Володимир Боцький

На другому етапі

Автор

Володимир Ґоцький

НА ДРУГОМУ ЕТАПІ

(Спомини)

ЛОНДОН — 1990

ON THE SECOND ÉTAPE

by

Wolodymyr GOCKYJ

Memoirs

© Накладом автора й Об'єднання бувших Вояків Українців
у Великій Британії

Обкладинка мистця Ростислава Глувка

З друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні
Printed in U.K. by Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road, London, N1 1LF

ВСТУПНЕ СЛОВО

»На другому етапі«. Так назвав побр. Володимир Ґоцький свої спогади з часу перебування у таборах воєннополонених вояків 1 УД УНА у Великій Британії у 1947-1949 роках, і з часу їхнього перебування в таборах уже після звільнення з полону, а весь цей життєвий нелегкий період для автора, він назвав його »семирічною неволею«.

Спомини побр. Вол. Ґоцького ваговиті тим, що про оцю »семирічну неволю« не тільки його особисту, але й майже всіх тих вояків 1 УД УНА, що були переміщені з Італії до Великої Британії, він одинокий описав широко, живо, цікаво, а при тому щиро й одверто. Чомусь дивізійники майже нічого не написали про своє перебування в таборах воєннополонених у Великій Британії та про початки свого »нового життя« після звільнення з полону. Жалко, бо в небуття пішли багато цікавих епізодів, фраґментів і подій з життя нашої дивізійної братії. Одинокий лише побр. Евстахій Загачевський у своїх споминах п. з. »Белярія, Ріміні, Англія« описав коротко й стисло свій побут у таборах воєннополонених у Шеффілді, Гай Ґареті, Брентрі та Ілі.

Незрозумілою була теж якась своєрідна нехіть майже всіх колишніх дивізійників-комендантів таборів, різних референтів та діячів написати про їхнє перебування у тих таборах, і про їхню працю. До них усіх зверталась Головна Управа Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії двадцять років тому, маючи намір видати друком нарис історії перебування вояків 1 УД УНА в таборах воєннополонених у Великій Британії. З цього доброго нашого наміру, щоб закріпити й задокументувати для історії оцей другий етап наших дивізійників, на жаль, нічого не вийшло.

Тому ми радо привітали ініціятиву і пропозицію побр. Володимира Ґоцького, щоб видати друком на спільні кошти його спогади з цього другого етапу. Ці спогади цікаві й кольоритні різнорідними подіями, персонажами, широким описом і віддзеркаленням щоденного й загального життя дивізійників-таборян, що їм довелось фізично тяжко працювати, а водночас вони сповнені насна-гою розгортали буйне громадське і культурне життя в таборах. З їхніх рядів виростали провідні громадські діячі, а дивізійники перейшовши на цивільний статус, своєю наполегливою працею, відданістю і жертвенністю, разом з вояками — українцями з польської і німецької армій та переміщеними українцями — ро-

бітниками з Німеччини й Австрії, творили основи українського організованого життя у Великій Британії, оцю нашу »мініятюрну Україну«. І, мабуть, правдиве було прислів'я, що »Дивізія багато більше зробила для української національної справи перебуваючи в полоні, ніж у кривавих боях на східньому фронті«.

Даючи це наше чергове видання в руки читачам — членам ОбВУ, кол. дивізійникам і громадянству, ми сподіємося, що всі, а головно, дивізійники, поцікавляться цими споминами. Багато з них знайдуть у цих споминах свої прізвища, прізвища тих, що вже відійшли у вічність, пригадають собі читаючи ці спомини різні події, фрагменти, епізоди та трапунки зі свого і загального життя дивізійної братії на другому етапі та висловлять так, як це і ми робимо, признання і подяку авторові за його цікаві спогади, що понесуть не одного кол. дивізійника на крилах згадок про минулий час — 40 років тому, коли юне життя багатьох із нас крокувало тоді нелегкими шляхами другого етапу.

Здійснюючи видання друком споминів побр. Володимира Ґоцького, ми особливо вдячні май. д-рові Святомиру Фостунові за редакційне опрацювання цих споминів, і п-ні Марії Капустинській за переписання їх до друку.

Хай ці спогади будуть пам'ятною присвятою всім тим дивізійникам, що пройшовши другий етап покрокували широкими шляхами третього етапу, несучи в своїх серяцх чисту любов до своєї нації й України пам'ятаючи, що боротьба за визволення і усамостійнення України й добро української нації були, є і залишаться їхнім найвищим законом.

Лондон, квітень 1989 року **Головна Управа ОбВУ**

ВІД АВТОРА

»Не знаю Вас особисто, але зате знаю Вас із Ваших дописів, що їх залюбки читаю... бо ви пишете від душі, не закриваючи очей на наші невдачі, ані на наші первородні гріхи... Надіюсь, що матиму змогу читати Ваші спогади, так живо написані, зібрані в окремій книзі. Сподіюсь, що таких охочих як я, набереться багато...« — писав мені п. І. Крук, кол. козак армії УНР, що живе у Франції.

Подібного листа я одержав свого часу від колишнього петлюрівця — молодшого старшини, родом з Волині: »... я й не знав, що це Ви автор отих, так цікаво написаних спогадів про останню воєнну завірюху, що друкувались у 'Шляху Перемоги' та про дивізійні пригоди. Щойно колеґа В. Стечишин випровадив мене з мого невіжевства... Тож прохаю Вас особисто, пишіть побільше не для розваги, а для збереження нашої, таки нами самими недоцінюваної збройної боротьби... Ви вмієте зацікавити, пишете живо і всесторонньо, тож сподіюся, що найдеться у нас хтось, хто захоче видати Ваші спогади книжкою«...

А ось, молода людина в Англії написала мені таке: »Я змалечку люблю читати книжки. У нашій читальні немає книжки, якої я не прочитав би. І тепер ще часто читаю. Не всі книжки мені подобаються. Часом люди пишуть незрозуміло, вживають багато чужих слів, що їх звичайній людині трудно зрозуміти про що йдеться. Такі книжки відштовхують масового читача. Але дуже люблю читати Ваші спогади. Чому Ви їх не видаєте книгою?...«.

Листи оці писали люди прості, мені навіть незнайомі. Вони відшукали мою адресу припадково, або з допомогою дивізійних »Вістей«, бажаючи висловити мені подяку за написане, чи прямо поділитися зі мною, людиною зовсім їм невідомою, своїми міркуваннями.

Зміст їхніх листів цікавий і широкий. Я згадав лише уривки з того листування, в якому згадуються мої спогади, і навів їх не для самореклями, бо такої я не терплю, але, щоб наголосити, що саме дало мені поштовх і заохоту далі писати, що заставило мені призадуматися про видання моїх спогадів, чи хоч би їх частини в книжковій формі.

Бо ж у моїх спогадах мусило бути щось такого, що примусило отих звичайних людей написати листа до особисто їм невідомого, їх автора. Подібних листів у мене багато. Звичайно, не всі захоплені моїми спогадами, не всі їх одобрюють, але всіх їх, ці спомі-

ни, чимось »зачепили« й вивели з свого загумінку, заставили поділитися своїми міркуваннями. І саме оце »щось« примусило мене призадуматися, поглянути поважніше й серйозніше на свої спогади, писані дотепер радше мимохіть.

Коли пише людина, що була при кермі громадського чи іншого життя, такі спогади цікаві вже самою вагомістю описуваних подій, вони стають уже самозрозуміло джерелом для майбутніх дослідників та істориків.

Знову коли ж спогади пише людина звичайна, то щоб її спогади мали читачів і зуміли їх зацікавити, вони мусять бути справді цікаво написані, мусять захоплювати читачів багатством душевних переживань автора і кольоритністю цікавих пригод автора — звичайної людини.

Я поставив собі завдання, намагаючися передати читачам вірно все, що я сам переживав та показати події так, як їх тоді бачив і розумів. Бо ж спогади я писав не для історії, ані для особистої прослави, але писав їх для всіх сірих згаданих і не згаданих побратимів, котрі провели сім років »у неволі« на тому другому етапі, серед постійного змагання не за хліб щоденний, але за перемогу нашої справи. Написав я ці спомини й на добру згадку про них усіх і в моїй пошані до них.

Матеріялом для моїх спогадів послужили мої особисті записки, головно щоденник, знімки, що збереглись, деякі примірники табірних газет та різні архівні матеріяли. Численні консультації з колеґами, Климом Роснецьким (за його життя), Григорієм Чеканським й іншими побратимами, вможливили мені устійнити та пригадати багато призабутих прізвищ і деталів.

Можливо, що моя оцінка чи характеристика декотрих осіб у моїх спогадах нині виглядають несправедливими. Можливо, що вони навіть і декого може кривдять, але я їх свідомо залишив такими, якими я їх записав у тих роках на сторінках мого щоденника. Тому я й прохаю пробачення всіх тих, кого я можливо скривдив моєю оцінкою чи характеристикою. Водночас прохаю пробачення в усіх тих, кого я не згадав у моїх спогадах. Пишучи мій щоденник я не згадував усіх, а після майже 40 років часу нелегко всіх пригадати.

Закінчуючи це моє слово хочу висловити сердечну подяку Головній Управі Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії за її матеріяльну та всесторонню допомогу, яка вможливила видати друком ці мої спогади »На другому етапі«.

Володимир Ґоцький

В ДОРОЗІ

ПРОЩАЙ »САН ТАБОРІНО«!

Пекло сонце.

Снувався їдкий дим. Це ліквідаційна група спалювала рештки таборового устаткування. Біля дротів завзято торгували. Продавалось усе, що можна було продати. Приховані від англійців намети, навіть залізні кілки. Біля штабу вантажились на грузовики наші дивізійники, що від'їздили передостаннім транспортом до далекої Англії.

Наш штаб, а з ними усяке нагромаджене за два роки майно — скрині актів, бібліотека, спортове та друкарське приладдя, мистецькі вироби, театральні куліси та всякі саморобні верстати, поїхали вже кілька тижнів тому, ще перед транспортом. Усіх транспортів були шість чи сім. Ми від'їздили передостаннім. За нами мали виїхати робоча та поліційна сотні, а теж хворі з військових шпиталів.

Горить »Сан Таборіно«

Як завжди перед від'їздом людину огортають дивні почування. Хоча перебування в полоні, за дротами, до приємности не належить та ми вже зжились з нашим табором у Ріміні. Виробили собі певні форми життя, здобули собі свого рода автономію. Ми знали

менш більше, яке буде завтра, і як буде через тиждень. Ми мали свої заняття, які абсорбували нас частинно, а то й цілковито. Все-таки полон з високими колючими дротами, сторожними вишками — невеселий. Молодій людині, а таких були в таборі більшість, хочеться чогось іншого. Хочеться жити на волі, хочеться спробувати своїх власних сил. Хочеться реального життя, а не ілюзорного. Жіноча проблема висувалась на перший плян. Тож здавалося, що загал наших таборян повинен би радіти з виїзду. Англія хоч найменше відома нам країна та все ж це не був Парагвай ані не Бразілія. Висока культура, спосіб життя там таки европейський. Та й сподівання на скоре звільнення з полону, а там »світ широкий«. Але на наших обличчях радості не видно. Навпаки, видно заклопотаність і байдужість. Може в декого очі горять зацікавленням, чи вдасться перевезти тих кілька долярів, що їх одержав від дядька з Америки, бо ж вони пригодяться на новому місці!

Погрузка до вагонів на станції в Ріміні проводиться якось марудно. Ще перед обідом почалась, а ось уже і вечір підходить, а грузовики все ще підвозять наших дивізійників. Хлопці скорочують час романсуючи з »сеньорінами« біля огорожі та вимінюють своє небагате майно за помаранчі чи цитрини.

Ще дві чи три перевірки й врешті у вечірніх сумерках 18.5.1947 р. наш поїзд рушив на північ. Ми вже вспіли довідатися, що їдемо до Венеції.

Втомлений вичікуванням і нервовою напругою зразу за Форлі я заснув у кутку вагона. Прокинувся від раннього холоду. Проїздимо По й затримуємося у Падуї, де нам дають гарячу каву та сухарі. Наш Коломацький, великий шанувальник усякої старовини, а зокрема будівель, не вдержався від спокуси. Відцурався кави, пішов оглядати старі оборонні мури та монастир. Так і залишився у Падуї захоплений старовиною, покинувши ще на наш клопіт свої тяжкі-преважкі »манелі« в яких нагромадив повно всяких книг. А ми — працівники таборових редакцій мали досить і своїх клунків.

Вчасним ранком в'їздимо до порту у Венеції. Очі розбігаються на всі сторони, бо ж хто його знає, чи ще коли прийдеться оглядати чарівну перлину італійської минувшини, атракцію сучасних туристів. Славних ґондолерів і мосту »зітхань« так і ми не побачили. Лиш здалека пізнали катедру св. Марка та палату дожів.

З поїзду переганають нас скоренько до портового приміщення. Тут уже немає ніякої краси, — чути порт і скороговірку портових робітників. Ще ведуть нас по набережній. Бачимо на причалі багато всяких грузовиків. Дістаємо скромний обід у військовій кан-

тині. Тут клопіт багатьом, що повикидали свої таборові їдунки, а тепер мусіли спілкувати з сусідами. Прийшлося їсти двом з одної миски.

ВРЕШТІ НА КОРАБЕЛЬ

Групами по двадцять маршируємо приблизно один кілометер до нашого корабля. Той марш затягається до години 6.00 ввечері, хоч почався біля години третьої. Довідуємося, що для 40 дивізійників немає місця на кораблі. Вони мусять залишитись у Венеції в диспозиції команди порту і ждати на черговий корабель. А наш кораблик виглядає зовсім імпозантно. Новий, стрункий, по ілюмінаторах видно, що транспортовий. Вся його залога в біленькому одязі, хоч обличчя кольорові. На мене особливе враження справляє величезний комин, має яких шість метрів у промірі.

Підіймаємось містком на корабель. Нас знову числять, записують, а якась »темна твар« тицяє кожному харчову картку з якимось магічним числом »3 б«. Таємне число стає нам зрозуміле, коли попадаємо до величезної залі — казарми, де на стінах написи »но смокінґ« чергуються »рум 3 б«. Отже це число нашої, що так скажу, каюти, а її комендантом стає пор. Кушнірук.

НА КОРАБЛІ

Оглядаю приміщення. Ліжка чотириярусні, залізні сітки. Замість подушок наповнені повітрям рятункові пояси. Біля ліжок полички та їх замало. Заля добре освітлена та з вентиляцією. Зразу над нами така ж велика їдальня, а ще вище світлиця з бібліотекою, фотелями та вигідними столиками. Все в доброму стані, що викликає в нас задоволення.

На палубу вже не довелося ходити, бо пролунав дзвінок на вечерю. Їдальня із самообслугою. При вході треба подати харчову карточку на якій службовий протинає дірку. Береться тацю й на ній скоро копичиться всячина. Два куски хліба, масло, великий кусок теплого »заяця«, картопля, якийсь сос, а до їдунки наливають каву. Сідаємо при столі й однозгідно стверджуємо, що »жити можна«.

Після вечері виходжу на палубу. Залога робить останні приготування перед відпливом. Настирливих пасажирів заганяють до кают, щоб не заважали.

Неохоче сходити в душну й гамірливу каюту. В ній 374 чоловік, мов оселедці в бочці. Та втома робить своє. Лягаю на ліжко та заки сон зломив мене, чую через гучномовець інструкції нашої команди на які зовсім не звертаю уваги. Залишилося в пам'яті лише, що виїзд відложено на годину 8.00 рано.

ЗАГУБИВ ОРІЄНТАЦІЮ В ЧАСІ

Цілу ніч гудуть вентилятори, горить ярке світло й все це виводить людину з рівноваги і сну. Щось пригадував, що треба вставати о год. 6.00, а о 7.00 є снідання, тож встаю, щоб завчасу, поки натовпляться вояки, поголитися й помитись. Немало здивувався побачивши, що замість коца, напоперек мого живота лежать штани. Пізнаю, що це таки мої штани. Роблю висновок, що звечора я був такий втомлений і вичерпаний нервово, що вже не мав сили покласти штанів на поличку і натягнути коца. Мій годинник показує 5.00 годину ранку. Голюсь і знову лягаю, бо на палубу ще не випускають. Перед очима в думці проходить наче на екрані образи всіх помічень, з вчорашнього дня. Наш капітан »старий морський вовк«, набресклий, маломовний, робить враження малоінтеліґентної людини. Старому єгиптянинові минули вже 70 років, але він ще зовсім дужий. Зате кучеряві брати з Фіджі, майже діти, дрібні, пустотливі а звинні мов мавпи. Суданці та занзібарці темні мов вугілля. З такими типами небезпечно попасти в конфлікт.

Пригадався вчорашній торг. На хвилях гойдається човник, італієць закидає на палубу мотуз. Прив'язує до нього кошик, його витягають і вкладають туди гроші, спускаючи на човен і кричать, чого потрібно. Ціни неймовірні, бо ж у Ріміні за 250 лірів я купив кілограм цитрин та два кг. помаранч. А тут за одну помаранчу вимагають 200 лірів. Пляшка вина в Ріміні обходилась дешевше. Та що ж, за екзотику і ризико, кажуть собі платити.

На кораблі маємо теж італійців-моряків. Вони заступають залогу, бо вона має вихідне, а вони за неї у тому часі сповняють службу. Італійці мають добрий військовий харч, і їм платять по 400 лірів. Вони говорили нам, що плаваючи на італійських кораблях можна денно ледве заробити 250 до 300 лірів. А тут, без ніякого риску працюєш мов би вдома.

Врешті сніданок, він подібний до вчорашньої вечері. Замість заяця тепер нам дали по куску сіканця. Кінчу швидко сніданок і біжу на палубу, щоб не прогавити відходу корабля.

МИ ВСЕ ЩЕ В ПОРТІ

Сусід нашого корабля, англійський транспортовець, що причалив у порт перед вечером, розвантажує різне військове встаткування — авта, гармати, танки та різні скрині. Вони призначені до Палестини, як видно з написів. Американський грузовик вивантажує пшеницю. До 8.00 години вже недалеко, а ніяких приготувань до нашого від'їзду не помітно. Містки все ще опущені, по них вештається залога. Від одного італійця довідуємося, що корабель відпливатиме около 10.00 години дня. Я з ним договорився, що він візьме мої листи і вкине в поштову скринку, тож іду до світлиці, щоб їх спокійно понаписувати. Написав лише до сестри в Новому Ульмі, бо не мав уже ані лірів ані поштових марок. Роблю ще записки в моєму щоденнику, а тут вже організується партія до бриджа.

НА ПАЛУБІ ТАКИ ЦІКАВІШЕ

З нами була теж англійська військова ескорта. Це вояки, які їхали демобілізуватись, чи на відпустки. На нас 1500 дивізійників, були їх 27 вояків і один офіцер. Нами вони зовсім не цікавились. Завзято торгували, заглядали до наших дівчат з Річіоне, що їхали тим же транспортом десь в офіцерських каютах. Тепер тим воякам видали пов'язки з літерами »М.П.«, щоб надати їм грізнішого вигляду. Вони тепер лише слідкують, щоб ніхто з чужих не зайшов на корабель, а теж, щоб ніхто з нас не зійшов з корабля.

На очі мені попадається Коломацький. Як таки він попав до нас? Розказує свою одіссею. Поки оглядав стару Падую, все було гаразд, та коли собі пригадав транспорт, вже було запізно. Нас уже на станції на було. Потьопав старий пішком 35 км. до Венеції. А там уже ним зайнялася військова поліція й привезла його вночі до нашого корабля. Старий таки добре намучився своєю мандрівкою, та його найгірше турбує, що не вспів оглянути Венецію, а там »стільки краси, Господи«!

Мене зацікавило, чому на англійському військовому транспортовику, італійський прапор. Хтось із залоги пояснює, що поки корабель перебуває в порті, то на щоглі є прапор даної держави. На

повному морі змінить її »Юнійон Джак«. Наш корабель називається дивно. По-нашому, як мене запевняють знавці, це буде »Імперське ковадло«. З таблиці, що висить над офіцерським касином, видно, що цей корабель став до ладу в Льос-Анджельос 1943 року. Отже англійці його одержали від ЗСА.

Приглядаюсь мапі біля службової кабіни. Східні й західні побережжя Адріятику так густо заміновані, що плисти по морі все-ще небезпечно. Треба досвідченого капітана. Наш маршрут поведе з Венеції на схід аж недалеко берегів Істрії, а вже звідтам на південь до Бріндізі. Виглядає, що не побачимо ані Ріміні, ані Сан Маріно.

Наш від'їзд ще раз відложили на год. 12.00 дня. Тим разом я знайшов вигідне місце біля капітанського містка, звідки все добре видно. Містком покидають корабель тимчасові італійці-моряки. З міста весь час надходять кольорові елеґанти. Якийсь темношкірий тягне дитячий візок, везе подарунки. Під'їздить джіп, а з нього висідає рижий капітан. Видно, що їде на відпустку, бо за ним несуть повно валіз. Знову надходить веселе товариство, по нашивках на військових мундирах бачимо, що це сама »сметана« — старшини і техніки, є між ними і лікар.

Врешті корабельний гудок, другий, а там і третій. А корабель усе ще стоїть на якорі й містки спущені. З міста вертають кухарі. Один несе в руках дві пляшки вина. Дижурний старшина відбирає їх, несе до капітана. По хвилині виходить і наказує їх розбити. Одна паде і розбивається на бруку, а друга паде у воду. Мов діти за нею з берега кидаються у воду італійські портові робітники й за хвилину щасливець серед радісних вигуків частує з неї своїх колеґ.

Тим часом матроси звільняють линви. Вони завтовшки в людську ногу. Пароплав хитається лиш на бічній линві. Та ось наш старий капітан всідає до моторівки і від'їздить до управи порту. А тим часом надбігає ще один запізнений кухар із клунками та пляшкою вина. Знову та сама процедура й бідолаха мусить відцуратися пляшки.

Сходжу на запізнений обід, подібний до сніданку, лише замість кави дають бульйон. Треба признати, що харч смачний, кальорійно багатий, хоч трохи скуповатий.

Врешті знову гудок. Біжу на палубу. До нашого »Ковадла« вчепились два малі буксирники. Матроси підняли вгору містки, і злетіла остання линва, поволі корабель починає випливати з порту, беручи курс на схід. Мотори гудуть на повну пару. Пропливаємо

здовж чудової Венеції. Оглядаємо палату дожів, чудову церковцю Ван-Акселя, вигнуті містки на каналах. Тут уже побачили і ґондолерів. Наші очі розбігаються на всі сторони. Минаємо численні кораблі, вони в більшості торговельні, а між ними грецький, на якому напис кирилицею »Григорій«. Справжня для нас сенсація це американський воєнний корабель »Манчестер«, озброєний гарматами та з підвищеними на двигунах літаками. Виглядає могутньо — мов грізне сталеве чудовище.

Пристань у Венеції

МОРЕ МОВ ДЗЕРКАЛО

Венеція поволі губиться за нами. До нашого корабля підпливає малий катер, забирає портового пілота, який виводив наш корабель із пристані на Адріятик. Ми вже на повному морі. Адріятик — мов скло, рівний, рівний. Та вода у постійному русі, немов дихає. То підіймається, то спадає, але без морщин, без грізних хвиль. Наші вояки в більшості на палубі глядять у зникаючу за нами Венецію, інші обсервують американський торговельний корабель, що пів години перед нами виплив з порту. Міркують, чи він нам утече, чи ми його перегонимо.

Біля п'ятої години пополудні ми побачили впереді береги Істрії. Розглядаючи карту з атлясу Литвиновича обраховуємо, що це мусить бути десь на висоті твердині Полі.

Наші спостерігання перервала проба в одяганні рятункових поясів та проба алярму. Аж дивно пощо все це, коли море таке спокійне. Цей алярм та ще дзвінок на харчування, це покищо одинокі наші обов'язки на кораблі.

Хлопці повеселіли. Не видно ніяких проявів морської хвороби. Апетит знаменитий. Є вже спекулянти, яким удалось придбати по дві харчові картки. Якби не гудіння моторів та легкий дрож цілого корабля, можна б подумати, що корабель стоїть на місці. Здовж побережжя Істрії, а потім Дальматії корабель пропливає до год. 8.00 ввечері. Тоді міняє курс прямо на південь.

На палубі ввечері холодно після гарячого дня. У світлиці повно картярів і шахістів. Нема де притулитись і вирішую йти спати. Моє ліжко головою до стіни, яка весь час гаряча. Внизу машинна галя. Хоч весь час гудуть чотири вентилятори, то гаряч нестерпна. Тим разом я поклав штани під подушку, щоб »прасувались«. Та заснути годі, а на палубі така прохолода. . .

ЩОДЕННА РУТИНА НА КОРАБЛІ

Спалося нам смачно і твердо. Тим разом прокинувся в сам час, на сніданок. Хоч корабель пливе зовсім спокійно, але в декого почалась уже морська хвороба. Одні посоловіли, відмовляються від їжі, інші вже не хочуть вставати з ліжка. Розказують, що один старий дивізійник з Бережанщини, ще заки всів на корабель, розхворівся морською недугою, і тепер перебуває у залі хворих. Та я якось держусь зовсім добре.

А тим часом кольорова залога наводить порядок на нашому »Ковадлові«. Вчора складали канати, закріплювали драбинки — містки, провіряли рятункові плоти та обкривали їх брезентом. Нині почали мити палубу при допомозі гидрантів і малюють комин, а теж фронт капітанського містка.

Ранок мрячний і доволі холодний. На право залишаємо якісь два малі острівці, а за ними з туманів вирисовуються контури гір. Нас минає військовий корабель, зовсім подібний до нашого. Обмінюються гудками та світловими сиґналами.

Біля год. 10.00 дня туман густішає. Около 11.00 год. дня — туман зовсім залягає. Тепер корабель »реве« з короткими перервами, а на переді весь час дзвонить дзвін. Та скоро сонце перемагає й на палубі стає нестерпно гаряче.

Комин і місток відмальовані, а тепер залога оливить просушені канали, намотує їх на коловороти та обезпечує покровцями. Розговоритись з моряками трудновато.

Після обіду провірка нашої справності в одяганню рятункових поясів, а рівночасно провірка порядку в залях. Нетерпеливо очікуємо, коли підпливе корабель до Барі. Дехто приготовив листи. Та хоча вже година третя пополудні, — берегів не видно. Колеґи починають насміхатися з наших »навіґаційних« здібностей. Піднявсь легкий бриз, стало легше дихати. Погода чудова, виманила на палубу навіть шахістів. Берегів далі не видно, та зате чимраз більше минаємо кораблів. Врешті рибацькі вітрильники вказують, що берег таки недалеко. Справді корабель повною швидкістю, 28 км. на годину, пропливає біля Барі й просувається далі здовж чудових гористих Апулійських берегів.

Серед нашої братії настрій добрий. Тих, що привикли сидіти в шатрах і втікали від сонця і тепер тягне до ліжка. Наш Коломацький, хоч і не слабує, але з ліжка не вилазить. Навіть відмовляється від їжі. Не варто, — каже, трудитись, краще полежати.

Перед вечером з'являються дельфіни та ще якісь дрібні риби, що весь час тримаються корабля. Коли ж за борт викине кухар відпадки, тоді починається справжня метушня чи бій за кращий кусок. Цікаво спостерігати, як дельфіни підкидають угору консервні баньки, щоб з них витрясти рештки поживи. А може вони грають футбол?

Лягаю спати з почуттям голоду. Навіть призбирані ще в Ріміні сухарі не багато допомагають. Надіюсь, що коли почне добре колисати корабель, то пропаде це дошкульне почуття голоду.

У МЕССІНСЬКІЙ ПРОТОЦІ

Хоч як гарно зарисовується побережжя Апулії та Калябрії з залізницею понад самим морем — то людині й це набридає.

Четвер, 22.5.1947 року, як і середа, подібні до себе. Лише в нашому побуті зайшла зміна. Англійська команда зачинила наш сальон-світлицю. Хоч я питав чому, але не довідався причини.

Біля полудня корабель повертає круто на 120 степенів, майже на північ і в'їздить у Мессінську протоку. Зліва Сіцілія, — батьківщина мафії. Закутані гірські масиви. Десь там, може, видно й Етну. Та чи в хмарах пізнаєш гору? Мессінська протока за нами, значить щасливо пройшли оту Скіллу й Харибду. Мессінський порт на пісковому побережжі, а напроти Реджйо, втулилось між

навислі скелі. Аж дивно, як проклали залізничний шлях до цієї місцевості.

НАШІ »ПРОСВІТЯНИ« ВОРУШАТЬСЯ

Скликали оце нараду, щоб оживити культурне життя на кораблі. Деякі вже розігналися говорити про концерти, доповіді та, щоб видавати газету. А тут ані писальної машини, ані паперу — яка ж може вийти газета, хіба писати вручну й вивішувати на стіні. Найкраще було б користати з гучномовця і, побіч розпорядків, подавати радіовісті. Та наше командування чомусь на це не погодилось. Давай їм стінну газету. Я від редаґування відмовився. Хай тим займається хтось інший. Можливо, що на моє рішення вплинуло самопочуття, яке попсувалося після Мессіни. Я хотів якнайдовше вдержатися на ногах, щоб перемогти морську недугу, і примушував себе сидіти на палубі, хоч тепер хвилі вже здорово гойдали кораблем. За Ліпарійськими островами мене таки звалила морська недуга. Відхотілося їсти, цілий час мучила нудота і втома. Насилу їм сухарі і запиваю »бонгом« розпущеним цитриновим соком, і скоро засипляю. Одинокою моєю медициною проти морської недуги, це польова пляшка спирту. Але таких страдальників, як я, було більше, а я не був еґоїстом, тому моя »медицина« скоро скінчилася.

Наші таборові картографи вже зуміли облічити, що з Венеції до Мессіни були 1200 км., з Мессіни до Ґібралтару 1600 км., а з Ґібралтару до Ґлязґов буде ще 2600 км. Таким чином, завтра будемо в Ґібралтарі, а 30 травня в Ґлязґові.

Ранком море зовсім успокоїлося. Лише дельфіни та »літаючі свинки« метушаться коло корабля. Навіть дим не стелиться за кораблем, а підіймається рівно вгору понад комином.

БЕРУТЬ НАШИХ ДО ПРАЦІ

Ранком набирали наших охотників до праці в кухні. Потрібно було 30 чоловік до магазину, видачі харчів, і до порядків. Мені припала служба в нашій каюті. Тому, що ніч була парна, а мене вчора зламала морська недуга, ранком пішов я скупатися під солоний душ. Помогло, а може таки поміг спирт з цитриною? Залога й наша охорона мала пробу з рятунковими човнами. Наразі я

переміг морську недугу, але що буде далі в Біскайській протоці, адже там ніколи немає спокою! Увечері по лівій стороні видко було контури гір. Чи це африканське побережжя, а може »фата моргана«?

НЕДІЛЯ, 25 ТРАВНЯ

Ніч спокійна, але така горяча, що спати неможливо. Наші »томики« нас позаганяли в каюти ще в 10.00 годині ночі. Обливаємося потом та мучимося. Що ж вдієш.

Десь біля півночі вихопився я на палубу. Нікогісінько. Втулився в затишок і любуюсь прохолодою. Десь на півночі блимають світла. Невже це Еспанія? Врешті починає мигати маяк. Це напевно побережжя Піренейського півострова, а може Балеарські острови, трудно вгадати. Наш сторож наткнувся на когось з наших на палубі та й погнав його до каюти. Щоб і собі не попасти сторожеві на очі, сходжу потиху до каюти. Рішаю ще перед сном скупатися, але з купелі нічого не вийшло, бо в лазничці немає води.

Ґібральтарська пристань

Встаю раніше від інших і біжу до лазнички. Помився під солоним душом та захотілося ще помити чуприну, але волосся зовсім зліпилося в солоній воді. Що ж, за кожний досвід треба терпіти, або платити.

Після горячої ночі розболілася в мене голова. Втікаю з каюти на палубу. В тінистому затишку сідаємо грати в шахи. Біля полудня виразно зарисовуються африканські береги. Розцінюємо на око віддаль, до 20 км. А по північній стороні виразно видно зариси еспанських берегів. Обрахунки наших картографів, що 25 травня будемо в Ґібралтарі — справдилися.

БІЛЯ СТОВПІВ ГЕРАКЛЯ

Біля обіду засвітили лисинами скелі Ґібралтару. Протока стає вужчою, вода морщиться, а від Атлянтику повіває сильний вітер. Корабель обплив скелю, а на її західніх узбіччях розкинулось місто вкрите буйною зеленню. Внизу спокійне плесо просторої пристані. В пристані дрібні кораблики та кілька воєнних кораблів. На нашому кораблі піднявся жовто-гранатовий прапор, а за ним інші, сиґнальні. З'явився на катері пілот, який повернув корабель на призначене місце посеред кораблів. За ним пригнались дві шлюпки — санітарна та харчова. На санітарну спущено нашого дивізійника, що потребував негайної операції сліпої кишки, а з харчевої двигуном піднято всякі скрині та кошики з харчами. Потім підплили ще до корабля два танкери з водою та паливом.

Наше »Коваделко« модерне. Погінна сила не вугіллям, а ропою. Як лише закінчились усі технічні процедури, наш корабель оточила ціла зграя маленьких рибальських човників і почалася торгівля, чи власне кажучи, обман. Ми сподівалися, що зможемо купити овочі, а еспанці пропихають нам різнорідні шалики, скарпетки, дзеркальця тощо. Лише один еспанець мав коняк, по 1 долярові за пляшку. І пішов торг, еспанці обдурювали нас на ціні, а наші відплачувались їм »рімінським золотом«.

Та в порівняння з тим, що виробляла наша кольорова залога, це був дуже »чесний« торг-обман. Кольорова залога набирала до кошиків всякого добра від рибалок і втікала до кают. На розпучливі крики обманених, наші Томики лише реготали та ще погрожували пистолями, охороняючи в той спосіб своїх чорних африканських колеґ. Якось моторошно нам робилось від того. І не було ніякої реакції, бо все це нелеґальна торгівля.

Около 7.00 години наш корабель підняв якора й поплив назустріч вітрові, що весь час дужчав. Протока щораз ширшала. Кораблі снуються в усіх напрямках. Перед нами весь час суне якась, як хлопці кажуть, »морська корова«. Корабель пливе повільно

зиґзаками, страшно димить так, що світа не видно. Врешті ми з полегшою зітхаємо, коли ця »морська корова« повертає на південь, а наш корабель на північ. Уже в сумерках нас переганяє великий, білий, французький трансатлянтійський пасажирний корабель.

»ВІД РІДНИХ ЗІР І ГНІЗД ВІДБИЛИСЬ ДАВНО МИ. . .«

Погода хоч сонячна та якась замрячена, вітряна. Пробую грати в шахи, — не йде. Пробую читати, теж годі. Зате під ритм коливання у мозку відчеканюють зачитані десь ритми.

. . . Як птахи в далечінь, під бурю та під громи,
Від рідних зір і гнізд відбились давно ми.
Йшли повінню вогні. І задуми й доми
Згаряли нам до тла, — і далі ми з дітьми,
Тікали далі в світ, як птахи, безупину. . .
Хоч промінь спогаду, хоч мрій жарину
Хотіли зберегти, голубити в серцях. —
Про край, про рідний той! І завжди темний шлях
Одводив далі нас, у далеч невідому. . .
Знайшли чужину ми, згубили путь додому.
І нині молимось, щоб знявся буревій,
Щоб хоч дітей привів до рідних зір і мрій! . .

Ритмічний гук корабельних машин шарпає нерви. Мене геть розбирає хвороба. Огортає невимовна туга за землею під ногами.

Нас виганяють на провірку на палубу. Останками сил волі волічусь наверх. Може там на різкому вітрі покращає. Сідаю на палубі втупивши мертво зір у далечину. Стараюсь нічого не помічати. Та кожний гойдок корабля перед очима, тисне слину до горла. Трохи заспокоююсь, накривши голову плащем. Та довго не довелось лежати. Збірка. Стою врозкроку й притримуюсь якогось вентилятора. Раптом приплив слини стає настирливіший. Біжу до борту й уже їду в. . . риґу. Очунявши трохи, оглядаюсь, а біля мене більше таких страдальників. Трохи полегшало, лягаю та пробую заснути. Та спокою немає, бо люди хворіють, стогнуть й один за одним біжать до борту.

Десь хтось розказує, що недалеко повз проплила бойова ескадриля — сім кораблів, а біля нашого корабля знову крутяться рибалки. Ми, мабуть, недалеко Лісбони.

Та я всього того не бачив і не чув. Мов крізь туман щось пригадувалося. Вже другий день не йду по їжу і не кортить їсти.

Зовсім байдуже спостерігаю, як на сусідньому ліжку якийсь хлопчисько їсть пів хлібини з рибою та запиває конденсованим молоком. Бідолаха віддав годинника, щоб хоч раз добре поїсти. Колеґи розказують, що деякі наші хлопці беруть тричі харчі, бо вже половина наших вояків відмовилась від їжі. Позичали свої картки тим, що можуть ще їсти.

Коливання корабля тепер якесь нерівне. Лежу мов у тумані. Все чую, але все мені зовсім байдуже. Виганяють нас на збірку, та вигнати не можуть. Приходить англійський комендант, бо ні сержанти ні наші коменданти нічого вдіяти не можуть. Чую, що когось там гонять до лікарських оглядин. Пощо ще людей мучать? Якось вилажу, ледви живий на палубу. Та із збірки й перевірки таки нічого не вийшло. Сотні людей лежать, не підіймаються. Кажуть, що Коломацький благав свого земляка Вересая, щоб таки пішов до капітана просити, щоб хоч на хвилину зупинив корабель. От так зламало людей! . .

Але є між нами ще свіжі й бадьорі. Вони скрізь нишпорять і завжди щось розвідають. Ось дізнались, що наш маршрут змінений, — не Ґлязґов, а Ліверпул — ціль нашої подорожі. Теж дізнались, що хоч наш корабель новий — йому всього три роки, — зате дуже бувалий. Під час десанту в Нормандії провіз він 9000 вояків. Плавав теж ло Японії. Капітан з великим досвідом і обережний. Корабельна залога весь час та сама. Заробляє у місяць 250 доларів.

Принесли хлопці вістку, що на щоглах уже сідають чайки. Значить, десь недалеко побережжя Англії. Та мені це байдуже. Вже навіть не хочеться думати як довго будемо плисти довкола острова, Ірляндським морем аж до Ліверпулю.

На ліжку хтось розказує про вечорниці в рідному селі. Інший знову переповідає вже вдесяте »свої воєнні геройства«. Таке все це відоме та скучне. Навіть цікава розповідь колишнього упівця про роззброювання угорців, бої з ковпаківцями в Чорному лісі та про відступ у Карпати, не можуть мене заставити дослухати все до кінця. Затикаю вуха, закутую голову й так у півсні лежу мов колода. Ні час, ні події мене не цікавлять. Зовсім хворий. . .

Вечером трохи полегшало, бо не так сильно гойдає корабель. Кажуть, що похолодніло. Дижурний старшина »дядя Женя« розказує, що англійський комендант вигадує щораз то нові розпоряд-

ки. Заборонив заходити не старшинам до старшинського сальону, хоч наші старшини не мали нічого проти такого братання. Вимагає суворої дисципліни. Розпорядив, що наші хлопці мають робити загальні порядки теж і на палубі. Звернув теж увагу, що наші дівчата надто свобідно поводяться з англійськими вояками. Я зовсім не дивуюсь, що так є, бо нашим заборонено заходити на горішній поклад. А томики швендаються всюди свобідно. На цю увагу наш комендант мав досить гостро зареаґувати, у висліді цього тепер жінки та офіційно заручені можуть перебувати на нашій палубі разом зі своїми.

В четвер, 29.5.1947 року загально настрій поправляється. Лише серйозніше хворі лежать на своїх ліжках і стогнуть. Притихли й наші »просвітяни«, чи радше прилягли враз із своїми широкими плянами. Пробую вийти на палубу. Ноги гнуться, голова ходить ходором, як після важкої недуги. Насилу пробую випити чорної кави та з'їсти кусок хліба. Все без смаку. Над кораблем з'являються чайки. Покружляють трохи та відлітають. Десь зривається пісня та скоро затихає, таки немає сили або настрою у хлопців.

Англійська й наша команди гарячково працюють. Корабельний лікар ствердив, що хтось там перед виїздом не мав уколів, і тепер гонять усіх за чергою до провірки.

Та роблять це так хаотично. Одних і тих самих гонять уже втретє, а деяких зовсім не викликають. Все це людину денервує, а мої нерви хвороба так розхитала, що я прямо не можу себе опанувати. Клену нездар, що такої простої провірки не потраплять як слід провести.

Тепер уже мріють береги, хоч море вкривав легкий туман. Над кораблем хмара чайок, деякі з них сідають де попало, а їжу беруть прямо з руки. Хлопці ловлять чайок. Прив'язують на мотузок сухар і кидають. Чайка схопивши сухар, рівночасно ловиться на мотузок. Решта чайок своїм квилінням співчувають небозі... А коли хлопці відпускають чайку, то чайки ще довго летять за нею, бідкаючись.

ПРИЧАЛЮЄМО В ЛІВЕРПУЛІ

Прибув пілот. Та замість сподіваного порту, наш корабель став у морі на якорі. Виявляється, що в порту повно кораблів, тож мусимо ждати. Затихли мотори, замовкли й вентилятори. Хоч на палубі без плаща не висидиш, то внизу така задуха, що спимо невкриті. Ні читати, ні писати ще не маю сили, але завзято граю в

шахи. Завжди є охочі партнери, то Порохняк, Немирівський, або Василик.

Наше життя знову входить у норму. Як припече сонце, то ховаємось у тіні вентиляторних труб. Коли ж дме вітер, залазимо між рятункові човни. Тут затишно, видно все довкола, й ніхто по ногах не топче, не штовхає. Гуртки все ті самі, так, що один другому береже місце. Вже двічі зберіг мені місце чоловік середніх літ, якого я раніше не знав. Починає розказувати про Львів, про наших журналістів, політиків і артистів. Здогадуюсь, що це певно якийсь урядовець Народної Торгівлі чи Центросоюзу. Найцікавіше він говорить про вина, яких певно був добрим знавцем. Скільки ж цікавого він міг би розказати про наш Львів? Колеґа Марків пояснив мені, що це Лучечко, оберкельнер з Джорджа, добрий фахівець. У полоні провадив англійцям офіцерське касино в Річіоне. Хочу при нагоді довідатися від нього дещо більше про життя нашого Львова між двома війнами. Та чи це мені вдасться?

Ночуємо на морі у цілковитій тиші, лише ревуть гудки кораблів, що пропливають повз нашого корабля. Ранком між вояками пожвавлення. Пакують наплечники, чистять взуття, миються та голяться. Остання перевірка на кораблі. Речі лишаються на палубі, а ми ще сходимо на останній обід. Корабель підпливає до порту. Ліворуч з туману вирисовується Ліверпул. Море щоглів і двигунів. Праворуч червоніють дахи Біркенгаму та видно зелень бульварів. Наші дядьки попихкуючи цигарками приповідають: »Оті вміли воювати, ані одної бомбочки, все добре збереглось, не те, що в Києві«. Причалюємо. Біля нас, по два, а то й по три, один поруч одного кораблі. Одні розвантажують, інші навантажують різнорідний товар. Двигуни підносять то сюди то туди важкі скрині з усяким добром. По воді сновигають пороми, наші їх називають »водні трамваї«. В порті повно військової поліції. Видно теж і »білі ожелки«. На наш корабель влазить ціла кампанія — кілька військових і з десяток цивільних. Здогадуємося, що це, певно, репортери, а дехто припускає, що люди з розвідки.

Біля другої години пополудні почалася наша висадка. Кажуть нам гусаком сходити та спрямовують до поїзду. При тому перечисляють по кілька разів і записують. Їдемо двома потягами. До першого посадили наших жінок під опікою двох дам в уніформах НАФІ, і частину вояків. Другим транспортом їде решта та наші старшини.

Милою для нас несподіванкою були вигідні, м'які пульмани. Розсідаємось вигідно по вісім осіб у купе, а в останньому вагоні всіла наша ескорта. Виглядало так, як би її зовсім не було.

Ще на кораблі ми довідались, що їдемо до Шеффілду. Зразу на карті розшукали це місто, віддалене 120 кілометрів від Ліверпулю, у графстві Йорк.

Вибагливі вагони декого заскочили, а багатьох здивували. Одні роблять висновок, що це мусить бути багата країна, коли полонених возять пульманами, інші ворожать погану будуччину з того люксусового початку. Ліверпул робить враження міста типово торговельного та ще й портового. Доми сірі, старосвітські, подібні один до одного. Стрункі ґотичні вежі багатьох костьолів вказують теж на достаток мешканців. Уражає цілковитий брак нових модерних будівель. Найвищий дім, який мені довелося бачити з вікна вагону, це 8-поверховий будинок. Вежі костьолів сірочорні надають суворости й понурости пейзажеві міста. На станції вражає цілковита відсутність молодих людей. В порті не видно знищення, зате в місті збомблені будинки. Спочатку їдемо рівниною. Скрізь фабрики та серійні робітничі домики. Всі одної конструкції, подібні один до одного. Біля домів чепурні городчики з обов'язковою теплицею та альтанкою. Зелень буйна, аж темна. Дивно, бо ґрунт підмоклий, торфовий, деревця карловаті, якісь покручені. Зовсім мало обробленої землі. Не видно теж на полі худоби. Поїзд їде скорістю 80 км. на годину. Вже скоро і Манчестер. На малих станціях поїзд не зупиняється, аж у Манчестері. Хлопці звертають увагу, що англійки виглядають погані та більше курять за чоловіків. У Манчестері видно цивільних чоловіків, це певно фахівці з фабрик. За Манчестером в'їздимо в гористу околицю. Тут уже обробні угіддя, багато худоби на пасовиськах, над потічками кемпінґові табори. Дороги і доріжки асфальтові і на них великий рух.

Спостерігаючи населення, його поведінку, зовнішність, — видно всюди поспіх, затурбованість, брак радости на обличчях, занедбаність одягу. Наші дядьки зразу ж і коментують: »Як дивлюсь на тих англійців, то мені здається, що це вони щойно вийшли з табору, а не ми«.

Ще кілька тунелів і поїзд виїздить на рівнину вкриту фабриками та високими коминами. У підніжжі горбів — Шеффілд. Прямо з поїзду нас переймає нова ескорта. Ведуть нас до поверхових автобусів, розміщують по 60 в одному й ціла наша валка сунеться через місто під гору, десь над передмістя. Хоч це передвечірня година, рух на вулицях зовсім незвичайний. Люди зовсім не звертають увагу на нашу колону. Для них це буденщина.

Наші автобуси виїздять на узгір'я, де розкинулись гарні віллі багачів, а поруч крікетові та ґольфові площі. Врешті бачимо знайомі нам деталі. Вартові вишки та колючі дроти. Із-за дротів дружні помахи рук друзів, що раніше сюди попали.

Табір поділений на осібні частини з бараками. Поміж ними проходить варта. Мене аж зморозило від того осточортілого першого враження. Ще гірше зробилось, коли побачив, що вся адміністрація в руках німців. Друзі зсередини попереджають нас, що зараз буде обшук, і то доволі суворий. Конфіскують усяку зайву річ.

Нашому Долинці забрали цивільний одяг, фотоапарати, машинку до писання, бо не міг з ними розлучитися. З моїх речей забрали при ревізії коц, палатку, дощовик, фіґи та кілька італійських лірів, які хотів залишити на пам'ятку. Прямо в ревізії розводять до бараків, у кожному 80 чоловіків. Ярусні ліжка, матраци й три коци. Ще зовсім смачна й сита вечеря, і так закінчився наш перший день на »Другому етапі«.

У ШЕФФІЛДІ АБО «В ЧИСТИЛИЩІ»

ПРІЗОНЕРС ОФ ВОР КАМП Ч. 17 — ЛОДЖІ МУР

Наш табір, це властиво перехідний табір полонених німців. Розміщений на мальовничому узгір'ї Лодж Мур, недалеко Шеффілду коло військового концтабору. Залога концтабору — це кваліфіковані садисти кадрового й вартового персоналу, які жорстоко й твердо »виховують« вояків, засуджених військовим судом. Половина засуджених — це дезертири, й хоча вже два роки після війни, вони все ще покутують за свої давні прогріхи. Наш табір полонених має свою внутрішну адміністрацію, — це німці, залишки з тих, що ще не були вислані на працю. Перед нами в таборі перебували поляки, вояки другого корпусу, які репатріювалися до Польщі. Табір збудований ще 1936 року. Тут перебували італійці з абісінської війни, а в часі другої світової війни — німецькі полонені СС-и.

Бараки бляшані на 80 осіб. Усередині викладені азбестом для ізоляції від горячі та зимна. Лазнички та кухні викладені цементованими плитами. Перший день, нас таки здорово приголомшив, бо тісні дротяні клітки порозділювали нас від друзів. Гостра ревізія обібрала наших вояків із скромних залишок приватної власности, що їх вони вспіли роздобути за два роки полону в Італії. Все це дуже від'ємно вплинуло на наше самопочуття. Але з другої сторони добрий і доволі ситий харч, добре влаштовані бараки й посвідки на відібрані під час ревізії речі — вказують, що тут працює добре наладнана таборова адміністрація.

Крім наших старшин, що їхали з нами поодинокими транспортами, в таборі приміщено теж наших полковників. Вони дуже песимістично настроєні. Всю вину за неясну ситуацію та твердий режим, приписують майорові Савелію Яськевичові, нашому колишньому комендантові з Ріміні. Його зараз тут немає — залишився в Шотляндії. Помимо свого пригноблення, наші старшини поробили старання, щоб пов'язатися з нашим Лондоном, щоб урешті вияснити наше положення.

Службові німці попереджають нас про сувору дисципліну в таборі. Ми одним вухом слухаємо, а другим випускаємо. Бачили й таке! Та коли на вечірній перевірці в наказі відчитано покарання за недотримання дисципліни, тоді ми трохи примирніли. А кари справді драконські. За невіддання салюту англійському старшині

— 14 днів темниці, за палення цигарок у ліжку після «цапштику» й за непослух дижурному сержантові — 28 днів карцеру. А карцер тут не рімінський. Вода і хліб, тверде ліжко, гостра муштра в супроводі палиці, чищення туалет та інші неприємності.

Рано викликали нас на збірку з усіма речами. Нас посортували тепер по азбуці й так розмістили в бараках. Розігнали на всі вітри нашу редакційну групу, що весь час трималася разом. Мені припав барак ч. 3а, а його комендантом призначено хор. Білого. Азбука була альфою й омегою розміщення людей. Ціла субота пройшла на порядкуванні бараку, розміщенні свого вбогого майна, на відшуканні друзів та спробі пов'язатись з таборами 1 та 3. У першому сиділи наші гарматники, а в 3 — наш запасний полк і технічна частина. Ввечорі довго ми дискутували про доцільність азбучного поділу, снувались здогади кому приписати отой »геніяльний« помисл.

Дивна ця Англія. Ми приїхали вправді в той час, коли день найдовший та все-таки були немало здивовані, бо ж ранки, як ранки, сонце сходить раніше, як у нас. Часом продереться з туману, обсипле землю радісним сяєвом, то знову потоне в тумані. Та ми ніколи не припускали, що о год. 11.00 ночі можна ще читати без світла.

В неділю, 1 червня після сніданку, свисток. Збірка, на якій нам сказали, що можемо взяти участь у Богослуженні. Православні підуть до першого табору, а католики на спортову площу на польову Службу Божу. Тим разом поазбучного поділу не було. Вояки поділились не по віровизнаннях, а радше по особистих зацікавленнях. Хто мав друзів у першому таборі той приставав до групи православних. Вийшло так, що цієї неділі, в нашому таборі майже половина наших вояків стала »православними«.

Після обіду нам дозволено вийти на півтора години на спортову площу. Це була окрема загороджена клітка, розположена поруч таборових кліток. Мала дві площі: долішня — без трави, але дуже нерівна й кам'яниста, а горішня менш рівна, зате поросла травою. На долішній наші футболісти зразу розпочали тренінгові змагання, а на горішній порозлягалось наше братство на травиці або проходжувалось попри дроти витопченими стежками.

За дротами, на зелених горбах порозділюваних кам'яними невисокими мурами, порозсідались мешканці Шеффілду, користаючи з чудової погоди. Вони на нас дивились, мов на тварин у клітках. Ми ж робили свої перші спостереження про них, маючи нагоду оглядати їх на дозвіллі. Їхня поведінка й забави з дітьми, приму-

шували наших дядьків до призадуми. Але часто їхня поведінка надто вільна, головно з жінками, викликала в нас не лише згіршення але й обурення. Що край то звичай!

Деякі хлопці зуміли нав'язати розмову з цивілями, користаючи з того, що наша варта зацікавилась футболом. Полетіли через дроти пачки з цигарками, бо треба сказати, що хоч харч був зовсім добрий, але брак куриви псував людям нерви.

Ввечері заходжу до д-ра Романа Рака на »балак«. Він, як звичайно тверезо-цинічний, не поділяє песимізму наших полковників, які позбавлені влади та впливів, не знають, що з собою робити. Д-р Рак вдоволений, що наші »політиканти« матимуть обмежену можливість дії. Я шанував д-ра Рака за його здорову й тверезу думку, позбавлену всяких особистих амбіцій чи політичних переконань. Знав його, як пластового провідного діяча, доброго організатора спортового руху й врешті, як одного з лідерів старшинської корпорації »Листопад« у Ріміні. До його думки теж прислухались старшини вищі ранґом, як наприклад, старшини армії УНР. Він уважає, що наше положення є лише переходове, що в такій ситуації, як ми зараз, зростатиме депресія, а тому про ніяку організовану культурно-освітню працю не можна серйозно думати.

Комендантом української групи в 17 таборі призначений англійським командуванням (цікаво на чию пропозицію) підполк. Євген Нікітін. Цей вибір, на мою думку, був зовсім нефортунний, бо підполковника вояцтво мало респектувало. Мене особисто вражало його поклонство в три погибелі перед першим ліпшим англійцем, а то й перед підстаршиною.

Наші полковники саме при його допомозі хотіли втриматись при владі. Але з кожним днем розчаровувались, бо англійці зовсім не брали на увагу їхніх вимог та пропозицій. Так наприклад, не прийнято ні одного кандидата на коменданта від'їжджючих до поодиноких місцевостей груп наших вояків до праці. Старшинських кандидатур зовсім не брали на увагу, а підстаршинські призначали самі з запропонованих осіб, після особистої перевірки. Між нашими старшинами велися тепер спори кого висунути на кандидата нашого евентуального транспорту. Намічено таких кандидатів: Сандецький, Рудавський, Роман Старосольський та Андрій Гавірко. Всі добрі підстаршини, з певним досвідом. Та чи англійці приймуть їх у кандидати? Мені здається, що Андрій Гавірко має найкращий підхід до людей.

Серед редакційної та зближеної до неї братії невеселі настрої. Про газету, чи якунебудь іншу форму культурної праці ніхто й

слухати не хоче в таких умовах. Уважають, що шкода тратити енергію та людям морочити голову.

Депресія в повному слова значенні. Одинокий колеґа Тимків, усе щось комбінує, все має якісь нові помисли. Одного разу прийшов до мене й настирливо мене переконував про конечність саме у тих обставинах видавати газету. Притиснений до стіни признався, що він дістав доручення від пор. М. Барицького пустити в рух газетку. З дальшої розмови вийшло, що не йшлося про видання газетки, а про захоплення друкарських матеріялів, що прибули у скринях із Шотляндії, мельниківським угрупованням. Цікаво при тому відмітити, що коли Тимків переказав нашу розмову Барицькому, щоб він сам зі мною у тій справі говорив, то Барицький лише махнув рукою і сказав »Про це шкода говорити«!

ОТРЯСАЄМОСЯ З ДЕПРЕСІЇ

Як звичайно, перші очуняли спортовці. Наші футболісти, що везли більшість свого встаткування з собою, зараз першої неділі вийшли на площу. Вже 4 червня 1947 р. вони погромили з вислідом 2-0 непереможну досі одинадцятку німецької адміністрації. Це мало такий вислід, що англійці дозволили бажаючим виходити на спортову площу після шостої години ввечері кожного дня й то з усіх трьох таборів розділених дротами. За футболістами очунялися »пінґ-понґісти«. Вони теж погромили німців вислідом 7-2.

Довідався я при тому, що наші »театральники« вже зуміли перетягати всіх аматорів до одного транспорту та, що їм удалося вибрати з депозитів теж майже всі декорації та світлові пристрої. Зразу я пішов до підполк. Є. Нікітіна, щоб подібну справу перевести зі складом редакції. Головно йшлося про забезпечення скринь з друкарськими приладдями, зокрема машини до писання, восківок, циклостилю й запасу фарби. Та мені здається, що Нікітін у тій справі побоявся інтервеньювати в англійців, зі страху, а може свідомо, щоб не допустити до сцентралізованння зіграного, незалежно-думаючого редакційного колективу.

Якось табором пройшла вістка, що німці відкривають наші скрині переслані з Шотляндії з таборовим добром, та роблять, з тим, що хочуть. Я знову побіг до підполк. Нікітіна, щоб він не дозволив розбазарювати наше добро. При тому я йому заявив, що там є також наші приватні речі, великої ваги, є теж архівні матеріяли, невикористані рукописи тощо. Він пообіцяв повідомити мене про вислід. А тим часом хор. Мартинюк (молодший) мене

повідомив, що він іде до магазину забрати деякі свої речі. Мені йшлося головно про мої записки, альбоми з марками та рукописи. Ціле щастя, що там уже господарював пор. Ярослав Литвин з культурно-освітньої референтури і завдяки його допомозі мені вдалось вихопити з скринь усе особисте та перенести до мого бараку. Від пор. Я. Литвина довідався, що доля нашого майна все ще непевна, бо англійці не мають ніякого зацікавлення і зрозуміння, а німці хочуть використати, що лише вдасться, для потреб своєї адміністрації.

Розповідають, що коли май. С. Яськевич виїздив з Ріміні першим транспортом, то йому англійці обіцювали на новому місці золоті гори, а коли прибув до Англії, то ніхто з ним навіть не хотів говорити.

У першому таборі вибухли авантюри. Комендантом виїжджаючої групи призначили бунчужного робітничої сотні Кульчицького. До англійців почалися біганини різних делеґацій, одні за посередництвом підполк. Є. Нікітіна, а інші поза його плечима. Одним словом, самі собі починаємо давати ляпаси. Англійці пішли на уступки і поробили деякі персональні зміни.

Нас заскочила вістка про те, що нашим комендантом призначено З. Долинку, штабового машиніста, а його заступником Богдана Литвиновича, керівника канцелярії культурно-освітнього відділу в Ріміні. Це ще ніби не зле. Може в нас обійдеться без закулісових розгривок. Цікаво лише чий це задум?

Щоб не прогавити справи нашого майна, я пішов знову до хор. Мартинюка, бо переконався, що ця людина, яка мало говорить, а зате робить, що лише вдасться. При тій нагоді він мене просив переговорити з нашими радистами, щоб вони приймали радіовісті, а він сам буде їх переписувати на машинці та роздавати, як колись у Ріміні. Пішов я до Маркова й Кулинича, хоч великих надій не мав, знаючи їх наставлення. Вони відмовилися та ще додали, щоб не пробував їх намовляти. Прийшов час, що треба й про себе подумати, надробити втрачений час у Ріміні. Вони ще огірчено додали, що ані наш загал немає зрозуміння до того рода посвяти, а наші »головачі« не варті того, щоб для їхньої слави витрачувати час і енергію. Гіркі це були слова, але щирі! Про це я мав теж свою думку.

Наші шахісти розіграли змагання за першість табору. В нашому зголосились 28 учасників. До головної шістки не попав наш Роман Старосольський, по програній з Степаном Ільницьким.

СЕРЕНАДА В ЧЕСТЬ МАЙ. САВЕЛІЯ ЯСЬКЕВИЧА

Заходжу до Долинки, щоб так би мовити, з першого джерела провірити всі тривожні дивовижні вісті про призначення нашого коменданта. Долинка не заперечує. Каже, що його з Богданом Литвиновичем викликано до канцелярії. Там підстаршина німець провірив їхні персоналії та повів до старенького, добродушного майора — Інтеліджанс Сервіс — (розвідка). Він лише запитав обидвох чи вони говорять по-німецькому та чи розуміють по-англійськи. Обидва притакнули, й на тому все скінчилось. Вернулися до канцелярії, а там їм сказано, що вони обидва призначені комендантом і заступником коменданта нашого майбутнього табору. Також їм сказано про їхні обов'язяки та вказуючи, що табір куди виїдуть це один з найкращих таборів, із гарними великими городами та спортовою площею.

Говоримо, як це все пояснити, коли від старшинського бараку чути рух і гамір. Виходимо подивитись, а це прибув транспорт наших старшин, які виїхали першим транспортом до Шотляндії. Є з ними і наш кол. комендант з Ріміні, май. Савелій Яськевич. У майора вигляд дуже кислий, брак йому тієї самопевности, що її він мав у Ріміні. У Шотляндії він перебував у СС таборі, де режим був подібний до нашого. Хлопці роз'їхались на працю по малих таборах, а старшин перемістити до нас. Одна різниця лише в тому, що в Шотляндії старшини могли виходити поза табір у засягу 8 кілометрів.

Тимчасом наші колеґи з гарматного полка станули при дротах. Зрозу свистіли й гуділи, а далі почали скандувати: »Ми хо-чемо ці-са-ря«! Зразу це виглядало на чисту витівку якогось »віцмана«. Та один із старшин гарматного полка мені пояснив, що серед вояків, що вже довше тут сидять, страшне обурення проти Яськевича. Йому приписують обман, неправдиві його обіцянки про скоре звільнення. В Ріміні ми були С.Е.П. (такі, що добровільно здали зброю) а тут нас зараховано як П.О.В. (воєннополонені) та ще з днем 20.5.1947 р., то значить з днем вступлення на англійський корабель. А ходила поголоска, що щойно після дворічного полону можна бути звільненими з табору. Отже нам украдено повних два роки перебування за дротами в Італії. Тепер нам було зрозуміле обурення нашого вояцтва.

ДЕЩО ПРО НАШУ БУДЕНЩИНУ

Німці дивуються, що нам призначено харч як для робочих, хоча й ми не працюємо. Їм заздрісно й вони з тим не криються. Ми собі пояснюємо це в той спосіб, що нас негайно хочуть підгодувати, поки поженуть до праці.

З англійською командою покищо все впорядку. Ми їх мало коли бачимо. Гірше справи в нас укладаються з Інтелідженс Сервіс (розвідка), а це тому, що там першу скрипку грають не англійці, а жиди і поляки. Там верховодить жид сержант з Мангайму. Цензором пошти є підпоручник — поляк. Звичайно, що капітан до нас дуже неприхильно наставлений і шкодить нам узагалі де лише може, а цензор знову затроює нам життя дрібницями. Чіпляється, наприклад, що скорочення »Слава України« С.У. — це якийсь умовний знак, що звичайний лист, це якась законодавна депеша. Одного разу причепився до нашого одного старого вояка з Варшави, що він, мовляв, помагав »пацифікувати Варшаву«!

В Ріміні ми привикли до свободи думки і свободи слова, а тут нас пробують чужинці, що служать у англійців, знову затиснути стосуючи старі методи небіжки Польщі. Треба одначе відмітити, що постава наших хлопців дуже добра, немає переляканих. Дають відсіч чужинцям і то добру. Вбачаю в тому нашу перемогу й на тому відтинку. Потрібно лише часу трохи й дещо більше внормованих обставин.

А ЩО ПИШЕ БРИТАНСЬКА ПРЕСА

Від приїзду першого транспорту до Шотляндії урядові й католицькі газети широко писали про нас. Хоч у дописах чимало нісенітниць, але добре, що нас не змішують з нашими окупантами, ні з тими, чиї мундири ми носили. Нарешті ми є собою, тобто вояками української дивізії. За час мого побуту в Шеффілді, нас двічі відвідували англійські репортери та робили знімки. Цікаво, що вони про нас напишуть? Подаю в скорочені допис, що був надрукований в »Де Скочмен« від 24.5.1947 р. під заголовком: »'Українська Дивізія' що боролася за Німеччину в дорозі до Британії«. ». . .8.000 Українська Дивізія, яка боролася по німецькій стороні проти большевиків почала переїздити з Італії до Британії. Попала в полон після відступу з большевицького фронту в Австрії та була інтернована в таборі в Ріміні, на побережжі Адріятику, а те-

пер почала переїздити з британської окупаційної зони до Британії. Поки не буде остаточного рішення британського уряду, що з ними зробити, вони будуть затруднені в сільському господарстві та в інших ділянках на статусі полонених 'невизначеної національности'. Дивізію провірювала британська влада, щоб упевнитися, що ніхто з них не проживав на теренах поза большевицькою границею перед 1939 р. Провірка виявила, що всі вони були громадянами пердвоєнної польської України, хоч багато з них жили в тій частині Польщі, яка тепер є чстиною СССР. Авторитетні джерела ствердили, що на терені Британії вони щераз будуть перевірені, щоб упевнитись, що між ними немає особи, що їх Британія зобов'язана згідно договору з большевиками репатріювати до СССР«.

»Скоч Дейлі Експрес« від 28.5.1947 р. писав:

»Українці прибули тут працювати. Тисяча чотириста українців, які воювали по німецькій стороні проти росіян прибули до Ліверпулю як переміщені европейці, щоб стати робітниками в англійському промислі. Вони всі одягнені в уніформи німецького 'Афріка Корпс'. Українців перевезли до переходового табору в Шеффілді, звідки їх розподіляють до праці«.

Шеффілдська газета »Стар« за 3.6.1947 р. писала: (вільний переклад) »Українці в Лоджі Мур«, а в низу дві знімки. Збірка полонених, а підполк. Нікітін видає розпорядки. Друга знімка — полонені підходять до одягового магазину. Далі допис під заголовком: »Українці виповняють прогалину« — українці, що воювали по німецькій стороні, а в Італії зложили зброю виповняють частинний брак робочої сили, яка постала внаслідок репатріяції полонених німців. Вони в числі 3500 переходять через Лоджі Мур. Від часу капітуляції вони перебували в таборі недалеко Ріміні, де мали свої школи для вивчення різних фахів. Всіх їх перейде через Лоджі Мур понад 6000 звідки вони будуть вислані до менших таборів праці замість німців.

Харчеві пайки в Англії є багато кращі під кожним оглядом, як ті, що їх вони отримували в Італії, — кажуть вони. До Лоджі Мур прийшли вони в різноманітному одязі. Найчастіше була це англійська уніформа, але були теж і у цивільному. Тепер їх мундирують, як це належить воєннополоненим. Запитаний про майбутність тих людей »без батьківщини« їхній полковник сказав, що вони зможуть еміґрувати до країн Південної Америки. Під час перебування в Лоджі Мур, українці не працюють і мають багато часу на футбол та інші гри. Шахи є найпопулярнішою розвагою в

таборах полонених. Більшість полонених це молоді люди між 20-25, а служили вони в німецькій армії, щоб воювати з большевиками, сказав найстарший віком їхній полковник Нікітін, який розпочав свою військову кар'єру ще як офіцер царської армії у 1918 році. Вони почувають себе щасливими, що скоро підуть до праці, — сказав він«.

Нецікаво читати таку саламаху. Але хто вгадає, що нам вийде в користь, а що пошкодить у майбутньому. Знаючи підполк. Є. Нікітіна не можна від нього сподіватися чогось кращого, як оте інтерв'ю. Але рівночасно треба попрощатись з думкою про громадську працю, доки ця людина нас очолює і репрезентує. Може в робочих таборах буде інший.

Цікавлюся, що міркують інші старшини. У них теж депресія й розгубленість. Полк. Роман Долинський турбується матеріяльним положенням старшин. Майор. С. Яськевич »присів нижче трави«, зазнавши різних нападок і зневаг. Вправді протестує писемно, та що з того? Микулин з Євгеном Попівським стараються якось знайти вихід із тієї розгублености, але їхні надто »просвітянські« методи, відштовхують інших. Більшість вояцтва спить, грають у шахи, або вивчають англійську мову й наразі про ніщо не хочуть знати. Д-р Рак, як звичайно, має свої погляди. Він оптиміст, вірить, що в робочих таборах життя відродиться мов на дріжджах. Потрібно лише зберегти різні наші культурні колективи разом.

ДАЮТЬ НОВІ МУНДИРИ

Після дощу ніч була вельми холодна. Більшість хлопців вийшли в плащах на збірку. Потім нас повели до магазину з уніформою. Там нам сказали, що їх не обходить, що ми маємо. Вони приймають до відома, що ми повинні мати все те, що нам було видано в Ріміні. Коли ж комусь чогось бракує, то це йому додадуть у таборі праці, а за загублені речі відлічуть з платні. Поспускали носи всі ті, що проміняли свої речі за італійське вино. Нам виміняли тропікальний одяг на нові темно-брунатні англійські »батлдреси« з повирізуваними ромбами на плечах, на рукавах і штанах повище колін. Аж серце болить, пощо було псувати новенький одяг з доброго сукна. Чисте марнотравство. Ввечері нас водили в таборове кіно. Показували безнадійно нікудишній фільм з часів Людовіка XV та ще й в англійській версії.

ГОТУЄМОСЬ ДО ВИЇЗДУ

З нашим приїздом погода покращала, навіть говорили, що це ми привезли сонце з Італії. Та від п'ятниці — холод і дощить. Коли ж вигляне часом сонце, то воно якесь далеке й холодне, а найгірше дошкуляє вітер. На цих горбах він гостро проникливий, а вночі прямо громогтить бараками. Важко звикати до такого клімату. В червні треба одягати светер, суконний одяг, а часто ще й плащ.

Від часу нашого приїзду, весь час тривають якісь переписи, перевірки й обшуки. Кажуть, що перед виїздом буде знову обшук, а по приїзді до табору праці ще один. І чого шукають, та кого? Практика доказує однак, що це засіб залякувати і докучати.

В понеділок наші футболісти розіграли з німцями відплатний футбол. Вислід ремісовий, і німці сердиті, що не перемогли, а наші насторожились, бо були певні, що виграють.

Нас поділено на 18 груп по 45 у кожній. І знову ідіотичний поділ за азбукою. Ні одного знайомого в моїй групі. Щастя, що більшість це шофери, верстатовці — народ бувалий. В групі є також бунчужний Андрій Гавірко з Медики.

Перші від'їхали гармаші десь аж під Лондон. Ми їдемо під Лінколн, недалеко містечка Сліфорд. Це середуща Англія, недалеко східнього побережжя в околиці Бостону.

ВРЕШТІ ВИЇЗД З ШЕФФІЛДУ

Сам виїзд доволі клопітливий. Невідоме місце і нові обставини. А коли до того додати оте довге вичікування, безконечні провірки — то легко зрозуміти, що це ніяка приємність. Для мене вони прямо понижуючі. Це не обшук а звичайний грабіж. Нас побудили о год. 3.30 рано. Видали сніданок і о 4.00 год. рано вигнали групами на велику площу. Щойно о год. 5.15 почали зганяти по черзі на вартівню. Все це з вигуками і поштовхуванням наших вояків, які називали це добрим способом »втримання демократичної маси в дисципліні«. На вартівні знову обшук. Англієць риється в усьому, шукаючи невідомо за чим. Часом щось відкине, часом всуне щось до кишені, зокрема папіроси або добру ручку до писання. Зложити в порядку не позволяє, каже згорнути все за одним помахом до валізи й уже провіряє чергового. Забрані речі з одягу військового як і цивільного вкладають до окремих мішків.

Вони поїдуть з нами й там будуть здепоновані в магазині. І пощо то все? Щоб собі завдати більше праці, а нам зіпсути настрій? Типова капральщина.

Около 7.00 год. ми вже сиділи в »басах« (поверхові автобуси) та їхали до станції. Нарешті виглянуло з туману сонце. Буйна зелень передмість аж очі радує. В місті на вулицях великий рух. У всіх напрямках їдуть чимало автобусів, грузовиків та автомобілі. А їдуть спокійно, беззвучно й дуже вправно.

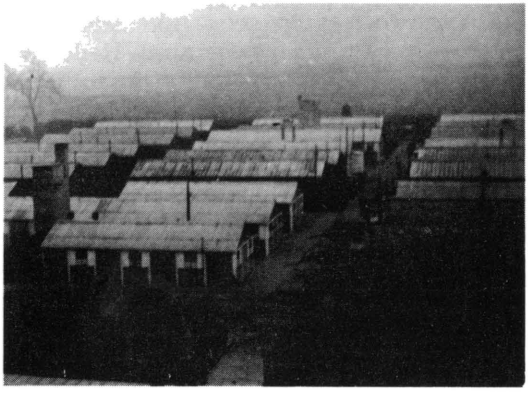
Вигрузили нас на хіднику перед станцією, і прийшлось нам знову чекати годину на поїзд. На станції багато людей, бо їдуть до праці, а інші в школу. На нас ніхто не звертає уваги.

Нас понад 800 вояків, а наша ескорта — це один озброєний вояк і один без зброї, (мабуть, кацетівець, що кінчає свою кару). До речі сумна доля отих колишніх дезертирів. Нераз ми віддавали їм частині свого харчу чи хліба, бо прикро було дивитися, як вони голодні нишпорили при праці коло дротів за шкуринками хліба. Нас урешті посадили до вигідних вагонів і поїзд рушив у дорогу. Непроспана ніч, нервозність вичікування, зневаги при обшуку — поволі заколисують людину. І хоч який я цікавий пізнавати нові місця, таки не видержав і заснув заколисаний рівномірним стукотом коліс.

В РОБОЧОМУ ТАБОРІ В ГОРБЛІНҐУ

ТОМИКИ З МАКОГОНАМИ

Проїздимо низиною на якій великими шахівницями розкинені добре оброблені поля. Збіжжя чергується з ярими культурами. Немає тут камінних мурів, зате все окутали живоплоти. Довжезними лініями простягаються канали. На полях видно полонених, а між ними й цивілів. Ось під лісом видніють бляшані бараки — напевно табір полонених.

Загальний вигляд табору в Горблінґу

Під полудне ми доїхали до Сліфорду. Що нас вразило й здивувало, це багато на станції англійських вояків з якимись булавками чи макогонами в руках. На щастя виявилося, що майор і сержант, що приїхали перебрати наш транспорт, непогані вояки. Наш Долинка, новоспечений комендант зразу входить у свою ролю коменданта транспорту й це йому приходить зовсім легко, бо тут уже урядує, як перекладач хор. Новосілець, який приїхав два дні раніше.

Скінчилась вигідна їзда і тверда дійсність заглядає нам у вічі. З Сліфорду до нашого табору у Горблінґу добрих 15 км. Хлопці вже відвикли маршірувати, то ж кожний старається від маршу ухитритися. Я користаю з нагоди, що наші речі беруть на грузовики, впихаюсь, як власник тих речей. До мене підсідає ще А. Гавірко,

як інвалід, бо має поранену ногу. Грузовик мчить польовою, але асфальтовою дорогою, що в'ється на всі сторони. Переганяємо маршируючі групи та поодинокі фермерські хати. Фермерські подвір'я вражають чистотою та якоюсь обрахованою простотою. Гарні квітники та живоплоти роблять враження впорядкованості. Біля домів не видно ані дітей ні старших, якось сумно стає від тієї впорядкованої чистоти та порожнечі.

В'їздимо в сільце й повертаємо на ліво попри гарний ґотичний костьол. Ще один закрут, і ми вже між мурованими бараками табору. В глибині дротяна загорода з дерев'яними бараками тоне в квітниках і в зелені. Всі доріжки вимощені цементом, усюди надзвичайний порядок. Під одним бараком гора наших клунків, що їх привезли раніше за на нас. Кажуть і нам скидати наші речі разом. Стараємось пояснити, що це речі іншої групи, але нічого не помагає. На це надходить якийсь поляк-поручник, а наш Гавірко змісця тне по-польському: »Панє поручніку, ратуй нас, повєдз пан тему дяблові, же то жечи інних баракув. . .«. А поручник аж засміявся »а де ж ви так добре навчились по-польськи?«. . .

Виявилося, що поручник тут риба не риба, але має якийсь голос. Тимчасом розбалакуюсь з місцевими німцями. В таборі їх небагато, около 70 осіб, але поза табором на праці є їх більше — 500. Всі вони наразі на таборовому обліку, але скоро виїдуть до Німеччини. Наші мають перебрати по них праці, головно в сільському господарстві. Німці й англійці розчаровані, бо сподівалися від нас якоїсь екзотики, а тут приїхали звичайні вояки, та ще багато з них розмовляють по-німецькому, багато між ними спортовців, а що найголовніше, що ніхто не думає гнути спину перед англійцями.

Той сам сержант, що на інтервенцію поляка поручника погодився врешті наші речі зложити на окрему купу, починає вередувати. Причепився до нашого вояка, щоб стягнув відзнаку з шапки. Прийшло аж до шарпанини. Порадили ми хлопцеві самому зняти відзнаку, щоб не викликати відразу конфлікту. Рижий сержант причепився до іншого, чому він без шапки, ще до іншого, чому тримає руки в кишенях. Аж моторошно робиться від його вереску! Невже ж так буде весь час? Рятуюсь від сержанта рижого утечею до кухні, чистити картоплю. Забираю свій записник та альбом з марками, бо англійці щось дуже зацікавлено крутяться коло наших речей.

Коли ж я побачив перші групи, як вони забирали з гори мішки й валізи з речами й потягнули до бараків, пішов і я до своєї гру-

Вигляд житлового бараку всередині

пи, забрав свої речі та примістився у приділеному нам ще в Шеффілді бараці ч. 31. Барак просторий, на 45 людей, довкола грядки з буйними квітами. За бараком рядки з полуницями, що починають рожевіти. Далі стежечка обсаджена шпалерами рож, а ще далі дроти. За дротами пасовисько, а серед кучерявих ясенів та яворів фермерські будинки.

Напихаємо сінники свіжою соломою та стелимо ліжка. Під моїм ліжком гніздо рудої кішки з котенятами. Німець, що виїхав »нах гаймат«, залишив їх нам у спадку. Інший німець, огородник, кормив їх поки ми не приїхали. Тепер поручає кішку з котенятами нашій опіці.

Німці поставились до нас доволі чемно та з співчуттям. Вони вертають додому, а ми?. . . Дають нам різні поради та інформації і розпитують про наш побут в Італії.

В таборі адміністрація з полонених. Наші поволі перебирають від німців різні таборові обов'язки. За дротами англійська команда набирає теж для себе помічний персонал з полонених. Почалась біганина до Долинки за протекціями, а дехто пробує здобути собі протекцію при помочі перекладача хор. Новосільця.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ НА НОВОМУ МІСЦІ

Хлопці вигріваються на сонці, бо погода гарна й тепла. Наша команда працює. Наразі створено команду в такому складі: Долинка — комендант, Литвинович — заступник коменданта і культурно-освітній референт, Матчак — начальник канцелярії, Вол. Каплун і Микола Малюжинський — писарі. Обсаджено теж харчовий відділ. Магазин — Сендецький, Федишин — книговод, кантину по трудних пересправах перебрав Ільницький при великому протесті Ярослава Панькова, бо цю працю йому обіцяв у Шеффілді ще підполк. Нікітін.

До англійців пішли працювати: Мартюк, брати Рудавські, Марків, Кулинич і Лотоцький. До бюра праці тимчасово приділено: Клима Роснецького, Немирівського та Березу. Але шеф того бюра хоче мати в себе такого, кому міг би диктувати по-англійськи прямо на машину, але такого в нас немає. Наша команда більшість справ полагоджує демократичним способом, узгіднивши всі кандидатури з призначеними ще першого дня, старшинами бараків на спільній нараді.

Клопіт нам з перекладачем, чи прямо розвідником, поляком. Він усюди ходить, зводить балачки з вояками, провокує на щирість, і часом пробує накидати свою думку. Коли його пляни відкинула в чемній але доволі категоричній формі наша команда, він почав діяти безпосередньо від англійської команди. Долинка і Литвинович — люди дуже порядні, але великі флеґматики, тож нічого дивного, що його заскакування ставали щораз настирливіші. До того ж наш перекладач, присланий до нашого табору на вимогу СУБ з Лондону, з якихось причин не проявив більшої активности.

Того ж вечора дістав я призначення завідувати магазином з одягом та таборовим приладдям. Англійці нам виплачували авансом бонами по 2/6 шил. на перші дрібні витрати. Була це святкова парада. За столом сиділи наші писарі, вичитували по черзі вояків по азбуці. Кожний підходив до столу, салютував. Майор мачав пальці в мокрій губці, відраховував гроші, (таборові бони) й подавав особисто полоненому.Полонений мусів салютувати знову. Пригадались мені подібні виплати в Африці, як ми нераз бачили в кінофільмах. Після виплати був вільний вихід поза табір, але у проміжку не дальше як 8 миль. Хлопці ходили, але спеціяльних вражень не принесли, а я ніде не ходив. Також тоді оголошено, що кожного дня, від 5 до 9 год. ввечері ми можемо виходити поза

табір. Одинока вимога, щоб вояки були порядно одягнені. Біда лише з харчами, бо вояки голодні мов вовки. А що буде, коли підемо до праці? Харч смачний, зате багато слабший калорійно як у Шеффілді. Найгірше, що немає теплої їжі в полудне. Ранком дістаємо бутерброди, а на обід з трудом випросили гарячу каву.

Третього дня о год. 10.00 ранку, всіх вигнали з речами на спортову площу. Розставили нас довжелезними рядами й казали порозкладати всі речі й почалась провірка. Показалось, що це не обшук, а докладна перевірка виданих нам речей. Повідмічувано браки, подописувано пропуски, відібрано те, що було в когось понад норму. Перевірка тривала без перерви на обід від 10.00 год. дня до 5.00 ввечері. Ну й незарадні ж англійці.

Того дня одна група — (12 вояків) ходила вже до праці. Працювали при різних механічних приладдях на будові водопровідної станції. Невелика будівля, а працюють там аж шість різних моторів. Навіть у Німеччині ми не бачили такої механізації. Майстер, англієць, за весь день не зміг сказати три речення, а може і зовсім не сказав ані одного слова. Перекладач групи, Сікора, не мав що робити й пробував по черзі працювати на всіх моторах.

НЕДІЛЯ, 15 ЧЕРВНЯ 1947 Р.

Кожний день приносить новини. Ще в суботу, ввечері я переніс свої речі до маленької кімнатки при одяговому магазині. Магазин зовсім порожний. Казали мені приймати черевики в направу, бо майстри скоро зачнуть працю. Німець, кол. помічник коменданта табору вводить мене в мої обов'язки. При тому він мене попереджує, що інтендант, капітан Батерсби, дуже прикрий тип, але зараз він на відпустці. Його заступає покищо рижий сержант, той, що докучав нам першого дня. Значить, я попав з-під ринви на дощ, бо ж »я ні бе ні ме» по-англійському. Цей же німець привіз з англійського магазину 100 пар гумових чобіт. Їх треба буде видавати нашим воякам, які будуть працювати на меліораційних роботах. Звернув мені увагу, щоб вести дуже точний облік чобіт, бо англійці за кожний брак кажуть платити. Від нього я ще довідався, що в понеділок, около 500 наших вояків підуть до праці.

Англіканський священик запросив нас до своєї церкви на Богослуження. Наша команда запропонувала в першу чергу піти православним, але могли також іти й католики. Отож пішли нас 200 до англіканської церкви. Церква мурована, доволі простора, в готичному стилі. В церкві місцевих людей мало. Під час Служби

Божої цілий час співають псальми, а парох пояснює і читає уривки зі Святого Письма. Під час проповіді парох сказав своїм парафіянам, що до них приїхали українці, які втратили все, — дім, родину й батьківщину. Тому просить, щоб вони по змозі ставилися до нас з повним зрозумінням та співчуттям та, щоб старалися нам заступити, хоч у малій мірі те, що ми втратили. Потім, через хор. Новосільця звернувся до нас з запевненням, що ми тут знайдемо все те, що ми втратили. Закликав нас до витривалости у вірі та прохав шанувати тутешні звичаї, а Всевишній напевно вможливить нам скорий поворот на рідну землю.

Хлопцям це подобалось. Збільшився теж пайок хліба й вільний вихід поза табір від год. 1.00 до 9.45 ввечері.

Тимчасом організація нашого табору поступає вперед. Створено відділ таборової поліції (24 особи). Вони мають вести порядкову службу під час вільного виходу в сільці Горблінґу, а також у сусіднього — Білінґборо де є кіно та дві чи три корчми. Від полонених наші поліцаї відрізнялися тим, що мали білі пояси, білі камашки при черевиках та опояску на рукаві.

Ще одна радісна новина, наші футболісти одержали нове встаткування спортове. Але за один комплет треба заплатити, і саме нині проводиться збірка по 1 шіл. між прихильниками спорту.

Знову прикрощі. Хоч нас приїхали 810, а німців є 70, то в суботу, видано понад 970 харчових порцій. Начальником кухні є покищо німець, але більшість кухонного помічного персоналу вже наші. Отож шеф кухні порадив завести карткову систему. Видно, що в них вже раніше так було, бо були вже готові картки.

У нас в таборі великий рух тому, що кожної першої неділі в місяці, і після 15 — до табору приїздять німці, що працюють у фермерів і живуть у менших таборах, по виплату, або білизну, взуття, та щоб побалакати з колеґами. Тому я мушу сидіти в магазині, приймати черевики до направи й вияснювати німцям, що наразі нічого немає в магазині. Один добряга німець приніс мені двоє яєць, мабуть, украв у фермера. Німці купують харчі в кантині і посилають посилки до своїх родин, бо їм можна раз у місяць послати через »фельдпост« одну пачку додому.

МІЙ ПЕРШИЙ ВИХІД ПОЗА ТАБІР

У надвечір сиджу в канцелярії нашої команди та слухаю радіо. Німці одержали від Червоного Хреста 10 добрих радіоапаратів і їх тепер передають нам. Наша команда має вже один радіоприй-

мач, а другий є в кантині. Крім того, кожний барак має радіоприймач випозичений з якоїсь фірми, якій треба платити за те 3 шилінґи тижнево.

Приходить Долинка й каже, що наші футболісти грають перший м'яч з місцевою німецькою командою на громадській футбольній площі. Рішаємо піти подивитися. Заки прийшли, то вже застали вислід 3:3. Виявилося, що німці мають кількох грачів високої кляси, але їх команда не дуже зіграна. Наші грають дуже завзято. Скоро здобувають перевагу й змагання закінчується вислідом 7:4 в нашу користь. На змаганнях найбільше наших і німців, а місцевих мало, зате багато дітвори й трохи дівчат. На жаль негарні собою.

Після змагання йдемо з Климом Роснецьким прогулятися. Наше сільце маленьке, всього кільканадцять менших і більших ферм. У селі є ще поштове бюро, церква і школа. Всі доми муровані з цегли або каміння. Цікаво, що модерні домики мають вікна, що сягають до землі. Живоплоти чергуються зі стариими мурами, не видно ніде парканів. Рістня подібна до нашої. Можна скрізь побачити лопухи, пекучу і сліпу кропиву, будяки, підбіл. З дерев найбільше ясенів, яворів, часом видно липи та каштани. На кладовищі ростуть туї і смереки. Дороги круті, але всі асфальтовані та обкопані ровами. На полі лежать і ржавіють (мов у колгоспі) сільськогосподарські машини. Лише комбайни і молотілки вкриті брезентом. На полі видно теж курники й свинюшники. Кури та свині ходять свобідно без догляду по полі. Є й худоба, що пасеться в загородах оточених електризованим дротом. Кажуть, що і взимку худоба перебуває на полі, годують її штучною пашею або буряками.

ЗА ПРАЦЕЮ НЕ ВСПІВАЄМО ЛІЧИТИ ДНІВ

Колись писав Тарас Шевченко »Лічу в неволі дні й ночі. . .«. А мені ті дні так скоро минають, що часу бракує записати у записник щось. Виспатися немає часу. Мій магазин працює повним ходом. Вечорами мені допомагає В. Дунець, бо його праця це чищення в таборі мідяних і ніклевих труб та закруток. А тому, що він немає багато праці, ми договорилися, що він буде мені помагати, перевозити ручним візком до магазину »добро«, що я його одержуватиму від англійців, а ввечері, коли вояки вертаються з праці, буде помагати мені при обміні й видачі одягу і взуття.

Покищо я одержав лише 100 пар гумових чобіт і зразу в неді-

лю, ввечері 60 пар прийшлося видати. В понеділок, я одержав 500 комплектів дреліхового одягу, що я видаю його людям які їдуть до фермерів на працю, а не мають робочого одягу. В таборі зорганізовано робітні — шевську, кравецьку та столярську, Приватно людям не вільно заходити до майстерень, а всі направи мусять переходити через магазин. Отже я маю додатковий клопіт. Люди приносять до мене порване взуття і одержують нове з магазину. Порване взуття я здаю щоденно до верстатів по 10 пар і щоденно отримую 10 пар направлених. У той спосіб твориться »пертетум мобіле«. Тій роботі немає кінця.

З часом наші хитруни почали на смітниках визбирувати старі порвані черевики, вимінювали їх у магазині за придатні до вжитку, а коли до табору приходили німці, продавали їм черевики за гроші або за харчові продукти.

Загально з шевською майстернею у мене були добрі взаємини. Шеф Лазарів з своїми помічниками справлялися добре і працювали задовільно. Завжди був спокій. Зате з кравецькою майстернею були неполадки. Тижнево я повинен здавати цій майстерні до направи 20 одягів і одержати 20 направлених. На жаль у майстерні не вив'язувалися з їхніх завдань, і одяги не були на час направлені бо англійці приватно закидали майстерню їх роботами. Хоча шеф Лушанець персонально був до мене дуже ввічливим, але його треба було прохати, щоб таки щось зробив нашим людям.

Не знаю, чи англійці такі скуповаті, чи це лише місцеві кацики роблять якісь »шторки«, але з виданих мені для 500 людей дреліхів, ледви 150 можна було видати людям до праці. Решту треба було знову віддавати до направи. А майстерня, замість скоро направляти, затримує їх у себе.

ПЕРЕЙМАЄМО ОРГАНІЗАЦІЮ ПРАЦІ ПО НІМЦЯХ

День у таборі починається вставанням о год 6.00 рано. Потім вояки миються, снідають, і о год. 7.00 виходять на збірку. Здовж головної цементової доріжки в таборі уставляємося не по бараках, але по групах приділених до праці. Далі стають усі функційні, кожна група окремо, а за ними неприділені до праці та хворі. Наш комендант з писарем здають при вході до табору звіт англійському дижурному старшині на письмі й він тоді провіряє по групах чисельний стан таборян. Після перевірки група за групою виходять за браму, одні пішком, інші роверами, ще інші грузовиками їдуть до праці. Наразі шофери німці, але скоро ті обов'язки

переберуть наші. Цікаво, що тут шофер розвозить вояків до фермерів, а пізніше й сам стає до праці разом з останньою групою.

Ще одна цікава справа. Наше графство Лінколншір поділено на дві самостійні господарські округи: Кестівен і Голянд. Ними завідують при нашому таборі, два окремі офіцери праці. Тому і наші вояки, що виходять на працю, діляться на дві окремі великі групи. Одні мають назви тварин, а інші назви міст. Наприклад, до округи Кестівен їдуть »корови«, »барани«, »серни«, а до Голянд їдуть »Полтава«, »Одеса« чи »Миколаїв«. Такий поділ ясно показує, до якої округи група є призначена, а людям легше запам'ятати свою групу. Плян виходу груп на працю оголошується кожного дня в дижурці на брамі й вартовий англієць при помочі нашого поліцая контролює кожну групу при виході й при повороті до табору.

Знову у ж нашій канцелярії, завдяки мистецьким здібностям Каплуна й солідності начального писаря Мирона Матчака, ведеться величезна евіденційна таблиця, на якій відмічуються персональні зміни. Коли треба знайти часом людину, то лише вистачає знайти його число на таблиці, а там зазначено де така людина працює.

Мушу з признанням згадати, що в перших днях не було ніяких більших труднощів. Працю приділювано без ніяких привілеїв, а проєктодавцями, звичайно, були старші бараків, які допомагали команді сповняти невдячний обов'язок — адмініструвати біржею »білих рабів«.

До щоденної рутини належали щоденні перевірки приміщень англійським офіцером. Наші хлопці всі розпорядки трактували »по-рімінськи«, то значить, одним вухом прислухалися та робили свої дуже часто дотепні коментарі. А розпорядків набралось уже понад десять сторінок машинопису, і нашій команді вони зганяли сон з очей, бо англійці щораз більше настоювали на виконання тих вимог.

Здається, що завдяки дуже толерантного але вимагаючого англійського полковника, система засвоєння таборового порядку прибрала лагідний, зате успішний характер. Хоч часто був великий балаган, коли взяти на увагу англійські розпорядки, і те, що наші вояки не дуже то поспішали їх виконувати, англійці ніби не помічали того, завжди хвалили порядки, але при тому робили делікатні свої зауваги, що варто б тут і там дещо змінити, або поправити. І поволі наші вояки й не зчулись, коли прийняли англійські вимоги. Одного не можна було відучити нашого брата, а саме їсти

лише в їдальні. Вони уважали їдальню лише за місце отримування харчів, а все їли таки в бараках.

ДЕЩО ПРО ПРАЦЮ ТА ВІДНОСИНИ НА ПРАЦІ

Наші вояки працюють для трьох британських міністерств: сільськогосподарського, праці та військових справ. Всі три роди праці, це направду невільнича праця. Відмовитись від неї леґально неможливо, треба якось хитрувати. За працю майже нічого не платять, бо всі зароблені гроші забирають усякі уряди на оплату коштів транспорту, харчування, приміщення та одягу. Одним словом — »біле невільництво«.

Праці є різні: легкі але є теж і дуже виснажливі. Найгірша праця це молотьба збіжжя та каналізаційні роботи. Господарі-фермери та формани загально ставляться до наших вояків добре, часто їх підгодовують, привозять теплу їжу та дають папіроси.

Хоча праця важка, зокрема для вояків відвиклих від неї, а ще кожного дня проводиться обмін чи видача речей, але на вечірню прогулянку виходять доволі багато вояків. Деякі чваняться, що вже й нав'язали знайомства. Кажуть, що місцеві дівчата самі їм нав'язуються. Виглядає, що під тим оглядом »шафа грає«.

Наш кантиняр, Ільницький, їздив до Ґрантґаму по товари для кантини. Зустрічав там наших вояків із сусіднього 79 табору. Був у них наш священик з Лондону, розказував, що ще цієї осені нас повинні перевезти до Канади. Мабуть, нова «пароля». В нашому таборі є 52 бараки. Наші вояки живуть у бараках від числа 27 до ч. 54, а в інших живе англійська команда, охорона, є верстати та установи й різні бюра. В таборі діє добра лазничка з постійною гарячою водою. Є простора кухня, де топлять вугіллям. Є кантина з великою залею, яка може примістити до 100 людей. Є окремий барак призначений на каплицю, що її влаштували німці для релігійних потреб. Є теж театральна заля зі сценою. Тепер у цій залі магазин коців та сінників, що їх здають німці поворотці додому. Окремий барак — світлиця з гарною бібліотекою. Книжки в англійській та німецькій мовах. Тут урядує німець-білотекар та списує майно для передачі нам. Можна почванитися, що в нас діють футболісти, шахісти та гурток »стук-пуківців«. Покищо не одержуємо наших газет. Німці одержують кілька своїх газет з Німеччини і Австрії, та »Вохенпост«, тижневик, що його видають англійці для німців-полонених і кілька найбільших англійських

щоденників. Користаємо з німецької чемности та читаємо, що кому до вподоби.

ЩО ПИШУТЬ ПРО НАС

Багато нам читати не приходиться, бо прямо нема коли. Моя праця забирає весь мій час та ще й псує нерви. Часом соромно мені дивитись у якому лахмітті йдуть наші вояки до праці. Порядний господар не одягнув би в таке лахміття свого наймита. Лихо, що не можу сам розговоритися з англійцями. А наша команда безсильна, або не хоче псувати взаємин з англійцями. Приходиться мені цілими днями перебирати лахи, сортувати і бігати до наших кравців, а вислід з того майже ніякий. Припадково попали мені в руки дві газети »Ню Кронік« від 19.6.1947 р. Там у дописі під заг. »Українці в Англії були провірені«, написаному п. Гектор Мак Ніл — міністер відповів у парляменті у справі положення українських полонених, і чи немає між ними воєнних злочинців. Міністер сказав, що ці люди були вояками Української Дивізії при Вермахті. Їх у 1945 р. провірено большевицькою комісією, а пізніше в лютому 1947 р. їх провіряла британська комісія для утікачів. Не знайдено між ними ніяких воєнних злочинців. Він додав, що совєтський уряд домагався видачі отих людей, але з уваги на те, що більшість тих людей походить з теренів прилучених до СССР після 1.9.1939 року, британський уряд не бачив ніяких підстав сповнити те домагання. Положення тих людей у Великій Британії, є таке саме, як і інших полонених. З того видно, що серед англійських політичних кіл хтось вперто поширює вісті про »воєнних злочинців« серед українців. Чи це лише большевицька пропаґанда, чи може також »кохані браця« роблять нам таку рекляму?

Другий допис, це лист Трейсі Філіпса до »Манчестер Ґардіян«, поміщений у числі за 12.6.1947 р. Лист написано прихильно. Автор намагається пояснити англійцям, чому ми воювали по німецькій стороні, й чому нас не видано большевикам в Італії, а залічено до групи вояків, які добровільно піддалися західнім альянтам. Зі змісту листа видно, що автор докладно ознайомлений з нашою ситуацією. Велику увагу присвячує нашому ідейному наставленні. Вказує на нашу пов'язаність з західньою психікою. Автор пише, що наші брати — це найкращі колонізатори Канади, Америки й Арґентіни. При кінці пише так: »Більшість з них, це здорові, молоді чоловіки у віці 18-30 років. Вони походять з найкращого

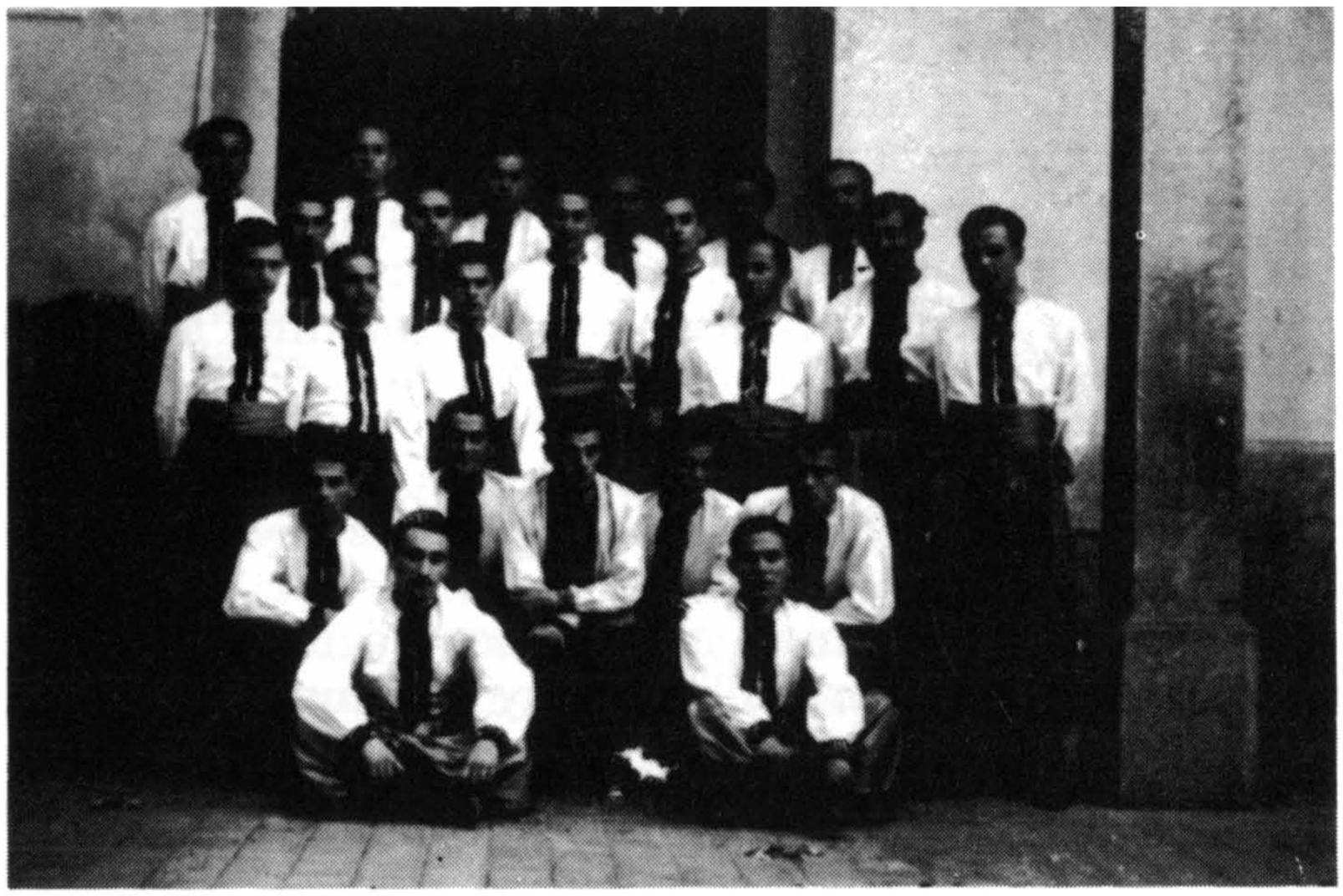
фермерського народу. У них розвинене високе почуття взаємної допомоги. Їхні табори в Англії, згідно звідомлення рапортами у міністерстві праці, є взірцевими під оглядом чистоти, самодисципліни та розумного впорядкування. . .«.

Цікаво, чи цей допис продиктований почуттям справедливости деяким питомим британцям, чи може вимогою урядових кіл, щоб відкинути всі закиди проти нас. Так, чи інакше, допис добрий і нас це підбадьорює.

ПЕРШІ ЛАСТІВКИ З ШИРОКОГО СВІТУ

Урешті 22.6.1947 р. наспіла до нас перша офіційна пошта. Це переважно листи від колеґ з Шеффілду та інших англійських таборів. Є і листи від наших дівчат. З листів довідуємось, що до Шеффілду приїхав уже наш шпиталь та очікують останнього транспорту з Ріміні. Дівчата нарікають на тяжкі умови праці у військових шпиталях та на факт, що їх з статусу Д.П., який їм призначено в Італії, переведено на статус П.О.В. полонених. Треба згадати, що з нашого корабельного транспорту до Шеффілду попали лише ті, які мали літери від А до С також і до Горблінґу. Решта виїхали до іншого табору. Саме від тих колеґ і наспіли найбільше листів. Приймають свою долю по-вояцьки з гумором, хоч здається, що у них умовини є багато гірші ніж у нас. У нас таки порядок і спокій. З Шеффілду пишуть, що їх відвідав представник УЦБ з Лондону, канадець Василь Библів. Між іншим привіз багато нашої преси. Отже поволі починаємо зживатись з новим довкіллям і з новими порядками.

Ранком у мене було ще багато роботи в магазині, але після обіду зі спокійною головою я сів нарешті писати листи. Понаписував до всіх родичів і знайомих, щоб мали мою нову адресу. Написав ділового листа до Білика в Мадріді, бо від нього сподіюсь ширших інформацій про їхнє життя-буття в Еспанії. Написав теж до д-ра Пенсака, щоб зберігав мій щоденник з Ріміні. Ввечері я був на футбольному змаганні наших з місцевою англійською залогою. Гра погана й наші перемогли англійців з вислідом 13:1. По закінченню змагань я пішов оглядати околицю. Зайшов яких 7 км. на північ, аж поза Поунтон. Якби не будівлі, то краєвид подібний до нашого Поділля, але люди всюди чужі, відмінні своєю вдачою і психологією. Коли здоровите їх, то лише кивають головою не до переду, а якось у бік. По фермах, поруч великої механізації, видно теж велике недбальство. Так і зразу видно, що консервативний

Хор українських студентів у Мадріді

спосіб думання внеможливлює їм іти поряд з модернізацією. Корови не мають стаєн, болото навіть на подвір'ї, молотілки в болоті, сівалки на полі не прикриті, цементові ями — силоси невикористані, траву по невжитках ніхто не косить роками.

У суботу наш табір відвідав німецький католицький капелян. На Богослуженні співав нашвидкуруч зорганізований наш хор. А в неділю, знову наші ходили до місцевої англійської церкви.

МАЛІ ПРОБЛЕМИ ВЕЛИКОГО ТАБОРУ

Ще тижня не було, як я став магазинером, а вже мене наші хитруни вихитрили. Бракує мені 1 пара черевик та 2 дреліхові блюзи. Помилки немає. Хтось таки із наших мусив ці речі »зорганізувати« собі.

В неділю, на спортовій площі мали ми збірку на якій промовляв англійський полковник. Він вказував на різні наші недоліки, які мусять бути усунені. Нарікав, що наші хлопці не вітають правильно англійських старшин, ходять групами по селі і не дають проходу цивільним особам, не придержуються призначеного часу повороту до табору і т. д. Провини невеликі, зате неприємно їх слухати.

Наш табір відвідав представник Червоного Хреста — швайцарець. Говорили з ним Долинка та Новосілець. Знаю, що вони порушили найпекучіші наші справи, як брак наших і чужих часописів, можливости продовжувати студії та справу релігійної опіки. А я ще йому натякнув на брак одягу. Поспілкувався з німцем бібліотекарем, позичив у нього великого Брема та почав завзято його вивчати і переглядати. З вдоволенням ствердив, що без словара якось собі даю раду по-німецькому, зате з англійською мовою ніяк собі не можу порадити. Застряг на четвертій сторінці самовчителя і далі годі. Смішний парадокс. В англійському полоні вивчаю німецьку мову, а коли ж навчуся по-англійському?

Увечері прийшов до мене Ільницький. Потребує для свого приятеля англійця філятеліста, якихось марок. Вибрав дві серії і заплатив мені бонами. Я нараз став багачем! Бо крім одержаної заплати 2/6 шилінгів маю тепер від нього ще 15.0.0. за марки. Тому використовую гроші. В кантині купив собі »кухів«, вічне перо, а останніх 10 шіл. позичив у мене Немирівський, щоб купити собі папіроси. Як добре, що таки мені вдалося перевести мої марки почерез всі обшуки.

Кажуть, що весь запас »Українського Філятеліста« та приватну велику збірку майора С. Яськевича англійці сконфіскували.

Приїхало до нас похідне кіно та ми вирішили відмовитися від тієї «приємности», бо вояки й так уже сильно заборгували в кантині й приватно. Виявляється, що англійці нас так хитро-мудро влаштували, що ще не заробив гроші, а вже від тебе їх забирають за борги. Справжня експлуатація в модерній формі.

На прогулянці дивним збігом обставин зійшлися в парку в Пойнтінґ колишні працівники таборових редакцій. Навіть був там Каплун у своїй вишиваній сорочці. Довідався я, що Рудичів з 156 табору, ухитрився дістати дозвіл поїхати ровером подивитися на королівську параду у Віндсорі. Та замість дивитися на параду, він поїхав на північ до Шеффілду, щоб зустрінутися з нашими дівчатами. По дорозі довідався від німців про наш табір і заїхав до нас на кілька хвилин. Підтвердив, що у них був священик з Лондону о. Жан, та обіцяв ще до зими нас перевезти до Канади. Засипає нас усякими новинами і вістками »паролями«, які він почув від німців. Розказує, наприклад, що в англійській газеті було повідомлення про самогубство нашого офіцера у Шеффілді і про смерть ген. Михайла Крата. Вісті ці мало правдоподібні і ми їх зразу заперечили, бо тому кілька днів Новосілець їздив з одним нашим військовим хворим до шпиталя, бачився з нашими старшинами й

Приготовитись до вечірньої молитви.

Таборова Церква.

Лети моя туго світами...

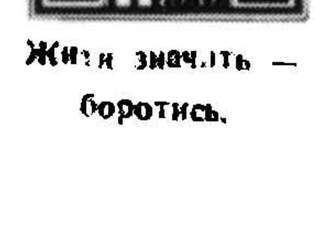
Таборовий театр, на тлі гір на котрих є самостійна держава Сан Маріно. Існує від 4 ст. має 3.000 мешканців.

Таборовий Сурмач.

Працею і освітою дійдемо до мети.

Таборовий "олімп".

Тут і десь... там.

Дійсність і мрія.

Рімінські табірні марки

особисто розмовляв з ген. Михайлом Кратом.

Треба з приємністю зазначити, що в таборі маємо гарно влаштований шпиталик на 30 ліжок, що його веде німецький лікар д-р Лоґен. У цьому шпиталі працюють і наші санітарі. Але важкохворих приходяться відправляти до більшого військового шпиталя в Шеффілді.

Чомусь я удостоївся ласки нашого шефа постачання Сандецького. Мені він показав улаштування харчового магазину та ще й

пояснив, як це все діє у цьому магазині. Чи це звичайна чемність стосовно »колеґи по фаху«, чи прямий натяк, що і від мене він сподіється щось мати за цю товариськість? Боюся неправильною оцінкою скривдити людину, бо замало її знаю.

Зразу я був радий, що перебрав працю в одяговому магазині. Бо ж я одержав окрему кімнату і мав самостійну працю. Але скоро виявилося, що це не зовсім так гарно складається. Брак одягу та взуття змушує вояків мати до мене претенсії. Інші знову всякими штучками забігають у мене протекції, щоб поза чергою одержати кращий одяг чи взуття. А я не люблю такої поведінки, бо хочу бути для всіх справедливим. Беру на увагу потреби загально-громадського характеру. Ось учора вже почув перші погрози від старшого нашого вояка. »Вжесь ти сі поробили великими панами. Але прийде й на вас свій час!«.

25.6.1947 р.

Нотую деякі факти з пам'яті. Роман Старосольський одержав з Шеффілду картку з вісткою, що там був сотник Богдан Панчук. Потішав наших вояків, що в скорому часі будуть у нас полегші, а до року ситуація виясниться стосовно дальшої долі. Пишуть, що полковник Віктор Малець й Роман Долинський та май. С. Яськевич виїхали до Лондону.

Врешті й до нас приїхав о. Жан, як представник УДК у Лондоні. Важніші новини такі: До Англії прибув останній транспорт. Сот. Богдан Панчук подав обширний меморандум до британського уряду в справі 20,000 українців, які опинилися в Англії. Англійці розглядають меморандум, і на деякі домагання вже одержано позитивну згоду. Вони теж пообіцяли зберегти в цілості мистецькі гуртки, щоб вони могли обслуговувати всі наші табори. Погодилися, щоб наші дивізійні священики свобідно могли відвідувати табори. В найближчому часі теж матимемо свого священика.

В таборі маємо вже свого бібліотекаря, Андрусяка, що перебрав від німця бібліотеку. Прийшов до мене, щоб порадитися, як видавати тижневика — хоч би у формі стінгазети. Запитав я його, чи в тій справі він розмовляв з о. Жаном та чи запевнив собі матеріяльну допомогу з Лондону. Каже, що ні, що це лише його пропозиція.

Саме зайшов до мене Вол. Каплун і Андрусяк пристав до нього, щоб погодився співпрацювати. Але Каплун спокійно відповів, що саме в тій справі він зайшов до мене, щоб полагодити технічні

справи видання готової вже до друку »Оси«. Не знаю, як ця вістка поділала на Андрусяка, але я легше відітхнув, що Каплун таки взявся за це діло, та що він вже перестане мене мучити з редакторством. Насправді »Оса« у нас була більш актуальна, ніж інформативний тижневик.

Поспішно розіграють у нас підготовні змагання стук-пук, бо в найближчу неділю відбудуться змагання з німцями. У передовики висунулися Гладкий (як він може так добре грати стук-пук?) і Душинський.

В таборі трапився перший неприємний випадок. До Долинки зайшов колишній санітар Скульський з проханням, щоб його зняти з обліку полонених, бо він має вже цивільні документи та виїжджає до Чехо-Словаччини. Коли Долинка почав його ближче розпитувати, то переконався, що Скульський психічно хвора людина. Завів його до шпиталя і д-р Лоґен підтвердив, що Скульський має тяжкий приступ схизофренії. Коли ж уночі Скульський почав авантюру, прийшлося його замкнути в таборовій в'язниці. Та він далі бешкетував і порізав собі руки склом. Довелося його знову забрати до ревіру і цілу ніч сидіти коло нього. Кажуть, що Скульський два роки був санітарем на відділі умовохворих, і напевно це є й наслідки. От доля!

»ЧОРНА РАДА« В ТАБОРІ

Хоч життя в таборі розгорталося правильним руслом, проте все є прикрі несподіванки. Ось, наприклад, нещасливий випадок з Скульським урятував нашу команду від можливості бути розігнаною розяреними учасниками »чорної ради«, яка вимагала цілковитої зміни нашої команди та адміністрації. Хто ініціював цю »чорну раду« не можу ствердити. Кажуть, що А. Гавірко немало чується покривдженим та доливає теж оливи до вогню. Якщо він не очолює »чорну раду«, то хто ж тоді?

Була в нас делеґація з 156 табору. Диспонують кількадцятьома автомашинами та мають верстат, а зовсім не мають шоферів, а тому від нас хочуть позичити шоферів, бо в нас є їх около сотні, а всього 12 автомашин.

Наступного дня наша команда скликала нараду всіх підстаршин табору, щоб на майбутнє запобігти »чорним радам«. Вояки виговорилися й атмосфера в таборі заспокоїлася. Нарікання є лише на кухню, за нефаховість кухарів і затруднених у кухні злочинних елементів. При такому стані харчування не можна по-

кращати, а з дня на день погіршується. Долинка має жаль на Гавірка, що цей при допомозі поляка-поручника, хоче його усунути з посту коменданта. Гавірко знову довідався, що англійський полковник вже знає про його участь у »чорній раді« і посуджує Долинку, що він донощик. На нараді перемогла таки здорова думка. Вирішено провести реформи в кухні, а Гавірко з Долинкою повинні піти до полковника і здати йому звіт з відбутої наради. Бідолаха Долинка аж зі шкіри вилазить, щоб »шафа грала«. Схуд, занедбався, що аж майор звернув йому увагу за його занедбаний вигляд. Тепер Долинка нашвидкуруч переробляє у верстаті свій одяг.

Візита в полковника виявила, що він добре поінформований про «чорну раду». Полковник зганив Гавірка, що він старий підстаршина, замість помагати адміністрації, робить чорні мітінґи. Погрозив, що не буде толерувати подібних справ. Але я думаю, що полковник у душі признавав рацію Гавіркові, що він, як старий підстаршина, не міг дивитися на »цивільну адміністрацію« Долинки, позбавлену рішучості. Саме того я побоювався ще у Шеффілді й по дружньому відраджував Долинці прийняти пост коменданта нашого табору. Але тоді Долинка не хотів чомусь мене послухати.

І ЗНОВУ ПРИЙШЛА НЕДІЛЯ

Ще в п'ятницю, відвезли Скульського до шпиталя умовохворих. От стрелило хлопцеві в голову, що його затримують силою і, що він має вже готові документи на виїзд до Словаччини.

Наші футболісти не дармують — натовкли зміцнену німецьку одинадцятку. Тим разом суддя Світлик мусів вилучити з гри Дичковського, тому й вислід був лише 3:2. Але в стук-пук наші таки побили німців з вислідом 7:2. Найцікавішою грою була гра: Нойманр — Гладкий. Півтора години обидва здорово пріли, але Гладкий таки виграв.

Новий розпорядок англійської команди. Негайно зашивати повирізувані латки на наших одягах. Щоб не обтяжувати нашого верстату, в кожному бараці приділено до праці по двох кравців, які якнайскоріше повинні полатати мундири. Для латання з магазину видаю старий одяг, що його одержав з головного магазину. Хлопці похвапливо працюють, бо від чергового понеділка з латкою на плечах нікого не пускають на прохід поза табір. До англійської команди запотребовано вояків до праці. Пішли: до кан-

целярії полковника — М. Матчак і Черник, до інтендантури — Бондя, а Світлик і Цепинський до магазину. На місце Матчака до нашої канцелярії приділено Клима Роснецького, а до бюра праці пішли Сікора і Д. Маслій.

До нас прислали з Шеффілду поповнення наших 128 вояків. Це переважно працівники вартівничої, верстатової та транспортової колон, — фахівці. Тепер Баклач перейняв від німців шоферський верстат, а Самсон нагляд над роверами, якими наші хлопці їздять до праці на ближчі ферми. Белей, Гнатюк та Петрикевич дістали автомашини, а Фельпель став шофером нашого майора.

Нині маємо ще й сенсацію, бо на стіні світлиці Каплун вивісив своє перше число »Оси« на другому етапі. Знамениті карикатури і гострий дотеп захоплюють наших таборовиків.

Наші хлопці дуже хвалять собі дівчат із ляндармі. Недалеко від нас вони мають аж два табори. Довідалися, що в недалекому Сліфорді є табір балтійців, а в ньому в »штафі« працюють кілька наших дівчат з східніх земель та з Лемківщини. Є там і дві литовки та одна латвійка. По таборі поширилася вістка, що в скорому часі частина наших вояків буде переміщена до двох малих таборів, які адміністративно підлягатимуть нашому головному таборові.

Між вояками, що прибули до нашого табору є теж кілька добрих моїх знайомих: перекладач Андрій Бідось, Євген Бірчак, Богдан Будний та багато інших. Бідось привіз із Шеффілду мій термінар на альбом з марками й повного гумору листа від пор. Я. Мартинюка (сен.). Привіз теж багато різних вісток. Любомир Рихтицький з Кородом, що ще втекли з Ріміні, щасливо перейшли кордон і вже з Іннсбруку подали вістку про себе. В останньому дні з табору втекли хор. Ваврик, Сірота та Богачик. Куба в Шеффілді рве собі чуприну чому не втік, коли була добра нагода. Петро Кіщук приїхав з дружиною, а тепер солом'яний вдівець. Він у Шеффілді, а дружина в Йорку. Ще гірше вийшов Іванів. Він приїхав з нами, а дружина з дочкою залишилась у Річіоне. Останнім транспортом з нашими хлопцями їхали до Англії німецькі генерали, а між ними і наш приятель філятеліст ген. Поллек. Хлопці дуже хвалили останні дні свого перебування в Ріміні — сезон на пляжах. З Ґібралтару підібрали також одного нашого хворого, якого ми мусили тимчасово залишити там у лікарні.

Вістка про виїзд полковників Романа Долинського і Віктора Мальця та май. С. Яськевича до Лондону була лише частиною правди. Вони їздили туди не для громадської роботи, а посиділи в офіцерському концтаборі, Яськевич — за непослух, за грубу пове-

дінку під час обшуку, — Малець — за критику англійського демократизму, — Долинський — в листі до знакомих. Були вони там не довго, але їх дуже зневажали й заставляли чистити чоботи англійському сержантові та самим бігати по харчі. Гарно почалися обіцяні нам полегші на другому етапі!

І ДО НАС ПРИЙШЛИ »ПОЛЕГШІ«

Почалось з того, що з відпустки повернувся наш інтендант. Я ще у житті не чув такого верескливого та ординарного старшини. Почались знову здирання відзнак, краваток, робив авантюри за порвані черевики. А найгірше було тоді, коли він мав службу, під час провірок. Годинами тримав тих, що не йшли на працю і прискіпувався до найменших дрібничок.

Наш Каплун — великий елеґант, шапка — мазепинка, вишивана сорочка з гарасівкою до переробленого до росту мундиру виглядали прекрасно. Крізь вікно вони побачили, як Каплун вертав з проходу. Зразу ж кинулися за ним до табору, але Каплун зумів втекти поміж бараками. Поки його розшукали, шапка й вишивана сорочка були вже сховані. Тоді рижий сержант прискіпався до Каплуна за новенький пояс, мовляв, він не записаний у картотеці. Уявляю собі, як морально мусів себе почувати Каплун, коли на вільній землі йому треба було ховатися зі своєю вишиваною сорочкою!

Охочих людей до громадської праці в нас доволі. Але брак фахівців у спеціяльних ділянках. Жалко, що наш дяківський хор, який так гарно і позитивно впливав на наше самопочуття під час дозвілля в Шеффілді, не приїхав з нами. В Шеффілді осталися наша симфонічна і джазова оркестри. Мандолінова, з невідомих мені причин, припинила свою діяльність ще перед нашим виїздом. Всі намагання відродити музичне життя неуспішні з браку досвідчених дириґентів. Джеджора пробує створити хор — але крім нарікань, ніякого успіху. Молодий і загонистий Цепинський береться творити оркестру та, чи має він задовільне знання, щоб нею керувати. Покищо »шафа не грає«.

Одинокий футбол — це наша слава. Вже створилася запасна частина, яка на перших змаганнях перемогла англійську військову команду вислідом 4:0. Це означає, не лише програну англійців на площі, але й втрату симпатій у дівчат з ляндармі.

Нас відвідала дружина хор. Р. Смулки, яка живе в Лондоні. З нею розмовляв Володимир Каплун. Обіцяла переказати наші болі

сот. Богдану Панчукові, а він напевно порушить у відповідних урядових чинників. Наші потреби зводились тепер до двох справ: покращання поведінки нашої табірної влади та вможливлення культурно-освітньої праці.

З 156 табору до нас приїхала делеґація просити відпустити до них Каплуна та Малюжинського, бо вони починають малювати в нашому стилі каплицю. Думаю, що Каплун дуже радо »змінить підсоння« після такої »щирої опіки« над ним рижого сержанта.

У нас каплиця обладнана добре. Наша команда призначила церковний комітет з двома старшими братчиками, які мають надати нашій каплиці візантійський характер. Столярський верстат має виготовити кивот і трійці — свічники, що їх наші різьбарі повинні прикрасити гуцульським орнаментом. Столярню веде першорядний майстер Дяків, а різьбарні маємо аж дві — Кушніренка та Рудого. Деякі суто латинські речі з каплиці вирішено передати на пам'ятку до місцевої католицької церкви. Старшими братами є Лисечко та Лотоцький, а дяком І. Джиджора. Щоб нарешті приїхав наш священик.

НАРОСТАЮТЬ КЛОПОТИ

Вчора було св. Івана Хрестителя — храмове свято перемишляків. А я сидів у магазині, обсварюючись з сердитими вояками. Я їх вповні розумію, вони працюють, часом дуже важко, а харчів маловато, до того переодягнутися немає в що. Наші англійці неймовірно економлять. Цікаво, чи справді в них такий великий брак одягу та взуття, чи це прямо нездарність, або зловживання інтендантів. Щораз більше переконуюсь у цьому останньому.

Найгірше те, що люди мають претенсії до мене та лають мене в очі й поза очі, хоч добре знають, що це все не від мене залежить. Вони на мені мстяться за »махлойки« нашого кватирмайстра та його прибічника рижого сержанта.

Але наші вояки, теж зіллячко, пожалься Боже! Коли наслухаєшся розповідей про їхні »витівки« на праці чи на роботі, то зразу добре посміешся, але потім стає страшно, до чого ж у дальшому це доведе? Ось Цогла схопив свого фермера за ніс та ще й ременюкою його облупцював, коли фермер вимагав від нього дбайливої праці. Стасів, наш завзятий просвітянин, кинув у фермера казанком з гарячою водою, коли цей хотів його примусити працювати в тому часі, коли Стасів готував чай для групи. Фермери терплять зневаги без скарг, лише просять, щоб на другий день такого вояка не призначати їм до праці.

В таборі теж не краще. Хронічний маркирант »Андерс« постійно відмовляється йти на працю, а це деморалізує інших. Урешті Долинка подав його до карного звіту. Тоді хитрий »Андерс« заявив, що він ніколи не відмовлявся від праці, а що це лише особиста нагінка на нього Долинки. Інших двох не лише постійно відмовляються йти на роботу, але й відмовляються йти помагати в кухні. Прийшлося Долинці й їх подати до карного звіту, і вони одержали по чотири доби карцеру. Багато хлопців такі озлоблені на англійців, що прямо відмовляються виконувати розпорядки чи прямі накази. Ось дижурний офіцер наказав Божовському злізти з автомашини. Той щось пробурмотів і не зліз. Пішов на тиждень до карцеру. Це не була примха офіцера, але вимога подиктована потребами безпеки транспорту. Бо недавно так само, сидів на заді автомашини Лабич, коли вертались з праці, на закруті втратив рівновагу і сильно покалічився. Хто зна, чи не пошкодив собі хребта і не залишився калікою на все життя.

ВРЕШТІ МАЄМО СВОГО СВЯЩЕНИКА

На самого Івана, 7.7.1947 р. до нас приїхав на постійне перебування о. М. Ратушинський, колишній шпитальний капелян в Італії. Замешкав у шпиталику, поруч німця доктора. Для нас з Шеффілду привіз велику пошту. Листи були ще адресовані на Ріміні, Рим, а теж були писані на Шеффілд.

Я дістав цілу пачку листів. Три від Дашів з Нового Ульму, один від Марійки з Австрії, два від Бориса з Парижа, від Любомира Рихтицького з Мюнхену, від знайомих з Буенос-Айрес та від Г. Драбата з Лондону. Хоч усі вони писані дуже обережно з уваги на цензуру та все ж це була сила всяких вісток, не лише особистого чи родинного характеру. Цікаво, що листи Драбата до Ріміні були писані в іншому тоні, як цей останній. Поправді він мене дещо насторожив. Здається, що Драбат забув, що ми приїхали до Англії, не як розгублена маса, але як спаяна громада з добре розбудованим організаційно, культурно і теж політичним життям. А він береться нас повчати і починати роботу від »кінця«.

Ми ж у Ріміні, крім найчисленнішої групи бандерівців, мали досить сильну і спаяну групу мельниківців, а серед старшин та групи старшин »варшавяків« були багато петлюрівців. Були декілька гетьманців, а серед загалу були також і неорганізовані соціялісти. Тому й проводи всяких установ ніколи не були односторонні, але

там знаходили собі місце люди різних політичних переконань. Вояки до того звикли й уважали таку розв'язку найбільше правильною.

СІРА ЕМІНЕНЦІЯ ЛИТВИНОВИЧ

Зауважив я цікаве явище. Я потраплю дуже інтенсивно працювати, потраплю витримати серед дуже невідрадних обставин, не зменшуючи інтенсивности праці, а може навіть з подвоєним завзяттям. Але коли наступить перерва праці, тоді я часто почував фізичну потребу відпочити, відірватися на деякий час від праці. Мені пізніше прямо важко знову до тієї самої праці. Так було зі мною, коли я попав у полон. Я потребував кілька тижнів цілковитого фізичного та психічного відпочинку, поки не взявся за співробітництво в таборовій газеті. Так само повторилося, коли ми переїхали до Англії. Видавання щоденника припинилось — я відпочивав. І коли ми затрималися в Шеффілді, а потім у Горблінґу, я не хотів і чути про видавання газети, хоча вже мав за собою немалий досвід. Тому й радо приняв зовсім відмінний обов'язок — одягового магазинера.

В Ріміні, з титулу редакторства, я все був у центрі подій, коли не безпосередньо, то загально таки знав про все. Тепер я старався станути зовсім осторонь, щоб психічно відпочити. Тому в подіях, що відбувалися в таборі я особисто не був зацікавлений, — мав змогу мати свою незалежну думку. Про розвиток нашого життя в Англії до нас доходили покищо скупі вісті, тому ми мали радше теоретичний погляд, який не завжди відповідав дійсним можливостям та потребам.

Долинку я знав добре, бо ціле наше воякування пройшло в тій самій канцелярії і полон у Беллярії і Ріміні пройшов у тому самому наметі третьої сотні четвертого полка. Я знав, що це людина кристальної вдачі, порядна, але без великої енергії та без досвіду потрібного для адміністрування великим табором. Та я знав, що за Долинкою стоїть непересічної кляси організатор громадського та економічного життя з культурницьким зацікавленням та хистом — Богдан Литвинович. Тому я був спокійним за наш табір. Литвинович себе виявив на пості начальника канцелярії культурно-освітнього відділу нашого штабу в Ріміні. Всі оті, на високому культурному рівні імпрези, всі видавництва, оте популярне радіопередавання, у великій мірі — це організаційна праця.

Литвинович теж собі уявляв, що наладнавши взірцево канцеля-

рійно справу в таборі, він матиме змогу присвятитись цілковито розвиткові культурно-освітньої праці. Та життя накинуло масу малих справ, які треба було розв'язувати. А що Долинці бракувало рішучості та досвіду, тож усі ці справи впали також на Литвиновича. Долинка лише репрезентував офіційно табір, підписував офіційні звіти та відбував конференції. Не завидую Литвиновичеві — йому припала тяжка і невдячна праця. З кожним днем послаблювалась дисципліна, бо елемент у таборі був дуже різноманітний.

ПРО ПОЛЯКА, КРОЛИКІВ І МАРКИРАНТІВ

Поручник поляк конче хоче у нас грати »першу скрипку«. З одної сторони відкрито обороняв арештантів, порушників порядку, а з другої сторони залякував нас, що мов би йому говорив полковник, що подає рапорт до Лондону, щоб нас, як непридатних до праці, відіслати »на родіну«.

Щоправда, наші хлопці не спішаться задармо працювати на фермах. Але коли попадуть до доброї людини, яка їх не гонить до праці, підкормить і папіросів дасть, то хлопці тягнуть свою долю без нарікань. Зате рішуче не терплять, коли їх використовують та ще підганяють. Зачуваю, що менші групи вже нелеґально договорились з фермерами про акордову працю за винагородою. А тим часом і голод утихомирюють краденою картоплею та наловленими на полі кроликами. У нас біля кухні стоять резервові кітли. Коли тепер вечером зайти в той куток, то завжди можна зустріти тих, що собі готують картоплю із кролятиною. Одна команда, що в'язала ріпку, привезла з поля 16 малих кролів й 6 великих, що їх зловили руками. Неймовірно багато по полях кроликів, які під час війни дуже розмножилися. Тепер немає дня, щоб не було контролю. В кожну шпарку пхає носа полковник. Всюди нишпорить. Страшно кричить. Гостро зганьбив за непорядок у бараках, але признав, що туалети чистіші чим мешкання. Добре, хоч і те!

КАПЛУН ПОВЕРНУВСЯ ДО ТАБОРУ

З 156 табору вернувся до нашого табору Каплун. Розказує, що в тому таборі подібна біда, але самопочуття хлопців є краще, бо немає остогидлих дротів, немає нагінок, як у нас. Комендантом є майор, поляк, родом з Канева. Людина порядна та дуже нам при-

хильна. Він редаґує по-українському радіобюлетень. З інтеліґентів є там лише проф. Вол. Ревуцький та молодий Рудичів. Уся адміністрація в руках німців, бо немає кому перебрати поодиноких ділянок. Нині той майор особисто привіз Каплуна та переговорює з нашим комендантом про обмін людей. Чи з того щось вийде — побачимо. Одне лише певне, що в найближчу неділю їдуть там з візитою о. М. Ратушинський, хор і наші футболісти.

І ЗНОВУ ПРИЙШЛА ПОШТА

Тим разом до нас завітала пошта уже безпосередньо з Австрії й Німеччини. З листів і газет довідуємось, що з Австрії виїхали багато біженців до Бразілії, а тепер проводиться набір до Англії та до Венесуелі. Також і з Німеччини багато голосяться на виїзд до Англії, втративши надію на еміґрацію до Америки.

Ходять поголоски, що всі цивільні українці з Реджіо Емілія, що зареєструвалися на виїзд до Венесуелі — заїхали до Англії й на тому кінець. Далі їх не пускають.

Прийшла теж пошта з Риму. Долинка одержав від свого родича з Шікаґо, відомого збирача, О. Кочана, цілу коробку американських марок та поштові картки із відбиткою першої української державної поштової марки. І все це великодушно подарував мені. Матиму заняття добрих кілька вечорів, щоб усе це посортувати та поскладати.

Одержав я теж кілька чисел газети »Америка«. В числі від 31.5.1947 є вістка про наш переїзд, подана за Ройтером, а друга за Юнайтед Прес. У самих звідомленнях нічого нового, але подаю коментар, бо він виявляє, як нами цікавилися, і як за нашою долею стежили земляки з далекої Америки. В редакційному коментарі було написано:

»З листа, який ми вже місяць тому назад отримали з Італії, відомо нам, що Українська Дивізія, затримана британцями в таборі в Ріміні (Італія), буде перевезена до Англії ще заки мир аліянтів з Італією увійде в життя. В листі цім були подані дати поодиноких транспортів, однак нас прохали, поки останній транспорт не прибуде до Великої Британії, не оголошувати того в газеті, щоб оминути можливі небажані комплікації. Тому ми воліли виждати на урядове повідомлення з Британії, а в »Америці« за 20 травня подали лише коротку вістку про це, бо саме того дня останній транспорт причалив до англійських берегів«.

Цікаво відмітити, що »Юнайтед Прес« виразно подав, що Диві-

зія воювала проти большевиків по німецькій стороні за відбудову власної незалежности. Жодна англійська газета ані аґентство такого комунікату не подали!

А ДНІ ПЛИВУТЬ ЗА ДНЯМИ. . .

Наші хлопці хвалили собі гостину в 156 таборі. Співали там Службу Божу, футболісти побили німецьку команду (4:2) і вернулися вдоволені.

Пишу тепер багато листів, нав'язую контакти. Знову двох наших хлопців, Пекаруки, пішли до »калабушу« (табірної в'язниці) за авантюру з фермером. Полковник лютиться і грозить не на жарти. Табір починає хвилюватися і шуміти.

З Лондону з ЦБУ приїхав делеґат, п. С. Яворський. Про конференцію нічого не знаю, бо перед мною немовби крились. Коли ж він сказав, що хоче говорити зі мною й мене викликали, то я в бюрі застав багато вояків непов'язаних ані з адміністрацією табору ані з політичним керівництвом, але які за всяку ціну бажали полагодити різні свої приватні справи. Було видно, що п. Яворський там сильно був перетомлений тими »важними справами«, що вже не мав сили говорити про важні громадські справи, тому, не прощаючись з ніким, виїхав. Залишився несмак після його візити й дальша непевність. А я таки не довідався про що він хотів зі мною говорити.

НАРАДА ІНТЕЛІҐЕНЦІЇ

В понеділок, увечері відбулася нарада інтеліґенції нашого табору. Ще в п'ятницю муляв мені голову Ф. Стасів тією нарадою, давав переглядати якийсь правильник. Але тому, що я маю якийсь органічний страх перед всякого рода просвітянщиною, а з розмови із Стасівим виходило, що саме про те йдеться. Якось відв'язався я від цього й у понеділок, на нараду не пішов. Литвинович теж не хотів тією справою анґажуватись, але пізніше мені переказували, що саме він, надав діловости нарадам і старався протиставитися примітивним міркуванням наших просвітян.

Маємо ще одну новину. Приїхав до нас 15.7.1947 р. з Шеффілду о. д-р Володимир Дзьоба, — значить маємо тепер двох священиків. Але вже 19.7. о. Михайло Ратушинський виїхав до Нейборн до військового шпиталя, а за ним виїхав і о. В. Дзьоба.

До нас приїхав о. Емануїл Кордуба й привіз нам питомий йому розмах і оптимізм. Розказує, що він об'їхав багато таборів, та, що такі самі »гаразди« є всюди, але ніде не зустрічав такої прикрої адміністрації, як у нашому таборі. Привіз потішаючу вістку, що з усіх наших таборів міністерство повідкликало поляків перекладачів.

ЗМІНА ТАБІРНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Кілька днів після наради інтеліґенції, комендантом табору був призначений Сендецький, а Долинка залишився його заступником. Шефом кухні й харчування призначено Євгена Бірчака. Не думаю, що це сталося внаслідок договорення між заінтересованими, бо така зміна всіх нас дещо заскочила. Мабуть, це затія поляка, якому Долинка не йшов назустріч.

В таборі відразу помічається досвідченішу адміністрацію, бо дисципліна останніми днями помітно посилилася. Після справи Пекаруків виринула друга справа. Хлопці відмовились ходити на працю тому, що фермер поводився з ними брутально. Не помогли переконування своїх і осторога англійців. За ними застрайкувала ціла група, бо фермер не дав їм у суботу обіцяних папіросів. Привезли їх назад до табору й зразу до карного звіту. Покарано їх лише тим, що заборонено їм виходити з табору 14 днів. А інший наш вояк дуже побив німця, що назвав його фашистом перед англійцями.

Поляк заохочений видно своїм успіхом, що сталися зміни коменданта в таборі, не криючись починає розгортати свої інтриґи. Вишукує в таборі слабших характером людей, їх фаворизує, виєднує їм усілякі звільнення тощо. Наприклад, згадуваного вже »Андерса« намовляє подати до команди, щоб його звільнила з полону й перевела до польського табору, бо він під прибраним прізвищем Хирівський, приєднався до табору полонених не маючи з чого жити, бо правдиве його прізвище є Здіслав Зборовсі. Пробує на свій бік перетягати всіх колишніх злодіїв, що їх з італійської в'язниці приєднано до нас. Пробує підслуховувати під вікнами, але хлопці одверто йому сказали, що коли його приловлять, то поламають йому ребра (Чорняк з поліційної сотні).

Отець Емануїл Кордуба привіз багато цікавих вісток. Наш хор у Шеффілді мав величезний успіх на міжнародньому студентському фестивалі. Хорунжі Микола Оглюк Юхнович та Мартинюк випустили газету »На другому етапі«. Мені написав Мартинюк (стар-

ший), що газета слабенька. Отець Е. Кордуба привіз також один примірник газети редаґованої Ярославом Деремендою у 79 таборі, що недалеко від нас, коло Бостону. Але вона писана латинкою, лише заголовок українським шрифтом — »Чужиною«. Івасиків переглядав її та заявив, що шкода на таку газету витрачати час і псувати папір. Нема, як то наша »Оса«. Без великих претенсій, але є чим похвалитися, а про її популярність то й не згадую.

Табірна стінгазета »Оса« в Горблінгу

СІЛЬСЬКА ЗАБАВА, ТА ЩО З ТОГО ВИЙШЛО

Не знаю, кому маємо завдячувати, чи прихильному до нас англійському парохові, чи місцевим дівчатам, але факт, що наш табір дістав офіційне запрошення на сільську забаву. Полковник дозволив бути на забаві до 11.30 й понад 200 наших кавалерів, підпрасувавши стани, зараз по виплаті, пішли на забаву. Танцювати багато не довелось, бо дівчат було мало (матері їх не пустили), а місцеві англійці дивились вовкувато на наших хлопців. Тому скоро всі пішли на пиво, або додому. Коли ж коло 11.00 ночі зайшов офіцерський контроль, то їх мало не побили підпиті англійці за те, що »прізонерів« пускають на танцювальні забави. На другий день полковник говорив на цю тему. Оправдував поведінку місцевого населення, перечуленням і роздразненням, що свої хлопці десь на чужині, або й у могилі, а тут колишні вороги лізуть на забаву до їх жінок і дочок. Їх сини виграли війну, а вони мусять терпіти обмеження та ще дивитись, що до їх дочок залицяються італійці, а останньо українці. Просив не узагальнювати того явища, а приймати, як переходове, поки взаємини не налад-

наються. Заявив, що загальне наставлення до нас добре й прихильне. Значить — терпи козаче, отаманом будеш! Питання лише, коли це буде?

А НЕБО ТАКЕ Ж САМЕ, ЯК У НАС

Літо проходить, а чоловік і не нагрівся добре. Ніби й не холодно, але скільки вологості в повітрю та в землі, коли приляжеш у травичці, так і чуєш, як вологість лізе в кості. А коли прієш, то від задухи в магазині де немає чим віддихнути, та ще до того приходиться обсварюватися з людьми. А рижий сержант, якого вже прозвали »клапоухом« дошкулює, все до чогось присікається, верещить, а сказати йому не можна нічого бо я по-англійському ні »в зуб«. Останньо зробив авантюру, що забагато здаю сорочок до обміну. Сорочки рвуться під час прання, бо слабенькі та замалі на наші кремезні плечі. Попали нам індійські сорочки, а індійці, відомо ж, дрібні, не те, що наш плечистий брат.

Літо замітне ще й тим, що я трохи розледачів. Прямо тягне десь у затишку прилягти. Я собі знайшов такий затишок за театральною залею. Там затишно, сонце припікає, й ні живої душі, лише одні коти вигріваються під стіною бараку. Всюди висока трава. Приляжеш, глянеш на небо, а воно таке ж саме, як і в нас. І пливуть думки на рідну, далеку землю — Україну.

Якось зайшов поляк поручник до нашої світлиці та почав Андрусяка повчати, що треба йому робити, що повісити на стіну, та ін. Андрусяк, хлопчисько ще зелений, але таки не видержав. Спалахнув гнівом і доволі відважно та гостро відрубав поручникові, мовляв, не пхай носа до чужого проса. Лютий поручник поскаржився Сандецькому та вимагав, щоб Андрусяка покарати за непослух. Присутній при тій розмові Долинка, флеґматично докинув: »Та властиво, ви пане поручнику, непрошені зайшли до Андрусяка, й непрошені почали давати йому поради. А коли людина відповідальна за світлицю обурилась, то ви хочете карати, хоч самі добре знаєте, що це не є у вашій компетенції«. Поляк пішов мов змитий. Давно вже треба було йому показати місце, щоб не втручався до наших справ. І добре, що саме Долинка на це спромігся. Матиме хоч частинну сатисфакцію.

ЩЕ ОДНА ВІЗИТАЦІЯ

Наш табір 31.7.1947 р. візитував якийсь полковник з міністерства військових справ. Як пізніше виявилось, це був колишній

підвладний нашого полковника. Візита була наперед заповіджена — тому провірка випала блискуче. Порядки, чистота та зовнішня постава — мов у байці. Всі задоволені.

Ще в перших днях побуту в Горблінґу я понаписував картки до всяких редакцій з проханням надсилати мені безплатно газети. Ані »Час«, ані »Нові дні« досі не відгукнулись. Натомість польські »Вядомосці« вже приходять. Подають багато новин головно з культурного життя на Заході, багато цікавих спогадів і для нас. Поляки доволі об'єктивно подають політичні вісті і коментарі, без питомого шовінізму, як це було в Галичині з »Кур'єрками«.

В листі пише мені Білик з Еспанії цікаві справи та про їхню там працю. З Парижа пише Беріц про нові вибрики Винниченка. Також згадує, що отримав вістку від посадника Турка, про смерть мого батька ще в лютому 1947 р. Вістку приніс упівець, який продістався на Захід через Польщу — Німеччину.

ВІЗИТА СОТНИКА БОГДАНА ПАНЧУКА

Очікували ми від нього потішливих новин, порад тощо, а тим часом його візита виглядала радше на візиту до англійців, з якими він пробув цілий день. Для нас осталася лише офіційна парада та коротка нарада з представниками табору на якій ми довідались менше-більше таке: »Хлопці не журіться й не падайте духом. Я знаю, що вам не дуже добре живеться, але мене запевнилм, що обставини скоро зміняться на краще. Навіть, якщо б вам прийшлося тут довше остатися, то пам'ятайте, що ви маєте бути нашими амбасадорами на чужині. Ваш побут тут більше потрібний чим в Америці і Канаді!«

При кінці сказав, що забирає з собою до Лондону Каплуна, а з 156 табору проф. Ревуцького та обидвох цивільних священиків — о. Дячишина та о. В. Дзьобу. Каплуна потрібно для малювання шильдів в українському домі, до полагодження пошти та до редаґування газети. Іншими словами з нашого Каплуна має бути ремісник, дрібний урядовець і редактор. Ми були приголомшені. Пропала наша »Оса«.

Щоб розвіяти несмак по візиті Панчука, хоч дехто з наших дуже захоплювався ним і його діяльністю, я пішов до села в кіно. Подорозі зустрів о. декана Е. Кордубу, то ж пішли разом. Ішов тоді який ковбойський фільм. Та фільм-фільмом, а мене приємно врадувало, що наші хлопці дуже добре виглядають у допасовано-

му, на чорно пофарбованому одязі. Аж мило глянути на них. У кожного прасовані штани, кожний мундир допасований. Це немовби на злість нашому інтендантові та »клапоухому«, які при виході за браму провіряють хлопців, та завертають елеґантів, мовляв, одяг не приписовий, а часом робили й спроби конфіскувати перероблені та пофарбовані мундири.

Та найприкріше трапилось Цоглі. Його приловила військова жандармерія десь у Сліфорді в елеґантному сірому костюмі. Привезли його до табору. »Клаповухий« замкнув Цоглу до калябущу, а його костюм сконфіскував. »Злі язики« плещуть, що Цогла ще з Ріміні в тому костюмі мав зашиті доляри, що їх роздобув за рімінське »золото«.

10.8.1947 р. нарешті від нас забрали поляка-поручника, а разом з ним і »васерполяків«. Крім »Андерса«, знайшлися ще двох, один злодюжка, а другого ми уважали за гуцула. Може це й справді був поляк, а може людині забаглося легкого життя або білого хліба?

Час минає скоро. У нас уже грає наша троїста музика з Брошком на чолі. Роман Старосольський пробує творити театр. Бойчук творить балет, інструктором є Кушніренко. Стасів таки видусив свою »Просвіту«. М. Матчак, А. Бідось та Р. Старосольський говорять далі про газету. Охота є, щоб ще трохи витривалости. А мене, мов замурувало, чекаю на щось і сам не знаю на що. Закріпитися ніде не можу й не йду до ніякої громадської праці. Може це наслідок оцих інтриґ, що розіграються в Лондоні. Про них ширше розказав нам о. декан Еманоїл Кордуба, що їздив на церковний соборчик. Конфлікт між »Основою« та ЦУДБ набрав гострих форм. Сотник Богдан Панчук поборює всіми силами »основ'ян«, а вони обвинувачують його у доносах до англійців. Він досвідчений грач, але його партійна приналежність та особисті амбіції стати провідником цілої української еміґрації, дуже йому шкодять і невідомо, що буде далі. »Основ'яни«, на мою думку, люди дрібні, а Пігічин дуже нестійкий, уживають часто примітивних засобів і непотрібно поширюють внутрішню війну.

Кілька днів після виїзду до Лондону Володимира Каплуна, викликано ще Будного, а з 82 табору — Миколу Волинського. Писав мені проф. Ревуцький, що переконував Б. Панчука, щоб мене стягнув до Лондону, та цей побоявся, знаючи моє для нього не дуже прихильне наставлення. Я особисто радий, що виїхали двоє: один добрий мовознавець, а другий великий естет та добрий організатор. Вони напевно позитивно вплинуть на злагіднення непо-

трібного конфлікту в нашому центрі та своїм тактом позитивно будуть впливати на оточення. Забираючи їх, сотник Панчук зробив хитрий хід. Ними він схоче побивати »основ'ян«. Але знаючи їх характер, я певний, що або вони вгамують Панчука, або скоро з ним зовсім розійдуться. Цікаве лише одне, в цій історії, як вони обидва (Будний і Волинський) поставляться супроти »Нового Клича«, бо Пігічин та Драбат напевно схочуть їх перетягнути на свою сторону.

Я вдячний Ревуцькому за добру пам'ять про мене, але ще більше вдячний Панчукові, що маючи мене »в печінках«, залишив мене на місці в таборі й не забрав до Лондону.

Тим часом у Лондоні відбувся з'їзд студентів. Від нас їздили Марків та Ільницький. Марків учасник Похідних Груп, Ільницький член Таборової Ради в Белляріі. При тій нагоді вони мали розмову з партійними провідниками і їм висловили своє обурення на того рода »громадську працю« та способи її ведення. Напевго обидва вже викликали собі ворогів.

ТВЕРДА РУКА, М'ЯКА ВДАЧА

З приходом до влади в таборі Сендецького, помічається загострення дисципліни та більший розмах у праці. До культурно-освітньої праці він зовсім не втручається, зате втручається до господарських справ та здорово підтягнув дисципліну. Призначив досвідченого оберкельнера Лучечка шефом кухні, а тим самим наладнано покращання харчів. Усунено німців з їхніх обов'язків і замінено їх нашими людми. Сендецький теж енергійно приступив до віднови табору і таборових установ.

Та рівночасно з тим, маючи слабий характер, підпадав часто під вплив сторонніх людей, які його втягали нераз у неприємні та непотрібні конфлікти. Насамперед він устрянув у авантюру з хором, чим наразив собі наших просвітян. Однією рукою хотів здавити бешкетників, а другою користав із їхньої помочі. Такі його подвійні ходи знову довели до гострих конфліктів із злодіями та картярами, а з другої сторони з Ільницьким та Лесишином з таборової поліції та старим Макухом. Заплутав себе здорово, а коли вже наш Сендецький не мав виходу, почав шукати підтримки в англійців, щоб рятувати свій престиж. Закінчилось тим, що при рапорті вияснилися різні його затії, бо вояки довше не хотіли мовчати. Кар'єра нашого нового коменданта була припечатана. Полковник завісив Сендецького в урядуванні до остаточного ви-

яснення справи та переніс його до іншого табору, а комендантом призначив Андрія Гавірка.

Хоч як Сендецький забігав моєї ласки, то я правду кажучи, його не любив. Але маючи змогу спостерігати його енергію при табірному адмініструванні, а при тому знаючи про його нефортунні конфлікти та клопоти, то вирішив до нього зблизитись та пробувати помогти вийти йому з скрутного положення, бо побоювався саме того, до чого пізніше дійшло в таборі. Я пробував говорити Сендецькому »на розум«, та без успіху. Вговорював його противників та особистих ворогів, щоб для добра табору і збереження нашого доброго імені не загострювали ситуації. У деяких випадках це мало успіх. Але до найзавзятіших його ворогів належали Цогла і Мороз. З ними всі мої розмови зводились нанівець. Тому при звіті, саме вони »викінчили« нашого Стася. З розмов я довідався, що Сендецький, щоб скріпити свою позицію намовляв Андрія Гавірка обняти пост маґазинера (тобто мій), але Гавірко відмовився, мовляв, Ґоцький земляк, і це не зручно. Тоді Сендецький пропонував йому пост заступника коменданта на місце Долинки. Всі ті пропозиції відбувалися поза моїм відомом і Долинки.

»БУРЛАКА« КОНЦЕРТУЄ У НАС

У перших днях вересня виїхали з нашого табору німці. Осталася лише група 12 осіб полагоджувати репатріяційні справи тих німців, що були »білетовані« у фермерів, або жили в наших таборах, але адміністраційно належали до нашого 80 табору.

Завітав до нас з Шеффілду хор »Бурлака«. Співав двічі, раз для нас, а другий раз для англійців — вояків і цивілів. Великий успіх. Ще раніше виступив двічі наш таборовий хор, що його після Джеджори перебрав Богдан Будний. Раз виступав із самостійною програмою з танцями Кушніренка, а другий раз спільно з німецькою симфонічною оркестрою. Зокрема друга імпреза була дуже вдала. Настрій у залі був такий добрий, що коли німці заграли якийсь шляґер, то ціла заля співала рефрен. Зокрема дівчата з ляндармі — заприсяжені приятелі всіх прізонерів. Це був прощальний концерт німців, що виїхали додому, а рівночасно й Будного, якого переміщено до Лондону.

Хоч я особисто не приятелював з Сендецьким, ані не мав ніяких підстав жаліти його відходу, але я передбачав, що заміна Долинки Сендецьким, а тепер Сендецького, Гавірком, створює для нас не-

приємний і грізний прецеденс. По-перше, англійці вирішують наші внутрішні справи, радяться з чужинцем — перекладачем та слухають його порад і суґестій. По-друге, постає небезпека, що темні типи спритно та обдумано можуть усунути найпорядніщого коменданта, який їм буде невигідний.

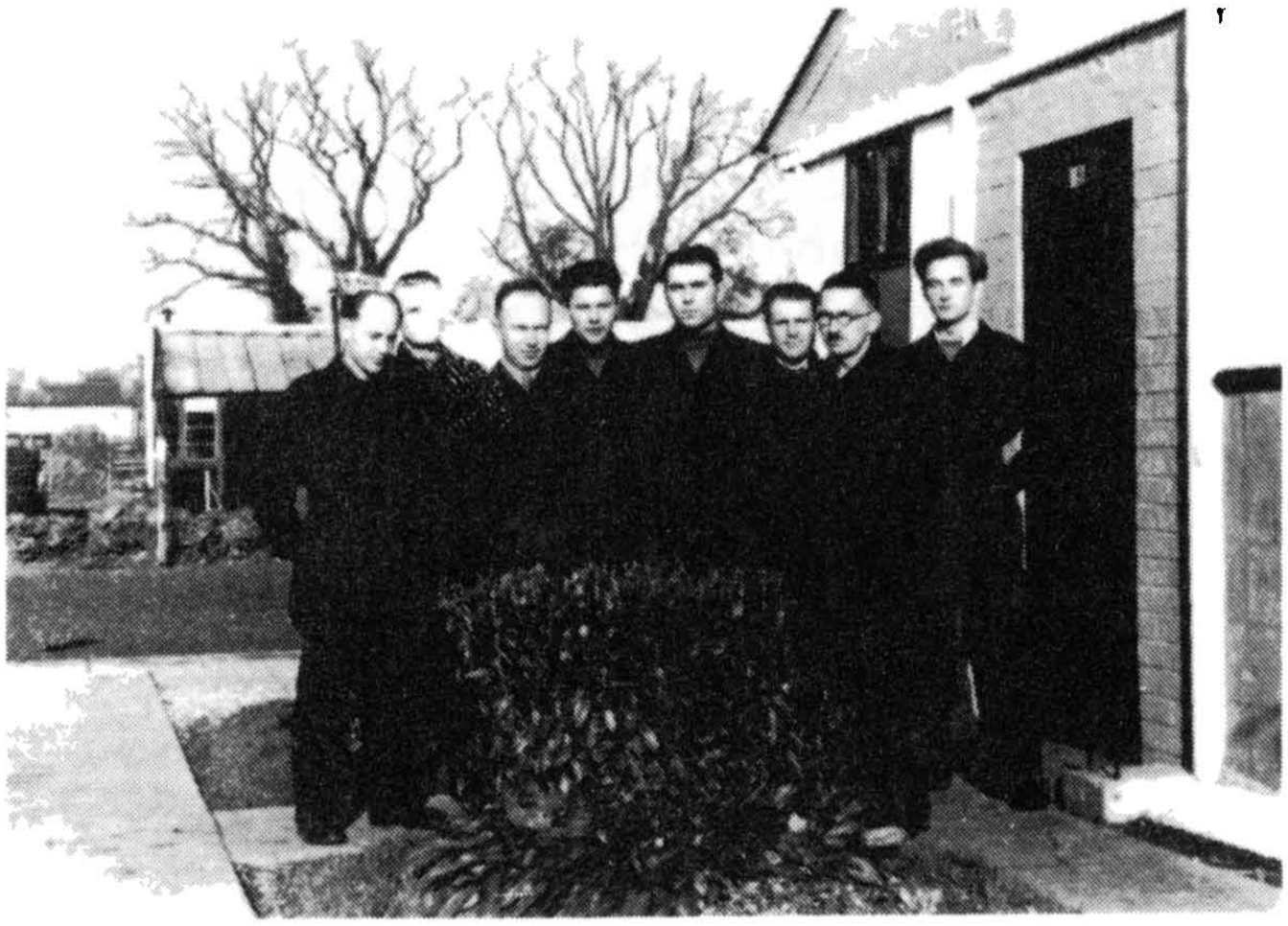
Октет із хору »Бурлака«. Стоять зліва направо: Володимир Сюська, Володимир Войтович, Ярослав Ліщинський, Володимир Паньків, Володимир Наконечний, Василь Юрків, Гладишевський, Ярослав Стек. Сидять з бандурами: Володимир Люта, Ярослав Бабуняк, Борис Бадан

Цікаво, що на мені першому справдилися мої передбачування. 5.10 мене, на домагання англійського інтенданта, знято з посади маґазинера. Гавірко на цю посаду призначив свого ближчого земляка Бонка, людину без ініціятиви й без потрібної рішучості. Поставлений був мені закид Гавірком, що я зам'який. Та я інакше розцінював моє звільнення. Англійці не можуть мені простити, що поминувши їх, звернув безпосередньо увагу делеґатові Червоного Хреста, що тут людей гонять до праці, а не подбали про забезпечення робочими мундирами. Делеґат мусив ту справу порушити в полковника, а цей добре вилаяв інтенданта й за це він

помстився на мені. Пізніше нахвалявся Гавірко, що інтендант вимагав, щоб мене призначити до праці в полі, бо в жодній канцелярії він мене не хоче бачити. Отже, мої противники тепер переконались, до чого є здібні англійці, і як далеко вони встрявають у наші внутрішні справи. Й саме, ота перетягнена струна, а може й інші мотиви спричинили, що Гавірко мене перевів до своєї канцелярії. Там саме спорожнилось місце, після відходу Матчака до англійської канцелярії. За втраченою в магазині працею не жалію, навпаки, цікавіше працювати в загальній табірній канцелярії. На жаль, із зміною праці, я втратив маленьку свою кімнатку.

НА НОВІЙ ПРАЦІ

Поруч нашої канцелярії, через коридорчик, було помешкання нашого коменданта та його заступника. Зараз у другому будинку, лише вхід був з противної сторони, була кімната — колись військова кантина, виглядало, бо з мурованим прилавком упоперек кімнати. Там тепер приміщено нас шістьох функційних нашого табору. Р. Старосольський — інтендант, Є. Бірчак — харчовий магазинер, Б. Литвинович — культурно-освітній референт і началь-

Українська команда табору ч. 80 у Горблінгу восени 1947 року. Стоять зліва направо: Клим Роснецький, Євген Бірчак, З. Долинка, Роман Старосольський, Андрій Гавірко, Пилипенко, Вол. Гоцький, Малюжинський

ник канцелярії, Клим Роснецький та Малюжинський — працівники канцелярії і я, тепер новоспечений працівник канцелярії. Помешкання дуже невигідне й тісне. Добре, що хоч самі добрі знайомі. Взаємини між нами були весь час добрі.

Коли мене переведено до канцелярії, я зразу зміркував, що для мене там нема властиво, що робити. Матчак і Литвинович так усистематизували працю, реєстри були так докладні, що один чоловік міг тепер усе вести. Тому я погано почувався, маючи у свідомості, що хтось зробив мені протекцію, а я того страшно не люблю. Зі своїми думками першого дня я поділився з Литвиновичем, якому я заявив, що відходжу на працю в полі, бо не потребую нічиєї ласки і протекції. Ще я додав, що коли не вміли відстояти принципово своїх справ і допустили англійців встрявати в наші внутрішні справи, то мені буде трудно перебувати в таких обставинах. Литвинович признав мені слушність, але просив мене особисто, щоб я не резиґнував, бо це знову викличе комплікації на цілу справу. Він признав, що наша команда частинно пішла на уступки капітанові Батерсбі, усуваючи мене з посту маґазинера, але катеґорично відмовилась виконати його друге домагання і післати мене до робочої команди. Бо в скорому часі в канцелярії наступлять персональні зміни, отже я буду там потрібний. Долинка мені менш-більше теж підтвердив це, й я заспокоївся та почав приглядатися новій праці.

ЗНОВУ ВІД'ЇХАЛИ ДО ЛОНДОНУ

Тим разом виїхали до Лондону — Литвинович, Порохняк і Береза. Що поїхав Литвинович — це зрозуміло, але пощо взяли Березу та Порохняка? Хіба сотник Панчук боїться стягнути більш інтелектуальних осіб. Воліє мати послушних і не протестуючих виконавців.

З листів від проф. Ревуцького та Будного бачу, що їм там не з медом. Сотник Панчук стягнув собі кількох корпусяків, потім двох наших молодих старшин, а тепер доповняє брак кращими нашими вояками. Виглядає, що керівні пости обсаджені корпусяками, а нам припала чорна праця. Правда, немає непорозумінь, бо наші дивізійники, як полонені, не мають властиво ніяких прав, і є так би мовити, лише помічним персоналом. Але як розгорнуться справи, коли їх звільнять з полону, то ще побачимо. Ота »домашня війна« між бандерівцями, а Панчуком, і тими, що з ним, мені почала впливати на нерви. Знаю, що якщо б мені запропонували переїхати до Лондону, то рішуче відмовлюсь.

Після від'їзду німців додому, наш табір дуже чисельно змалів. Відійшов від нас полковник, великий службовик і дуже докучливий. На зміну йому прийшов майор Армстронґ, людина молода, військовик, дуже порядна. З розмови виглядає, що прихильно до нас наставлений. Величається якимсь своїм родинним пов'язанням з якимись нащадками Мазепинської еміґрації. Прямий нащадок козацького еміґранта згинув на італійському фронті. Служив у тій самій частині, що наш майор. При тому — філятеліст і має гарну збірку марок кол. царської Росії й навіть України.

Свої симпатії до нас заманіфестував тим, що наказав замінити високу огорожу з колючого дроту на низеньку, прямо лише символічну. Мала це зміна, але показує добру волю нового коменданта.

Та найбільші лиха нашого табору залишилися по-старому. До них треба залічити грубу поведінку кап. Батерсби і постійну злобу сержанта »клаповухого«. До них прилучився ще й третій, жахливо простацький платничий старшина-капітан. Він захотів завести ощадності на персоналі. Звернув увагу, що в нас є багато санітарів, які одержують заплату, а як »протектед персонал« їх не можна посилати на працю в полі. Отже він хоче замінити весь таборовий персонал тими санітарами, а всіх функційних вигнати на працю в полі.

Після від'їзду дириґента В. Будного та культурно-освітнього референта Литвиновича, наша культурно-освітня праця послабилася. Правда, І. Джеджора робить, що може, а Ф. Стасів носиться з новими плянами, але все це якесь анемічне й на низькому рівні.

Одинокі футболісти під вмілою опікою Є. Бірчака та при фінансовій допомозі зорганізованій прихильниками спорту, під проводом десятника Букиди, безперервно перемагають своїх противників. Англійські летуни (де грають багато поляків) програли з вислідом 8:0. Перемога над німцями з 79 табору у двох командах 3:2 та 5:1 у резервовій команді, роблять нам добру рекляму.

Але несподівано довелось зазнати і поразку у 152 таборі, з вислідом 2:3. Щастя, що того самого дня, друга команда виграла з репрезентацією 156 табору з вислідом 4:2.

Від нас виїхав о. Є. Кордуба, й ми знову лишилися без священика. Але 14.10.1947 р. нас відвідав о. Олександер Маркевич. Завжди з гумором, багато розповідав про життя в других таборах і про свої пригоди. Розказував про конфлікт нашого 79 табору із сусіднім табором цивільних поляків. Прийшло аж до бійки, й

англійці заборонили нашим воякам відвідувати ту місцевість де розположений польський табір.

НАРАДА У СПРАВІ СВЯТКУВАННЯ ПЕРШОГО ЛИСТОПАДА

На нараду я не попав, бо мав службу в канцелярії. Прийшов тоді, коли вже дискутувались додаткові справи, з святом не пов'язані. Прикро мене вразили в'їдливі виступи Ільницького проти немилих йому осіб. А обговорювалося саме, допомогу нашим хворим у питалях. Реферували ту справу Стасів і Матчак. Були дуже здорові думки, але на жаль »наша сметанка« це справжнє »гуляйполе«. Всі добрі пляни потонули в скучних та безплідних дискусіях. Та знаючи впертість Стасева й організаційні здібності Матчака, я таки набрав певності, що ця справа буде проведена.

Від колеґів я довідався, що намічено доволі широку програму й рішено видати ще однодневку. До редакційної колеґії запрошено А. Бідося, Б. Старосольського та Малюжинського. Радію, що нарешті знайшлися люди з ініціятивою і доброю волею. Бідось — людина інтеліґентна, зацікавлений у літературі а теж виявляє поетичні спроби. Вивчив добре англійську мову, може робити переклади чи реферувати англійську пресу. Старосольський — добрий розповідник із нахилом до гумористики, дуже жива, зацікавлена у громадських справах людина, співак, артист і непересічний шахіст. Малюжинський, дуже обдарований маляр, почав спеціялізуватись у карикатурі під наглядом Каплуна. Вважаю, що »Однодневка« їм удасться. Після виїзду з нашого табору до Лондону наглядна конечність якогось вияву нашого життя у формі друкованого слова — показалась справді дошкульною.

19.10.1947 р. знову скликано нараду інтеліґенції табору, але тим разом зазначено, що запрошується лише осіб зацікавлених культурно-освітньою працею в таборі. Це вже ліпше, бо не буде пустих балакунів та осіб, які не мають ніякого зацікавлення ані досвіду в культурно-освітній праці.

У висліді наради створено табірну культурно-освітню референтуру: М. Матчак — керівник, Ф. Стасів — заступник, І. Джеджора — керівник хору, Бідось — редактор, Цепинський — керівник драмгуртка та організатор оркестри, І. Кушніренко — керівник танцювальної групи. На нараді обрано теж церковний комітет: Семаняк, Рудий та Джеджора. Завданням цього Комітету зорґані-

Табірна каплиця всередині

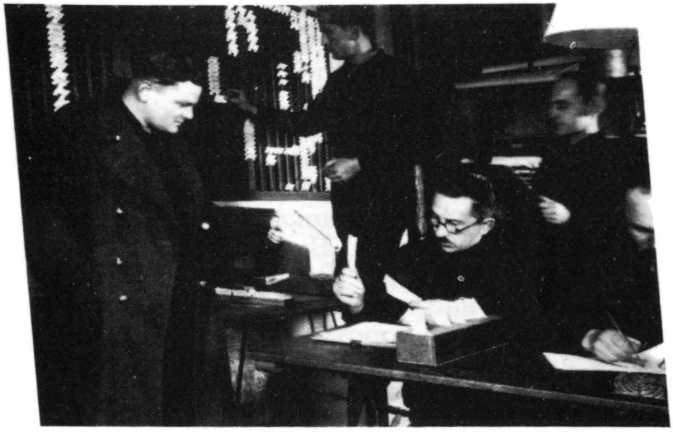
зувати нашу каплицю — доробити стилевий кивот та іконостас. Комітет має вистаратися в коменданта звільнення від праці майстрів-різьбарів та створити окремий верстат. Обговорювано також плян нашого нового коменданта Андрія Гавірка, влаштувати в таборі постійну виставку українського національного мистецтва. Плян добрий, але передчасний. Бо ж треба дати можливість нашим людям пристосовуватись до нових умов праці, і дати їм можливість зорганізувати відповідні верстати, тощо.

Сцена табірної залі прибрана на Листопадове свято

НОВІ ПРИКРОЩІ, НОВІ КЛОПОТИ

Як я вже раніше згадував, до нашої групи, яка попала до Горблінгу, попало деяке число українців з цивільного табору в Реджйо Емілія, а також деяка кількість різних типів з таборів відокремлення і з італійських в'язниць. Наш Комітет у Римі робив різні намагання врятувати оцих людей від репатріяції до СССР, а одинока можливість була вивезти їх з Італії, ще перед підписанням миру. Отож сотн. Панчук погодився, щоб наше командування допомогло приховати їх серед нашого вояцтва. В такий спосіб, вони попали з нами до Англії, а далі до таборів праці.

У табірній канцелярії. Зліва направо: Богдан Казанівський, Малюжинський. Сидять — Вол. Ґоцький і З. Долинка. Позаду стоїть Клим Роснецький

Наша вояцька маса не була ідеальною, але на війні та протягом дворічного перебування за дротами в Італії та у вирі громадської праці, і на всяких курсах і в школах, ця маса себе пізнала, зжилася, набрала певного суспільного обличчя, самоздисциплінувалась, почала дорожити добрим ім'ям »дивізійника« та добрим ім'ям українця на чужині. Всі ці добрі прикмети були чужі тим типам, яких примусово приєднувано до нас під час виїзду з Італії. Вони мали вовчий характер. Їхнім девізом було наживатися не оглядаючись на наслідки. Отож зразу почались прикрі припадки.

Комусь пропала нова сорочка — мов камінь у воду. То знову в містечку з авта пропала валіза. Вправді не зловлено нікого, але опінія була проти нас. Отож команда нашого табору, ще за Сендецького, почала тією справою займатися. Але на великий жаль, Сендецький мав зв'язані руки. Знову ж А. Гавірко, навчений досвідом з Сендецьким, не поспішав. Журився, радився, »робив публічну опінію«. У висліді підозрілих не передав англійцям для покарання, але передав винних під осуд громади. Дрібні справи, внутрішнього характеру, вирішували мешканці бараку під головуванням старшого бараку. Справи, які сталися поза табором, які могли принести нам неславу як цілості, вирішувалося козачим судом у театральній залі.

Саме в розгарі боротьби з бешкетниками і злодіями, появились у місцевій газеті »Ґрантгам Ґазет«, а потім і в жидами спонзорованій »Нюс Кронікл« стаття-наклеп на наш табір. Мовляв, українці з 80 табору напастують місцевих дівчат та ще й малолітних. Також займаються крадіжками та вломами. Гавірко робить, що може. Забезпечив собі інтервенцію нашої місцевої англійської команди в місцевій газеті та в англійських урядових чинниках. Домігся провести ціле слідство. Вислано до Централі в Лондоні відповідні вияснення та видано заклик до таборового загалу, що неслава паде на всіх нас, через нерозважні виступи одиниць. Отже не сама команда буде боротись з знеславленням, але всі таборяни візьмуть активну участь у захисті нашого доброго імені. Тому вояки повинні не допускати до всяких злочинних проступків. Коли ж почують про новий закид у нашу сторону, повинні з місця запротестувати та домагатись конкретних доказів. Комендант Гавірко запевнив, що з уваги на те, що ворожі нам чинники повели на нас наступ, поширюючи всякі сплетні, табірна команда виступить гостро проти порушників правопорядку, зокрема проти тих, що нас компромітують перед англійцями.

Оливи до вогню долив лист »посланіє від друзів з 79 табору«, які в ім'я справи взялись нас повчати, як треба порядному українцеві поступати на чужині. Того листа підписали около 50 вояків, сама »сметанка« того табору. Вони не мали в себе в таборі такого злочинного елементу, який попав до нас. Тому, хоч і прикро було читати отого »дружнього листа«, то ми їм пробачили й відповіли в стилі листа запорожців до султана.

Але, той лист таки загострив курс проти бешкетників і злодіїв. Першими попали під козачий суд молодий М. та його земляк, завзятий картяр Я. Їх висліджено, тяжко фізично покарано, ви-

стрижено на голові машинкою хреста, із забороною накривати голову шапкою протягом одного тижня. Обіцяно теж постригти всіх злодіїв.

Були у нас у таборі два відомі з Італії злодії, що мали на сумлінні багато злочинів. Хоч у нас кружляли різні поголоски про їх »виступи« в околиці Горблінґу, але ніяких доказів проти них зібрати не вдалось. Коли ж відбулася перша нарада в справі зневславлення нашого табору, комендант прямо звернувся до тих осіб, щоб вони стримались до часу, поки їх не звільнять з табору. Він зазначив, що коли станеться в таборі якийсь злочин, а всі сліди поведуть до нашого табору, то заки англійська поліція займеться слідством, він накаже козацькому судові їх покарати. Але, обидва типи, легковажно поставились до тієї заяви. Та коли переконались, як діє козацький суд над бешкетниками — то самі прийшли до команди та просили забезпечити їх перед таким судом. Гавірко казав їм підписати зобов'язання, що до часу розв'язання табору вони будуть поводитися так, щоб не компромітувати нас перед англійцями. Коли ж сталась крадіжка папіросів у крамниці у Білінґборо та крадіж сорочки у Борне, а крамарка описала полоненого справника тієї крадежі, підозріння впало на Т. Під час слідства він не признався, але маючи погану славу за собою та погану опінію у всіх колеґ, його здорово побили за крадіж і за брак відваги признатись. Комендант погодився не передавати його справи до англійської поліції з тією умовою, що він подасть сам прохання про переведення до іншого табору. Переміщення пішло скоро, бо майор старався нам йти назустріч у таких справах.

Коли ж подібна доля зустріла бешкетника З. за крадіж ровера у цивіля, то злодії-аси М. і К. попросили, щоб перевести і їх до іншого табору.

У Ґрантгамській газеті появився лист — спростування дописувача, що, мовляв, він впав жертвою фальшивої інформації. У »Нюз Кронікл« інтервенювала наша лондонська централя, здається сам Панчук, але без успіху.

Ніхто з таборян не міг заперечити, що рішучість нового коменданта, Гавірка, його непосидючість таки довела до численних успіхів на внутрішньому і на зовнішньому відтинках нашого життя. Покращання побутових умов, стабілізація дисципліни, поширення громадської праці й розбудова цілого ряду таборових установ та верстатів. Покращала співпраця з англійською командою, усунення злочинного елементу та добре поставлені наші виступи, у великій мірі його заслуги, коли не безпосередні, то посередині,

бо в усіх тих акціях і діях він сприяв та як міг допомагав.

Наш новий культурно-освітній »диктатор« М. Матчак виявився добрим організатором. Улаштував дуже гарно нашу читальню з великим вибором газет та журналів. Вирішено видати однодневку на 1 листопада і притягнено до співпраці О. Маркова, Барчука, Сікору, Бучинського. Наш табір урешті має свою газетку — »Наші Будні« із сатиричним додатком »Бий — я його знаю«. Наразі почато тижневик циклостилевим друком. Заповнили газетку статті: Маркова, Барчука, Бідося — поезія, Сікори — спорт, Старосольського — гумористика, Малюжинського — карикатура, Бучинський — графічна сторінка. Газетка слабенька, але найцікавіше те, що є багато різних репортажів з життя табору, звіти, тощо. Але найбільшою популярністю втішається »Бий — я його знаю«, де був здоровий вояцький гумор, а часом і безпощадна сатира.

Розбирають високу дротяну огорожу

ДОПОМОГА ХВОРИМ

Ще за коменданта Сендецького розпочато акцію збірки допомоги хворим друзям у військових шпиталях. Але тепер вона набрала повного змісту. Добрий пляновик Матчак і впертий виконавець, Стасів, таки домоглися, що на св. Миколая відвезено до шпиталів 120 пакетів з цигарками та солодощами, а на Різдво знову стільки ж, але подвійну кількість. Зібрано грошей понад 40 фунтів. Треба пригадати, що наша акція допомоги хворим сподо-

балась і нашим старшинам з 563 табору. Вони звернулися до нас з листом повним признання та пропозицією подати ширший звіт для координації праці. Тим разом наші суспільники збунтувались, і не погодилися на забаганку наших старшин, які хотіли цілу цю акцію сцентралізувати у своїх руках.

ВІДВІДИНИ ВЛАДИКИ ІВАНА

З Лондону нас повідомлено, що всі табори відвідає Владика Іван, апостольський візитатор українців-скитальців. Приспішено проведення всякої перерібки та перебудови в таборовій церковці. Споруджено новий кивот, і виготовлено свічники — трійці, нові різьблені панікадила так, що приїзд Владики збігся з посвяченням нашої каплиці.

Майор Армстронґ супроводить Преосв. Владику архиєпископа Івана Бучка

Саме прийняття Владики архиєпископа Івана випало імпозантнор й під кожним оглядом добре. Позитивне ставлення майора Армстронґа, дбайливість і догляд Гавірка, підготовка Матчака та

Комендант табору Андрій Гавірко вітає Владику архиєпископа Івана Бучка хлібом і сіллю

фаховість шефа кухні Лучечка — забезпечили повний успіх.

Владику зустріли англійці дуже гарно, а коло тріюмфальної брами в таборі зустріли нашого Владику хлібом і сіллю, відтак у супроводі старших братів о. Ол. Маркевич передав Владиці ключі від церковці.

Після посвячення церковці та архиєрейського Богослуження, Владику запрошено на обід, на якому були присутніми й англійські офіцери. Пізніше Владика відвідав кілька наших бараків, і розмовляв з вояками. Дуже радів, коли зустрів своїх ближчих земляків. На підвечірок англійці запросили Владику до своєї кантини. Ввечері відбувся концерт, бо Матчак таки зумів зорганізувати й підготувати хор і оркестру.

ВИСТАВКА ПРЕСИ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Гавірко таки домігся свого, хоч усі йому відраджували братись за це діло, бо це ще передчасно. Хоч і були труднощі персонального характеру, то він не поступився. Перший голова виставкового комітету Ільницький, — зрезиґнував, побачивши, що не дасть на час ради. Другий голова, санітар Вовк, виїхав до Німеччини.

Тож Матчак при допомозі Стасева і Роснецького нашвидкуруч улаштували виставку, яка, на мою думку, була таки слабенькою, але ж до підготови було зовсім мало часу й сама виставка зроблена як би під »примусом«.

Зате ревія була дуже вдалою імпрезою, зокрема її фінал заповнений бадьорим і здоровим гумором захопив усіх, розворушив вояцтво та додав йому віри в себе.

Безпосередньо після ревії, відбувся вдалий св. Миколаївський Вечір. Цепинський, Старосольський та Малюжинський вклали немало праці, але вислідом усі були вдоволені. Хоча у нас немає нікого з рімінських »професіоналів« театральників, соромитись не маємо нічого.

Виставка табірної преси в Горблінґу

НЕНАДІЙНИЙ ВИЇЗД ДО НІМЕЧЧИНИ

Початкові труднощі, брак виразної перспективи на майбутнє, на скоре звільнення з полону та можливості еміґрувати за море, багатьох вояків знеохотило, а то й перелякало. Тому вони в досить великому числі, бо аж 120 з нашого табору, зголосились на виїзд, »з родинних мотивів« до Німеччини.

Справа виїзду довго розглядалася в міністерствах, але на самого св. Миколая прийшов для них виклик до Лондону. Багато з них серйозно виїзду не трактували, тому тепер, коли прийшлося таки

їм виїжджати, їм жалко стало за друзями, а вісті, що приходили з Німеччини не були надто заохочуючими. Тому з 120 рішили їхати лише 37. Їх виїзд сильно здеорганізував наше життя, бо між тими, що поїхали були особи, які займали в нашому таборовому житті видні пости, як Марків — редактор, Лотоцький — урядовець в англійській канцелярії, брати Рудавські — рахункові, Корчак — оркестра, та інші. До Лондону виїхали вони на Миколая, а 31.12. були вже в Німеччині.

Сценка з Свят-Миколаївського Вечора

ПЕРШІ РІЗДВЯНІ СВЯТА В АНГЛІЇ

Вже від Андрія (наш комендант Андрій) почалась на нашому столі час до часу з'являтись чарка та обов'язкова смачна перекуска. Нема тижня, щоб не було якоїсь нагоди, скромно, повояцькому, у невеличкому гурті, найбільше 8 осіб, когось ушанувати.

Свят-Вечір пройшов у таборі скромно але традиційно. Був борщ, риба, вареники, узвар, кутя, а в додатку вино, самогонка та тісточка.

Посеред табору була ялинка. Таборові гучномовці несли коляди а в той час Гавірко з Долинкою обходили всі бараки й бажали таборовикам веселих Свят. Спільного стола не було, кожний барак заставляв столи стравами принесеними з кухні та доповняв власними, роздобутими всяким промислом.

На латинський Свят-Вечір наш хор співав коляди у місцевій англійській католицькій церкві в Сліфорді. Ввечері влаштував концерт у балтійському таборі де працюють 8 наших дівчат. Розказував о. Ол. Маркевич, що хор мав дуже вдалий виступ, і він не сподівався, що за так короткий час хор домігся такого рівня.

Свят-вечеря команди табору

В таборі сенсація. Колись Ільницький заповзято воював, щоб стати кантиняром. Тепер, коли кантиняр-німець виїхав додому, й наш Степан став неподільним »цісарем« з власним добрим помешканням — несподівано зрезиґнував тому, шо наша свіжозорганізована оркестра обрала собі кантину (тепло й чисто) на проби. Нерви Ільницького не витримали. Тепер маємо нового кантиняра — Казанівського.

Я забув ще згадати, що й у наших спортовців послаблення сил. Виїхали Душинський та Арнд, а також і німець лікар д-р Логен.

До англійської команди пішли працювати знову наші вояки. На пошту пішов Родак, на місце Лотоцького — Мартюк, а на місце Мартюка — Альбош.

Пройшли наші свята весело. Як виявилося, наш Цогла до спілки з якимось німцем, що жив у фермера, спорудили на полі »самогонний завод«, і почали гнати самогон на повну пару. Кожного вечора Цогла приносив під полою кілька а то й кільканадцять пляшок огнистого самогону »для потреб табору«. Охочих купувати було завжди багато.

Наші дренажники, направляючи канали наловили багато риби. Братія почала влаштовуватись на добре. Й саме, коли добре почалось, прийшла вістка, що нас переводять в іншу місцевість, до іншого табору. Ще від'їхали від нас до Лондону Долинка і Малюжинський. Комендант так і залишився без заступника, а в канцелярії лишилися ми обидва з Роснецьким. Клим Роснецький вів загальний реєстр табору та харчовий облік, а я керував розподілом до праці та поштою всередині табору.

ПОКИДАЮ Й Я ГОРБЛІНҐ

12 лютого 1948 року я одержав доручення виїхати з групою 12 людей до нового табору, щоб перебрати адміністрацію від виїжджаючих німців і приготовити квартири для наших вояків. Того самого дня їдемо грузовиком до нового місця, до Вулфокс Лодж, розположеного на південному закутку Лінколншіру, недалеко міста Стамфорду. Шляхи асфальтові, а навіть і польові дороги. Села від міста не відрізнити ні стилем домів, ані виглядом мешканців. Зараз за містечком Борне терен хвилястий. Обабіч шляху видно голі стіни каменоломів та довгі журавлі двигунів. Біля Борне видно теж багато промислових садів і плянтацій порічик, аґресту та полуниць. В далині невеликі гаї та ліси.

В'їздимо до табору, що зовсім немає вигляду табору полонених, але правдивого військового табору. З одної сторони ліс, і між деревами бетонні бараки. З другої сторони поле й бляшані »бочки«, а серединою довга дорога, може, пів кілометра. При кінці кухня, каплиця, кантина, лазня та магазин — оце наш новий табір.

Зразу зродилась думка, після Горблінґу — що це правдивий »голідей кемп«, немає ні огорожі, ні крикливих сержантів. Ліс, сонце й багато простору.

У ВУЛФОКСІ

КУЧЕРЯВЕ ЖИТТЯ У ВУЛФОКС ЛОДЖІ

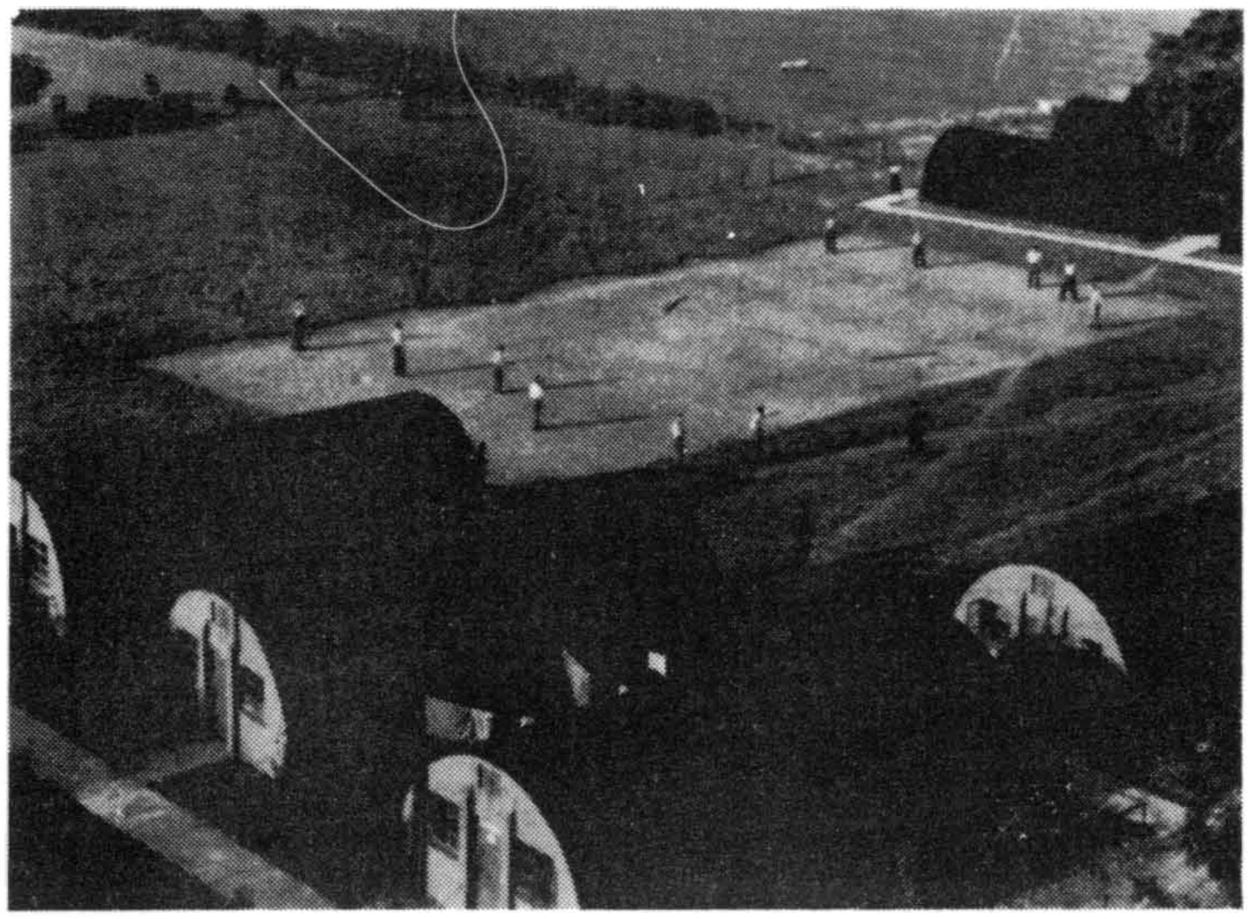
Перебування в таборі полонених у Горблінґу можна сміло назвати етапом суспільної громадської розбудови та оформлення з питомими для такого періоду хвилинами зламань, сумнівів чи невдач, але заразом великого ентузіязму головно у людей, які ставили свої перші кроки в громадській праці. До Вулфоксу наш табір переїхав уже як одиниця оформлена організаційно та зіграна в праці. Та почнемо від початку. Дня 12 лютого 1948 р. тобто після восьмимісячного побуту в Горблінґу, виїхав я з групою 12 людей »штафу« до Вулфокс Лодж табору під Стамфордом. Це ко-

Вигляд табору від в'їздної головної брами

лишній табір американських летунів, а тепер сателітний табір 51 табору полонених в Аллінґтоні. Повно в ньому німців, які навесні мають від'їхати додому. Бараки дуже різноманітні, бетонні в лісі, бляшані бочки на полі, а вкінці табору величезні бляшані, на 200 осіб кожний.

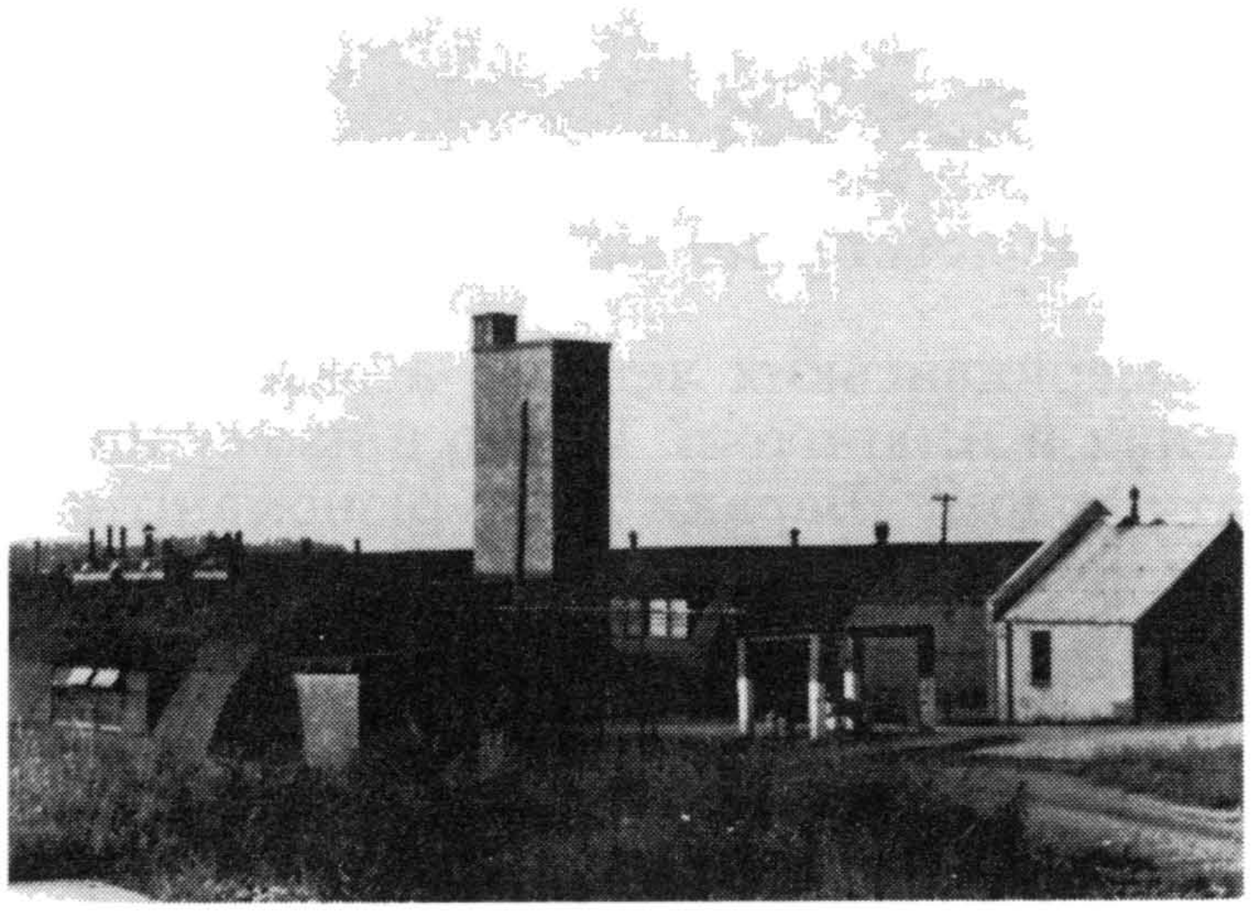
З нашої групи 5 осіб зразу пішли до кухні помагати й привикати до нової обстановки, бо кухня парова. Решта чистять порожні бараки та розпитують у німців про місцеві обставини та можливості. Раніше приїхав тут хор. Шевців, як наш перекладач. Людина спокійна та культурна. Тому ми дещо з ним посперечалися на

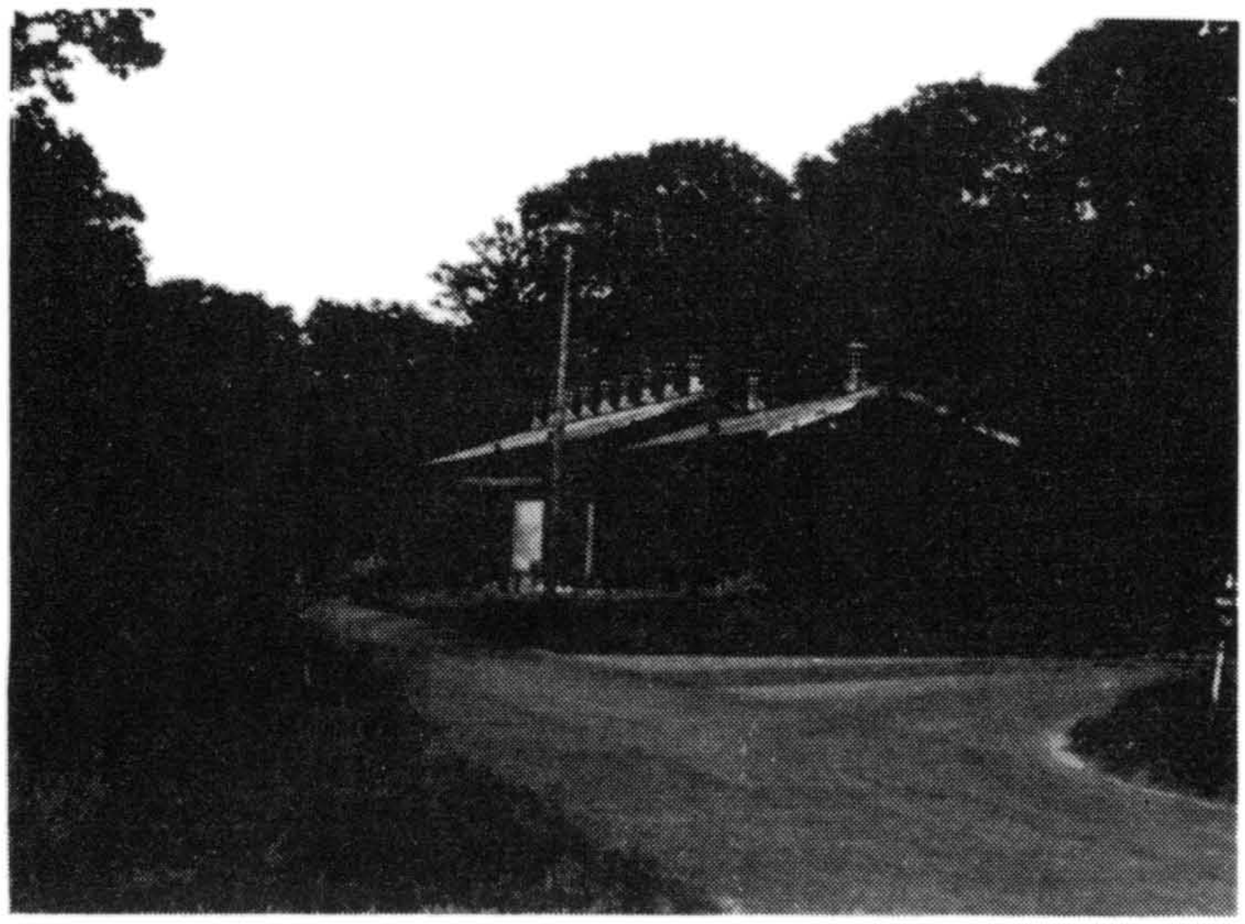
За бараками спортова площа

тему наших обов'язків супроти англійців і супроти німців. Він сприймав усе службово, як »книжка пише«. А для мене потреби наших людей були на першому місці. Я переконував Шевціва, що наш обов'язок — не виконувати сліпо англійських розпоряджень інспірованих німцями, але самим проявити ініціятиву й піддавати всякі пляни англійцям. Наш обов'язок дбати про вигоду для наших людей, навіть якби треба обійти розпорядки англійців.

Два тижні минули нам у приготуванні та широких дискусіях. А коли приїхала решта наших людей з Горблінґу, то все закрути-

Табірна каплиця

Табірна кухня і кантина

лось мов у млині. Гавірко розмістив людей по бараках по власній вподобі, зіґнорувавши приготоване нами розміщення. Люди скоро зорієнтувались у тій ситуації і почали самовільно, не зголошуючи нікому, приміщуватися в бараках. Цілий тиждень треба було затратити, щоб урешті встановити облік і реєстр, і все-таки виявилось, що кілька людей, які працювали в англійській команді, від'їхали прямо до Аллінґтону, де вони перебрали працю по німцях. Це теж спричинило нам багато мороки, а теж відбилося на культурно-освітньому житті табору. Бо між ними виїхали Бідось, Старосольський та інші.

Після Горблінської тісноти, нападок кап. Батерсби чи »клапоухого« сержанта, постійної нагінки майора Армстронґа — тут справжня свобода. Коменданта бачимо раз у день, під час ранішньої провірки, яка має радше характер відправки людей на працю. Вартові вояки в таборі зовсім не вештаються. Сидять собі на вартівні біля в'їздової брами. Табір неогороджений, з двох сторін прилягає до ліса, — хто хоче може вийти з табору, оминаючи в'їздову браму. У Горблінґу при таборі діяв сільсько-господарський комітет для двох округ. Він призначував на працю людей, полагоджував конфлікти, подавав до карного звіту тих, що провинились на праці. Були там двох постійних урядовців, ціла зграя форманів та шоферів, що звичайно були »оком і вухом« С. Г. Комітету. А всю канцелярійну роботу робили наші два писарі. Часто приїздив ще якийсь інспектор. Тут нічого подібного не було. При комендантові табору, капітанові Марі, працював наш чоловік,

який увечері отримував, звичайно телефонічно, доручення де й скільки людей вислати на працю, а рано, після відправки людей передавав капітанові списки. Це було все. В Горблінґу більшість працювала на фермах — около 800 осіб. При відновленні піль 60, а кілька при механічних працях по млинах чи ґаражах. У Вульфоксі на фермах працювали 120 (переважно тих самих, що ще з Горблінґу), 24 працювали в каменоломах, 20 у цегельні, а решта в трьох великих групах на летовищах (200 — 120 — 50). На летовищах треба було порядкувати і збирати порозкидані запасні частини, їх вантажили на грузовики, а пізніше чистили порожні магазини. Була ще одна »летюча« сезонна група для збирання льону. Вона об'їздила цілий Мідлянд, часто у віддалі 100 миль від табору. Приїздили на працю під полудне, працювали до третьої години пополудні й тоді вертали. Більше свобода, ніяких нагінок, різноманітність вибору праці та можливість придбати щось на праці, поправили самопочуття наших вояків.

ЖИТИ СТАЛО КРАЩЕ...

Хоч побутові умовини може й не дорівнювали горблінським, але поведінка англійців, можливість промишляти на власну руку, впливали додатньо на самопочуття наших вояків. Одні робили »пісворк« у фермерів. Навіть на цегельні зуміли якось договоритись про те саме. Та правдивою копальнею золота були летовища. Пізніше зовсім влучно ми їх називали »Америкою« і »Канадою«. На одному, при порядкуванні площі, хлопці визбирували різну порозкидану всячину, шини, скрині, дроти та дрібні металеві цвяхи, складали все разом і потім вантажили на грузовики і вивозили за призначенням. Інші працювали в магазинах, де сортували всякі запчастини до літаків — радіо, фотокамери, компаси, парашути тощо. Праця була цікава ще й тому, що хитруни могли придбати щось і для табору і для власної користи й ужитку. В скорому часі табір уже мав свої швейні машини, фотокамери та радіоприймачі. Роверів також було чимало, так, що по обід до кухні, багато таборян їздили роверами.

Якийсь наш хитрун відкрив, що в компасах маґнетна голка плаває в спирті. Отож покрутивши одну шрубку й натиснувши на пластичне скло компаса, вдалося випомпувати цей спирт до його польової пляшки. В таборі оту компасівку переціджували через палений хліб, щоб очистити від запаху ґліцерини, приправляли цукром чи якимось соком і виходила першоклясна високопроцен-

това горілка. Наша »компасівка« скоро стала славна, як колись »рімінське золото«. Були трапунки, що з інших таборів приїздили купці до нас по компасівку. Проте запас компасівки не був безконечний, а Великодні Свята за плечима, тож вояки воліли зберегти свою компасівку на свята.

Бардаль, що завідував приділеними роверами, тепер цілими днями та вечорами монтував хлопцям з принесених з »Америки« частин, нові ровери. Вони були потрібні, бо від крайніх бараків до кухні чи кантини або до світлиці було майже $^3/_4$ милі. А до найближчого міста Стамфорду — 12 миль. Навіть до найближчого автобусового перестанку треба було пройти одну милю. Отже ровер — необхідна річ для наших таборян.

Старий Габрик, що завідував лазнею та туалетами, мав багато вільного часу, то ж щоденно їздив до міста і привозив хлопцям оселедці, а часом й дещо хліба. А хлопці з ферм привозили цибулю та часник так, що він улаштовував у таборі щомісячно другу кантину. Палінський та Головецький направляли всякі радіоприймачі та гучномовці. Врешті їм удалося зрадіофонізувати цілий табір. Тепер усякі прикази та розпорядки можна було передавати гучномовцем розміщеним у різних закутках табору. Та найбільшою пошаною втішався гучномовець на водній вежі напроти кухонь, через який кожного вечора передавались радіовісті та вечірній концерт по радіо. Це було в погідні дні улюблене місце таборовиків. Там відбувалися зустрічі знайомих, щоб послухати вісток і погуторити.

Англійці, або того всього не бачили, або не хотіли бачити. Одним словом залишили нам цілковито вільну руку влаштуватись по-своєму. За весь час були лише два випадки, що англійці мусіли втручатися. Їм попався Кушнір. Тащив на ровері великий телескопічний фотоапарат прямо через таборову браму. Кушніра затримав сержант і погрозив судом та прикрим вироком. Але нам удалося переконати коменданта не віддавати Кушніра до суду, а перемістити його до іншого табору зі суворою доганою. Ціле щастя було, що капітан Марі був дуже порядною людиною і добре розумів наше положення. Але від того часу контроль при брамі посилено й зараз після того попався зовсім невинно Юркевич, який переносив для свого товариша пляшку компасівки. Це скінчилось тим, що його засудили на шість днів таборового арешту й перевели до іншого табору.

ПРО НАШИХ АНГЛІЙЦІВ

Комендантом табору Вулфокс Лодж був, як уже згадано, капітан Марі — шотляндець. Дуже вимогливий і прикрий, але наш Гавірко вмів з ним якось ладнати. Його заступником був лейтенант Джонс, який приїхав з нами з Горблінґу. Молодий, малодосвідчений в поведінці з людьми, часто нахвалявся, що він усе може, тобто, що має контакт з розвідкою. Зразу після виїзду з Горблінґу д-ра Лоґена, що грав у нашій команді як середущий напасник, Джонс старався конечно попасти до нашої команди. Їздив на всі змагання, але грач з нього невеликий. Гавірко переконував наших футболістів, щоб узяли його до команди, бо в той спосіб удасться зневтралізувати його справжнє зацікавлення та втручання в наше життя. Наші грачі прийняли його, але на вступі зазначили, що коли він буде нам шкодити, то його зразу, як неукраїнця, вигонять з футбольної команди. На вартівні були ще п'ятьох вояків з сержантом, але ми їх бачили лише здалека, при переході за браму табору. Пригадую такий випадок, що один з тих наших охоронців зайшов до бараку та просив дати йому сорочку, бо свою продав. Тепер його переводять до головного табору, а там буде провірка й він мусить мати сорочку до обліку. До праці хлопці ходили пішком або їздили на роверах, на близькі ферми, до каменоломів та на одне летовище. По інших приїздили грузовики. Новиною для нас було те, що на летовище в районі Пітерборо підбирав наших вояків автобус. Не пригадую собі, щоб у Вулфоксі були якісь непорозуміння з фермерами, форманами чи шоферами. Це теж позитивно впливало на настрій.

Ще перед виїздом з Горблінґу виїхав з нашого табору Цепинський. Знайшов свою давню симпатію зі школи, що тепер працювала як звичайна робітниця під Стамфордом. Дістав дозвіл одружитися й таки в Горблінґу відгуляли гучне весілля. Приїхали декілька наших дівчат, товаришок молодої, понав'язувались нові знайомства.

А вже з Вулфоксу виїхала знову до Німеччини група з 37 осіб. Виїхав інж. Ільницький, Медведчук (грач команди) та старий Брошко — відомий у нас скрипаль-музика, організатор »троїстої музики«.

Зараз же після виїзду довелося приготовляти два чергові транспорти до інших таборів. Одні від'їхали десь під Ґрімсбі, а інші аж під Лондон. Ті, що на півночі заклали новий табір у Донна Нук із своїм персоналом та адміністрацією. Інші ж попали вже до існую-

чого табору, де умовини були дуже погані, а що вони становили меншість у таборі, то ж їхніх домагань ніхто не брав на увагу. В листах жаліли за нашим табором. Разом до обидвох таборів виїхали 280 чоловік. В часі нашого переїзду з Горблінґу до Вулфоксу, виринула знову справа санітарів. Згідно з Женевською конвенцією санітарі приналежні до групи П.П. (протектед персонал) не зобов'язані до фізичної праці, а крім того їм прислуговує постійна платня. А що в нашому таборі їх були 30 осіб, то наш платничий офіцер хотів для ощадности, з тих санітарів без приділу праці, зорганізувати таборовий персонал, а інших призначити на фізичну працю. Та це йому тоді не вдалося. Коли ж ми переїхали до Вулфоксу, то справою санітарів знову зацікавилась наша нова команда. Прийшли запити, провірки, у висліді чого 32 санітарів відправлено до новозорганізованого нашого (українського) шпиталя, до табору 231 в Дісс, недалеко Кембріджу. В нашому таборі

Група санітарів від'їжджають до табору ч. 231 в Дісс

залишились лише два санітарі, які постійно працювали в нашому таборовому шпиталику, а це Пукавець і Іванців. Прийшлось теж вислати поповнення для головного табору в Аллінґтоні, бо всі німці від'їхали до Німеччини. Поїхали шофери, огородники, кельнери, фриз'єри, кравці та двох кухарів. Таким чином в Аллінґтоні при головному штабі були самі українці (48 осіб). Деякі приїздять до нас транспортуючи харчі, одяг чи платні. Найчастіше приїздили до нас Р. Старосольський з харчами, В. Бідось, Ковалисько та Андрушків (при виплаті), а теж і деякі шофери. До шпиталя в

Дісс забрали від нас д-ра Роздільського, як спеціяліста грудних недуг, а на його місце приїхав д-р Ферре — кавказець по національности, що попав до нас перед капітуляцією, з так званим, Холмським Легіоном. Він перебув з нами Ріміні і далі ділив нашу долю в Англії.

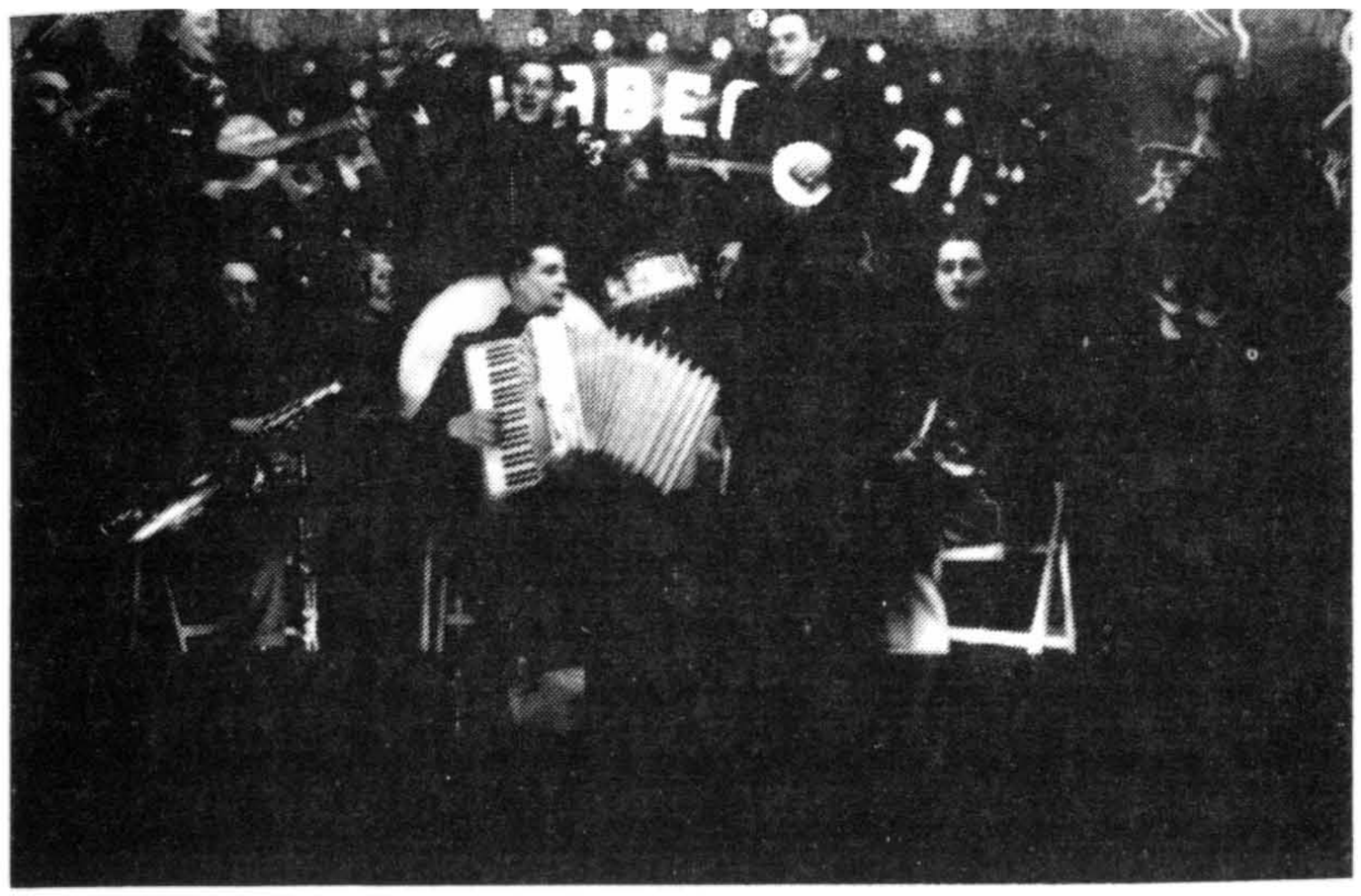
При всіх висилках, як капітан Марі так і лейтенант Джонс, настоявали на тому, щоб у першу чергу висилати з табору елемент неспокійний, що спричиняє турботи, не звертаючи зовсім уваги на фах висиланих людей. Ми, знову ж, старалися добирати групу так, щоб вона могла бути самовистачальна, тобто, щоб у групі були всякі фахівці а теж елемент з провідницьким хистом, щоб зразу легко могли зорганізувати собі життя та налагодити культурну працю. Другим нашим завданням було не допустити до розбиття нашої футбольної дружини, ані нашого хору. Щасливим збігом обставин, після виїзду з табору санітара Джеджори, несподівано повернув до нас з Лондону Б. Будний і зразу взявся керувати хором. Будний не міг пристосуватись до витвореної в Лондоні атмосфери взаємного цькування та наклепів панчуківців.

ДЕЩО ПРО КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ТАБОРУ

Зовсім зрозуміло всі оті розсилки та виїзди не спричинилися до поширення та поглиблення нашої культурної праці. Наш стан із 1228 вояків змалів до 650. Тим більше, що з кожною групою, а то й індивідуально виїздили багато фахівців у різних ділянках, а теж чимало активних працівників. Тепер весь тягар культурно-освітньої праці звалився на Матчака та Стасева й вони з подивугідною посвятою працювали весь час. Припинились аматорські постановки, припинила свою діяльність оркестра. Але діяла ще наша футбольна команда, гурток шахістів, танцювальний гурток та джазова оркестра.

На Великдень приготовано »Веселий вечір« при участі джазової оркестри та людей доброї волі. На Зелені Свята відбулася академія в честь полеглих та замучених Москвою голодом. Відмічено теж роковини відновлення української державности, 30.6.1941 року, а в липні влаштовано свято полеглих під Бродами.

Поза табором відбуто три концерти, на яких виступали: хор, танцювальна група та джазова оркестра в місцевостях Вансфорд — табір Ді-Пі, Велінґборо — табір полонених, Аллінґтон — для наших працівників, німців і англійців з головної команди. Крім того наш хор виступав двічі в англійському конвенті в Екстон під

Табірна троїста музика

Оакгамом. Раз співав там нашу Службу Божу, яку служив наш капелян О. Ол. Маркевич, а вдруге виступав з концертом релігійних та народніх пісень, з виступом танцюристів. Коли ж у червні перевезли до нас старшинський табір, тоді спеціяльно на їх привітання влаштовано концерт.

Зокрема доволі великою популярністю втішались доповіді доповідної секції. Пригадую деякі. »Весна народів«, »Петлюра й Коновалець«, »Розвиток англійського профспілкового руху«. Теж світлиця притягала завжди багато таборян, бо при дбайливій опіці Стасева там завжди можна було знайти найновішу пресу, як свою

Табірна джазова оркестра

так і чужинецьку. Таборова бібліотека налічувала тоді 2500 книжок, з них багато новонабулих, під доглядом Криворучки була теж живим центром зацікавлення таборян. Тому, що ми не мали свого постійного священика, а доїзд був доволі невигідний до нас, а о. Маркевич міг нас відвідати лише раз у місяць, тому ми договорилися з монахами із Оакгаму, щоб вони що два тижні служили в нас Богослуження. Священик читав Службу Божу по-латині, а наш хор співав тоді церковні пісні. Саме цей монах розголосив у цілій околиці про наш хор, і запрошенням не було кінця. Англійці просили до співучасти в їх місцевих імпрезах, а теж із самостійними концертами. Немов завершенням тих виступів назовні була участь нашого хору в міжнародньому фестивалі в Ловборо, біля Лестеру. Хор під дириґуванням Б. Будного домігся загального признання та вирізнення. Треба відмітити, що наполеглива та систематична праця з хором, любителя музики, великого естета публічних виступів — Богдана Будного, з кожним днем ставала виразніша. Привезені ним з Лондону партитури, та вловлені по радіо з Києва нові музичні композиції, зразу хор переписував і вивчав.

Після виїзду до Лондону на працю Евгена Бірчака, опіку над футбольною командою обняв Мирон Матчак. Правда, у Вулфоксі й околиці не було догідних умов для футбольних змагань таких, як у Горблінґу. Хоча наша дружина була послаблена виїздом до Німеччини чотирьох найкращих її грачів, то праця команди продовжувалася далі. Відійшли з команди Душинський, Арнд, Федишин, д-р Лоґен і Медведчук — усі виїхали до Німеччини. І хоча нам, як полоненим, не можна було грати з цивільними — та противник усе знайшовся. Найгрізніші в тому часі були летуни з Вітгам, біля Оакгам. Та наші все-таки їх перемогли (8:2). Ось цікавіші висліди футбольних змагань тих часів:

Німці з Білінґборо — перемога наша	5:1
РАФ Гентінґтон	8:2
РАФ Вітгам	8:2
Укр. Т.П. 79	4:3
Німці Білінґборо	3:2
Німці — табір 106	7:4
РАФ Віттерінґ	4:0

Склад нашої футбольної команди в тому часі був такий: Семенюк, Баланчин, В. Дичковський (оборонці), Маслякевич, Медвед-

чук, Хоптяк, Федорко, П. Маслій, Л. Дичковський, Романів, Федишин. Також часом грав ще лейтенант Джонс.

ПОВОЛІ ВКЛЮЧАЄМОСЬ В ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У В. БРИТАНІЇ

В Лондоні вже другий рік існує СУБ. При невичерпній енергії сот. Богдана Панчука, нашу централю розбудовано зразу з розрахунком на обслугу 20-тисячної маси наших переселенців. При тому враховано теж наших полонених та українців з польського корпусу. Через те сот. Панчук стягнув до Лондону велике число осіб зацікавлених громадською працею, а між ними теж полонених, які покищо працювали як »хвилево випозичений до праці персонал«, а жили далі в таборі для полонених на Вайт Сіті. Тому-то хоч нам і не можна було стати статутовими членами СУБ, то ми морально почували себе його членами, пильно прислухались до розпорядків Централі СУБ, живо реаґували на всі її почини, а часто теж подавали свої зауваги та домагання.

Ще в грудні 1948 року в нашому таборі проведено масову акцію за приєднання вояків у члени СУБ. Була навіть устійнена якась вкладка, яку Централя призначила на наші таборові потреби.

Хоча ми мали пошану до сот. Богдана Панчука за його енергію, старання та за його організаційні здібності, то не всі його ходи ми схвалювали. Сотник Панчук за всяку ціну намагався опанувати все українське життя не лише у Великій Британії, але в цілій повоєнній Західній Европі, одним словом усю українську еміґраційну громаду. Розбудовуючи у В. Британії сильну організаційну і фінансову базу, він намагався перевести тут осередок українського політичного життя, яким він уважав Українську Національну Раду. Саме таким ходом він намагався забезпечити собі головний вплив на УНР, що допомогло б йому звільнитись від залежності немилих йому особисто бандерівців, які мали велику перевагу серед наших людей у Великій Британії.

Щоб не йти з порожніми руками до УНР, сот. Панчук придумав хитрий плян. Почав наголошувати, що, мовляв, дивізійники, як найактивніша група серед новоприбулих, це військо УНР, готове на кожний її поклик. Тому він просував думку, що добре було б якби поодинокі табори складали заяви з підтримкою політики УНР. Однак така акція зустрілася з сильним спротивом не лише бандерівців, але людей критично думаючих, які зорієнтувались куди тягне Панчук. З другої сторони, саме ті неполітичні одиниці

серед дивізійників, вважали, що не треба пов'язувати загальногромадську установу з будь-яким одним політичним середовищем, а вважали, що військо повинно стояти осторонь політичних груп, зокрема тих, які не втішаються загальною підтримкою громадянства.

У нас Гавірко був великим прихильником сот. Панчука та намагався за всяку ціну переконати нас, що така декларація поможе Панчукові об'єднати нас в УНР, — але зустрівся з суцільним спротивом. Зате, коли Панчук закликав усіх українців у Великій Британії до однодневного страйку, в знак протесту проти примусового вивозу до Німеччини всіх непрацездатних дивізійників, і тих, що допустились у В. Британії якихось проступків, то тоді мав повну підтримку всього громадянства. Ця акція була проведена взірцево й здобула широкий відгук у пресі як льокальній так і центральній. Пригадуються добрі статті Трейсі Філіпса, які може не зворушили публічної опінії, але помогли нашому громадянству віднайти самопевність та віру в людські права. Акція в захист тих, що мали бути вивезені до Німеччини важлива тим, що ми частинно справу виграли і наші хворі та інваліди залишились тут з нами.

ПЕРЕБІГ ОДНОДЕННОГО СТРАЙКУ В НАС

11.4.1948 року на заклик Централі СУБ (ми ще не були офіційно членами) скликано ширші сходини таборян, на яких вирішено одноголосно прийняти обов'язок лікування та вдержання наших друзів хворих інвалідів. Акцію цю ми назвали »дружба українських вояків«. Здобути фонди потрібні для забезпечення дальшого лікування та утримання наших друзів визнано справою чести дивізійників.

1. Переведено акцію підписів зобов'язань уплачувати щомісяця 1 шіл. на ту ціль.

2. Вислати до міністерства війни меморандум такого змісту:

»Наскільки врадувало нас повідомлення про скоре звільнення з полону, рішення на яке ми мусіли ждати повних три роки, настільки заскочила нас постанова уряду вислати тих з-поміж нас, які не вповні працездатні, примусово до Німеччини.

Ми, українці вояки-полонені, не поодинокими особами, але як одна родина, пов'язана спільною ідеєю, спільними жертвами, таке рішення вдаряє не лише тих з нас, які віддали в нашій спільній боротьбі своє здоров'я, — але вдаряє в неменшій мірі кожного з

нас«. Далі мова про проведену нами акцію збірки фондів, а далі: Зі сторони англійського уряду очікуємо дозволу залишитись тим нашим друзям на терені Вел. Британії, з таких мотивів:

1. Засади загально-людської гуманности, національної солідарности та спільної вояцької долі не дозволяють нам погодитись з фактом, що ці особи мають бути безмилосердно викинені на німецький брук, а тим самим засуджені на безоглядну загибіль. Люди ці, попавши до Німеччини, були б там тягарем для держави, а чуже нам німецьке суспільство не приняло б такого тягару.

2. Поважна частина тих людей, зокрема інвалідів, може бути використана в допоміжній праці в таборах а теж у відповідних галузях продукційних підприємств.

3. Людьми 100% непрацездатними є туберкулозники, які захворіли цією недугою внаслідок невідповідних життєвих умов в полоні в Італії. Сподіємось, що англійський уряд погодиться залишити тих осіб серед нас, щоб уможливити їм відповідне лікування.

4. Наші інваліди та хворі втратили своє здоров'я в боротьбі проти комунізму, в боротьбі до якої мусить бути готовим західній світ, щоб захистити елементарні засади людської свободи.

5. Висилка тих людей примусово до Німеччини була б для нас лише пересторогою, яка доля чекатиме кожного з нас, який на праці в цій країні втратить своє здоров'я.

Тому, в ім'я вселюдських принципів гуманности та християнського самарянства просимо Вас, пане міністре, як одного з керівників англійської держави, а теж як людину, допомогти нам у цій справі«.

ВЕЛИКДЕНЬ З »КОМПАСІВКОЮ«

»Компасівка«, в часі коли Англія ще терпіла всякі нестачі, а алькоголь належав до рідкісних продуктів, — зробила наш табір дуже популярним. Мов до Мекки приїздили до нас усякі ділки чи охочі похмелитись чимось »гострим«. Похмелитись гості могли, бо наш табір був гостинний, але ділки часто від'їздили з порожніми руками, бо наш брат приховував »компасівку« на Великдень. Хлопці хотіли гучно відзначити той останній Великдень у полоні. Тому робили запаси і запрошували гостей.

І справді на Великдень прибули до нашого табору около 80 гостей. Були це дружини наших колеґ, знайомі з інших таборів, були навіть кілька дівчат з околиці, що працювали в лікарнях. Атракцією і свого рода важливою подією були гості з Лондону. СУБ

Англійський священик святить паски

репрезентував Гетьманич Данило Скоропадський, а з ним прибули наші друзі: Є. Бірчак, А. Тимкевич, З. Долинка, Береза та Порохняк. Був теж англійський священик, який нам посвятив »яствія та питія«. А до спільних столів засіли около 600 осіб. При почесному столі сиділи: англ. священик, Гетьманич, кап. Марі, Андрій

За головним столом — Гетьманич Данило Скоропадський, анг. комендант табору капітан Мари і бунчужний Андрій Гавірко

Спільне свячене у Вулфоксі в 1948 році. Зліва: Вол. Ґоцький, А. Тимкевич (з Лондону), Клим Роснецький, Р. Бабчук, зправа: Євген Бірчак, З. Долинка і М. Волинський (всі три з Лондону)

Гавірко, а далі все наше братство.

А ще перед прийняттям, Гетьманич у супроводі Андрія Гавірка ходив від бараку до бараку і бажав веселих свят. Гетьманич бажав від себе особисто і від нашої Централі з Лондону. Звичайно, таке бажання кінчилося чаркою »за кращу долю«. Всі подивляли витримку Гетьманича, що не пропустив ні однієї чарки, а бараків були 24, і міг хильнути »ще одну« з колишніми земляками. Було весело і радісно у свідомості, що всі ми об'єднані в одну сім'ю та що скоро будемо звільнені й кожний матиме змогу самостійно рішати про свою дальшу долю. Годиться згадати про тост булавного Петра Гнатюка, колишнього вояка Армії УНР та завзятого петлюрівця. Він був уже добре підхмелений як і решта т. зв. »варшавської братії«, що сиділи за одним столом. Це були кол. вояки Армії УНР, й вони, як фахівці зголосилися до нашої Дивізії, хоч усі вони були вже віком около 50 років. Після капітуляції вони разом ділили долю і недолю з рештою дивізійників. У наш табір привезли їх з верстатової сотні — около 40 осіб. Люди фахові, бойові, з багатим життєвим досвідом та й до чарки охочі.

Тож підбадьорений колеґами Гнатюк почав свій тост так: »Пане інженере, — звернувся він до Гетьманича, — хоч я ще молодим козаком воював проти Вашого батька, Гетьмана Павла Скоро-

падського, ганьбив його за зраду нашої неньки України, та сьогодні вип'ю за Ваше здоров'я, бо бачу, що Ви справжній син нашого народу. Ви не цураєтесь нас, та й випити вмієте здорово«. Якби це було сказане по-тверезому, то вразило б неприємно, але братія не дала йому далі говорити, заглушила його тост гучними оплесками. Гетьманич подякував Гнатюкові за щире, хоч і гірке слово та потиснув йому руку. Андрій Гавірко звелів вивести Гнатюка спати, а почесних гостей запросив до бічної кімнати на каву та розмову, щоб уникнути чергових подібних тостів.

Зараз після свяченого Гетьманич від'їхав до Лондону, а наша братія ходила в сусіднє село на футбольні змагання, та я їх зовсім не пригадую, бо все це було переплітане випивкою з друзями, поки весь запас »компасівки« не скінчився.

На футбольних змаганнях у Великдень.
Зліва направо: Євген Бірчак, Вол. Ґоцький,
А. Тимкевич, Береза Лотоцький,
за Ґоцьким П. Каліщук

ДО НАС ПЕРЕЇЗДЯТЬ СТАРШИНИ

Коли минулого року нас переміщено з Шеффілду до робочих таборів, то у Шеффілді залишилися всі ті, що відмовилися від фізичної праці. Та після довгих нарад і переконувань, частина старшин зголосилася до праці. Їх приділено на різні роботи, а решту переведено до окремого малого табору біля Спалдінґу. Це було ранньою весною 1948 року. В червні того ж року понеслась у нас

вістка, що всіх старшин переводять до нашого табору. Вірили ми й не вірили, бо до всяких поголосок ми вже звикли. Мене ж почали турбувати справи чисто адміністраційні, бо в той час я працював у канцелярії нашого коменданта Андрія Гавірка, вів облік людей, приготовляв транспорти на відправу на нові місця праці, завідував поштою. Зі мною працював ще Клим Роснецький, який займався висилкою людей до праці та харчовими приділами. Мене найбільше турбувало, що старшинам буде якось незручно підпорядкуватись підстаршині Андрію Гавіркові. Почнуться всякі намагання, щоб команду перебрав хтось із старшин. Знаючи, які відносини напружені були між самими старшинами, як важко було їм втримати свою гідність супроти англійців по відношенні до розпорядків команди та внутрішньої дисципліни, нам дуже не хотілось іти під їхню команду після таких важких зусиль, щоб удержати самодисципліну і пристойний вигляд назовні.

Тому вістка про переведення до нас старшин нас не врадувала а навпаки, ми були стурбовані. Дехто радів, що все-таки щось нового буде в нас. Може вдасться посилити та поширити культурно-освітну працю а то й відновити Народний Університет. Зокрема Стасів був виїмковим ентузіястом та мав »великі пляни«, а мене гризли сумніви. Я всі ті дні продумував як найкраще ставити справу, щоб у таборі існував далі гармонійний лад, а з другої сторони, щоб усе-таки не підірвати авторитету старшин. А що я належав до тих, що не ждуть, щоб справи самі вклалися, я старався зразу діяти так, щоб опісля було якнайкраще. Якось удалося мені з'єднати прихильників та переконати А. Гавірка, щоб він в англ. коменданта поставив виразно справу. Коли наші старшини мають жити в нашому таборі довший час, то хай собі живуть як окрема табірна одиниця, підпорядкована безпосередньо англ. комендантові. Наші аргументи подобалися капітанові Мари і він з нами погодився.

Коли ж в половині червня наші старшини таки приїхали до нас, то зразу відбулася нарада з участю коменданта А. Гавірка і ком. старшинської групи полк. Романа Долинського та кап. Марі. Прийнято наш проєкт повної автономії старшин, а до спільного користування залишилася кантина, лазня, каплиця та театральна заля. Також усе листування приходило до нас, а ми відокремлювали старшинську пошту і передавали до їх канцелярії.

І саме при розподілі пошти постали ускладнення. Одного разу полк. Роман Долинський зажадав, щоб мене звільнити з канцелярії, бо деякі старшини не мають до мене довір'я. Прямо закинув

мені, що я цензурую їхні листи, а то й викрадаю листи призначені для пор. Е. Барицького (мельниківського провідника). Наш Гавірко великий службовець. Пан полковник вимагають, отже треба слухати. Почав уже навіть підшукувати когось на моє місце. Та в справу втрутилися інші. Головно М. Матчак і Казанівський (кантиняр). Один мельниківець а другий бандерівець. Вони промовили Гавіркові до амбіції, що не повинен полк. Р. Долинському так легко поступитися, а повинен берегти авторитет свого поста — коменданта табору. Вони прямо вимогли, щоб вимогу полк. Долинського відкинути, а щоб не було різних підозрінь пропонували, щоб при розподілі пошти кожного дня був присутній хтось із старшин. Конфлікт зліквідовано, але несмак залишився, принаймні серед тих, що знали про цей конфлікт. Рішучість А. Гавірка в тій справі була доцільна ще й тому, що в минулому вже траплялися подібні прикрі справи.

Пляни Стасева на пожвавлення культурної праці не здійснилися, бо більшість старшин ходили на фермерські роботи, часто на »пісворк«, тож їм залишалося небагато часу і фізичних сил. Пригадую лише, що хор. Ол. Монцібович організував якийсь струнний квартет, відбував часті проби, але виступу на сцені цього квартету не було. Знайшлися серед старшин багато прихильників »компасівки«, яка все ще продіставалась до табору. Тож часто вечорами старшини заходили до наших бараків, відвідати знайомих чи земляків а при тому й хильнути зайву чарчину.

12 вересня всіх старшин знову переведено до Шеффілду де їх мали звільнити з полону. Їх тримісячний побут у нашому таборі не позначився нічим помітним. Запам'ятались музичні проби квартету хор. О. Монцібовича, кілька сеансів при »компасівці« збагачених вояцькими жартами на тему тих старшин, що їздили відвідати своїх подруг. Зокрема поїздка ген. Мих. Крата до своєї дружини давала нагоду молодим старшинам »дерти з нього лаха«, тобто делікатно кажучи, з нього поглузувати.

По від'їзді старшин залишилися у нас пару котячих сімей, що їх вони розвели в таборі, щоб ловити миші. Котів не могли брати до Шеффілду. Залишилися теж шість вояків, які до того часу сповняли деякі обов'язки при старшинах, між ними абсольвент рімінських матуральних курсів та студент мірничих курсів, Д. Бартків.

»ВАРШАВЯКИ«

При згадці про наш Великдень, я згадував про »варшавяків«, які, як колишні верстатівці, потрапили до нашого табору. Все це люди поза 50 років життя, учасники Визвольних Змагань з 1917-21 рр. Деякі висококваліфіковані фахівці у військовій ділянці, інші набули фах у цивілю. Згадати б хоча булавного Баклача, механік-інструктор авіяції, Габрика — водопровідний та каналізаційний майстер, Самсона — механіка, скляра, годинникара, Біленького — кол. чорношличника, братів Гнатюків — завзятих, кремезних козарлюг, важко контужений Гамонів, воєнні інваліди Сливка та Соловій, з пошкодженим оком Мокляк та інші, яких уже не пригадую. Знаю, що в таборі вони належали до групи вояків витривалих і стійких у поглядах. З ними ніколи не було клопотів, а часто вони були прикладом до молодих. Вони вміли в кожній ситуації знайти добру розв'язку, дати добру пораду. Тому теж у нас вони сповняли або фахові обов'язки або були старшинами в бараках. Вояцьку гідність вони ставили на першому пляні, в чому перевищували нас молодих, запальних ідеалістів. Може саме тому я тих вояків шанував і увесь час їх цінував.

Пригадую такий момент. Зразу на цегельні не платили полоненим придачу за акордову працю, яку виплачувало цивільним робітникам. Праця важка й виснажлива. Коло печі горяч, а коло тачок протяг і дощ. Простуда на денному порядку. В понеділок треба було зібрати нову команду до цегельні. Заступаю Клима Роснецького, весь вечір ходжу по бараках і, кому не пропоную, кожний відмовляється, мовляв, — простуджені, й завтра йдуть до лікаря. Врешті один із вояків одверто заявив: »хай мене заріжуть, а на ту каторгу не піду! Чому я маю тягнути як віл та ще наражуватись на простуду, коли інші на летовищах ледарюють у затишку та ще 'компасівку' придбають«. Знеохочений проходжу ще й до бараку де жили кількох варшавяків. Кажу в чому справа, треба нової робочої команди до цегельні. А один з Гнатюків зразу до мене: »Ви напевне до мене прийшли. Добре. Я піду але застерігаю, що не на довго. Я теж хочу пожити ще«. Домовились, що за два тижні я його зміню. І так почалось ротаційне призначування до цегельні, щоб вояки могли і на летовище піти по »компасівку«. Вояки признали правильність такої системи, і більше клопоту не було. А по деякому часі дібралась група людей, що вже не бажали, щоб їх зміняти. Виєднали додачу платні — папіроси і хліб.

Ще в Горблінґу, Біленький був старшим бараку. Коли в нас почали бешкетувати злодії, то він перший завів у себе бараковий

козацький суд, і впорався зі злодіями після двох екзекуцій. Раз злодій дістав 50 буків, а іншим разом злодія-рецидивіста посадили на розжарену залізну піч.

Та з кожним транспортом гурт варшавяків меншав. Як добрі фахівці та стійкі й підприємчиві люди, вони були потрібні і в менших таборах. До кінця у Вульфоксі залишились з нами лише Біленький, Габрик, Гамонів та Соловій.

ВІДХОДЯТЬ НОВІ ТРАНСПОРТИ

Зразу після виїзду старшин з нашого табору, прийшлось вислати нову групу 140 вояків десь до північного Лінколншіру, а вслід за ними 24 наших шоферів до Бріґу. Шумливий та пульсуючий життям наш табір змалів і посірів. Залишились 266 вояків — сільськогосподарських робітників, 22 каменярів та 46 осіб таборового персоналу. Забрали від нас теж усіх непрацездатних і всіх тих, що відмовилися підписати добровільний контракт на працю в сільському господарстві. Всіх їх вивезли до Шеффілду. В канцелярії праці повні руки. З дня на день стає актуальнішим остаточний час нашого звільнення з полону. Та якоїсь радості не помічується. Всі посоловіли, наче по похороні. В бараках де жили по 24 вояків, тепер ледви живе кілька. Хоч англійська команда домагається зосередити людей ближче канцелярії, то ми не поспішаємо з виконанням такого доручення, знаючи, що вже довго в таборі не будемо. Даємо можливість людям мешкати кому де вигідніше.

У Горблінґу ми мали спортову площу, що її ми самі впорядкували. Крім того в селі була також зовсім добра спортова площа, де можна було розгравати футбольні змагання. У Вулфоксі, між бараками була маленька площа з одною брамкою повна дрібного щебіню. На ній можна було тренувати але не грати футбол. У сусідних селах не було взагалі площі для тренінґу. Була одинока площа 5 миль від табору, але з похилою поверхнею. Була ще друга під Оакгамом, але на горбку. Коли добре копнути м'яч, то він полетить або на шосу, або другий бік у глибоку балку. Правдиві футболісти на площі висипану щебінем зовсім не виходили. Та зате всяких аматорів футболу було аж забагато.

Зразу після вечері між нашими бараками грали завзято футбол, а коли м'яч попадав у бляшаний барак замість у брамку, тоді в бараку наче громи гриміли. В обідну перерву, коли більшість вояків була на праці, таборовий персонал також ганяв за м'ячем.

Часто й мене тягнуло, незважаючи на мою сороківку, пригадую і своїх партнерів Німиловича, Ківчака а часом і Клима Роснецького.

Тому, що в нашому таборі не було провірок на брамі, як колись у Горблінґу з усякими нагінками, багато вояків вечорами йшли на прогулянку. Одні до недалекої корчми в селі, а інші прямо в поле чи на шосе. Попри наш табір пролягало головне шосе Лондон-Едінбурґ, тому рух на шляху був завжди великий. При шосе не було стежок для пішоходців, і треба було йти самим краєчком шосе понад рів. Під час такого проходу, якийсь грузовик штовхнув нашого кухаря, Махенка, людину дуже спокійну й немолоду, батька маленької доні про яку залюбки мріяв і говорив з товаришами. Поштовх був смертельний і Махенко згинув. Трагізм був ще і в тому, що це трапилось саме в часі нашого звільнення з полону. Похоронили ми Махенка на католицькому кладовищі в Стамфорді.

ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОЛОНУ

Звільнення зблизилося, а ми зовсім без »копійки«. Кажу »ми«, маючи на увазі таборовий персонал, бо ті, що працювали на полі чи в каменоломах, мали змогу дещо заробити (нелеґально) і заощадити. Тих кілька шилінгів які нам виплачували бонами невистачало навіть на купівлю конечних речей у кантині, таких, як мило, паста, папір листовий, олівець чи папіроси. Мали певний прибуток теж ті, що займалися певним ремеслом у таборі, або торгівлею на чорному ринку. А більшість з нас, дослівно, не мали за що купити собі сорочку чи штани. Певний вихід з нашого трудного положення придумав М. Матчак. Працюючи урядовцем сільськогосподарського комітету, та маючи контакти з фермерами, договорився з нашим найближчим сусідом, що ми йому пополемо та підгорнемо буряки »на пісворк«. Зараз після вечері, коли хлопці йдуть у село на пиво, ми »штафівці« їдемо працювати до фермера на »буряки«. Сапки лежать на полі так, що ми зразу, захопивши по три а то й чотири рядки, сапаємо, аж поки ніч нас не загонить до бараків. Рано фермер порахує скільки рядків прополено й »копійка« для нас готова на суботу. Та ми відвикли від фізичної роботи. Зараз після першого вечора — в мене спина тріщить, на руках від сапки наростають не мозолі а піхурі. Тож придумали ми виходити на зміну, одного вечора йшли на працю одні,

а другого дня інші. Я відпав найскорше — спина мені не дозволила. Зате Матчак з Климом працювали від першого дня до кінця.

НАША ПОЛІЦІЯ

У Горблінґу наших поліцаїв усі знали. Всюди їх бачили й їхню присутність відчували на кожному кроці. Чи в таборі чи на проходах білі пояси та камашки хоч не були пострахом, але закликали вважати на себе. У Вулфоксі поліція теж існувала. Але хоч я сидів увесь час у канцелярії, то таки не знаю, що вона робила і хто до тієї поліції належав. Пригадую Романа Дороша (коменданта), Петра Коломийця, Михайла Ковалюка та Степана Костюка, що добре говорив по-англійському й деякий час був конферанс'є нашого хору.

Головна мета була, щоб на год. 9.00 вечора бути в таборі. Але тому, що провірка табору відбувалася лише рано, при виході на працю, вечорами братія гуляла поки хотіла й вертала до табору лісом, а не через браму, де сиділа англійська сторожа. Щотижня до нас приїздила кінопересувка. Висвітлювали старі англійські фільми, рідко коли попадав якийсь американський. Табірна театральна заля завжди була переповнена. Дехто їздив у кіно до Оакгаму чи Стамфорду — але це були лише ті, що мали свої ровери. Бо доїзд автобусом був невигідний, бо їздив лише що дві години, а до найближчої зупинки треба було йти добрий кілометер. Хто ж засидівся поза 11.00 год. ночі, мусив пішком добиватися до табору.

ДЕЩО ПРО СЕБЕ

Біля табору розкинувся ліс із двох сторін. Та це не був ліс як у нас, а радше густі непривітні чагарники. Листяних дерев не багато, зате низом повно кущів усяких. До того завжди там стояла вологість і було повно всякої мушні. Повно там теж диких зайців та фазанів. Та наші мисливці фазанів не займали, зате на зайців ставили сильця. Тож такий ліс не давав нам ані вдовілля ні великої користи. Зате від сторони відкритого поля на таборовій площі поміж бараками було повно буйної трави. Кожну вільну хвилину я вилігувався за лазнею вигріваючись на сонці. Вже в травні я був весь темношкірий, як на найліпшій пляжі. А що лазня поруч, тож після кожної соняшної купелі холодна водичка діяла чудово.

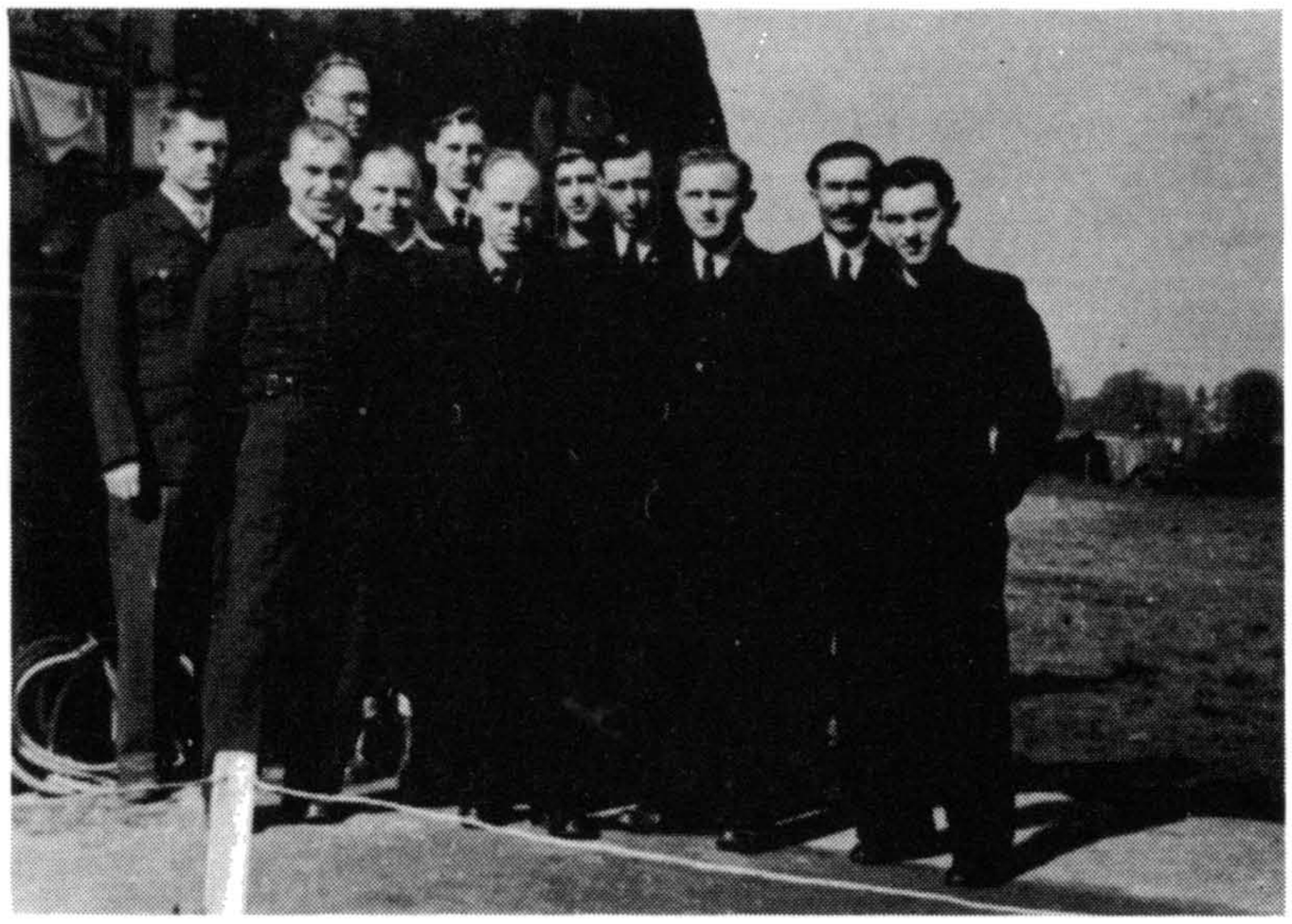

Автор у часі дозвілля в таборі

Отак вилігуючись до сонця, коли людина спокійна, ніяких безпосередніх загроз не видно на нашому обрію, думає про всячину. Найчастіше аналізуєш самого себе та своє оточення. Наші культурники по-щирості називають мене прямо шкідливим снобом. Інші знаходять у мене здібнощі, до яких я зовсім не признаюсь. Шукають у мене поради, допомоги чи прямо корисної інформації. Я ж знаю одне. Ніякої праці не цураюсь. А коли щось починаю робити то стараюсь робити так, щоб були в тому »і голова й ноги«. Лихо в тому, що коли якась праця вже налагоджена, то вона мене перестає цікавити, стає для мене свого рода тягарем через свою монотонність. У мені дрімає якась жилка мандрівника, шукача чогось нового, може й відкривача. Мені зовсім чуже, »щоб вище інших, щоб скоріше за других«, але радше, щоб іти далі вперед, щоб не тупцювати на одному місці. Я роблю з запалом, вкладаю всю свою енергію поки мене цікавить сам процес наладнання праці. А коли вже все »грає«, коли праця стає рутиною, я не стараюсь використовувати спокійно здобутки своєї праці, залишаю це іншим, шукаю іншої ділянки, якої інші не хочуть, чи прямо її бояться. Висновок, — що я не здобичник, а радше шукач самих пригод, для самих пригод. Мене цікавить сам процес здобування а не сама здобич та користування здобутком.

Фізично ненавиджу пустих балакунів »бляшаних патріотів«, а теж »праведних аскетів«, хоча тих останніх подивляю за їхню витримку. Одних і других уважаю або плиткими демагогами, дріб-

ними комедіянтами, або коли це роблять з розрахунком, — вирахуваними кар'єристами, які своє особисте ставлять вище загального. Для таких, це ґрунт на якому може зростати їхній еґоїзм. Зате кар'єристів уважаю небезпечними для загалу. Для мене патріотизм мусить випливати з душі, мусить виявитися у кожному задумі, у кожному ділі без прикраси пустими фразами, театральними атрибутами. Добро загалу, добро свого народу, без аргументації, як щось зовсім природне й зрозуміле. Своє ж особисте повинно достосуватися, вміщуватися в тому, що прийшло на долю загалу. Це стосується не лише людей звичайних, пересічних, але в такій самій мірі людей, які своїм знанням, своїми природними здібностями виростають понад загал. Для таких людей не потрібно створювати умов, щоб їхні здібнощі, їхній геній міг розвиватися, якщо вони здорові самі в собі. Коли вони генії, то й в несприятливих умовах вони зуміють розвинутись та віддати свої здібності своєму народові. Знову ж самозакохані в собі еґоїсти вимагають від загалу для себе пошани, похвали, величання, це їм потрібно для розгортання їхніх здібнощів часто уявних. Вони вимагають, щоб загал їм служив, їм покланявся, а вони одинокі ли-

Мешканці бараку ч. 505 у Вулфоксі.
В першому ряді: Головецький, Клим Роснецький, Кудик, Кочержук (молодший).
У другому ряді — Стасюк, Я. Юркевич, З. Лущанець, М. Кривокульський.
У третьому ряді — Вол. Ґоцький, М. Кузич, В. Юркевич

шень мають право рости та могутніти коштом загалу, з якого самі вийшли.

Як не дивно, але наприклад, з Гавірком ніяк не можу знайти спільної мови. Він, як комендант нашого табору — людина зовсім на місці. У нього багато енергії, здорового, як у нас говорили, »хлопського розуму«, багато досвіду та військової справности. Він пройшов східню німецьку воєнну кампанію між німцями, аж поки не був поранений в ногу. Тоді, як виздоровів, його перевели до нашої дивізії і він був бунчужним у гарматному полку.

Все це можна записати в його користь. Але у нього часто проявлялася, для мене відштовхуюча, жилка протекціонізму яким обдаровував усіх своїх приятелів, без огляду на їхні спроможності. Часте таке його поступування розминалося з доцільністю, не згадуючи вже про загальне добро чи хоч би добро нашого табору. Саме в таких питаннях доходило в нас до напружених взаємин. Якщо б він зумів опанувати свою »шпісівську« зарозумілість бунчужного, впевненість у своїй непомильності та типово військове фаворизування своїх приятелів, то з нього був би першорядний громадський працівник. Найгірше, що з Гавірком не можливо поговорити серйозно про ті справи, бо він зразу впадає в тон начальника, ховається за злобні дотепи, закривається своїм військовим знанням і досвідом. Він любить веселе товариство при чарці, а я цураюся таких розваг. Поза тим стараюся не входити з Гавірком у дискусію, бо вичуваю, що він мене не терпить, і рад би позбутись мене зі свого оточення, як людину, яка критично розцінює його дії і не приховується з тим. Гавірко знає, що усуваючи мене без очевидної причини, міг би накликати собі зайвого клопоту. Він добре знає, що я не рвуся »до влади«, вив'язуючись зовсім добре з обов'язків начальника канцелярії, але на кожку окрему справу маю свою думку, яка часто зовсім відмінна від його розпорядків. Може я кривджу його, але напевно всі, що знають Гавірка погодяться зі мною, що в нього було забагато сліпого послуху до влади, яка б вона не була, а замало вміння ставити питання так, щоб було якнайбільше користи для нашої справи, для нашого загалу.

Прикладом може бути факт, що Гавірко з іншого табору спровадив свого приятеля Борущака, якому обіцяв моє місце ще поки не усунув мене з канцелярії. Борущак скоро зорієнтувався в нездоровій атмосфері, і пішов працювати на кухню, категорично відмовившись від канцелярії. Я про всі ці справи тоді не знав. Щойно пізніше друзі мені розказали про все. Та невдовзі Гавірко

таки домігся. Звільнив мене з канцелярії прийнявши на моє місце людину, яка знала добре англійську мову, бо, мовляв, таке домагання коменданта табору.

До ближчих друзів я міг залічити в тому часі Клима Роснецького, з яким спав в одному бараку, Богдана Казанівського — кантиняра, Б. Кузича, Мирона Матчака та Федора Стасева — наших »просвітян«, як я їх називав. Хоч ми ближче не приятелювали, але мали багато спільного в наших поглядах, часто радились, одним словом, вповні собі довір'яли. У нас не було надто великої дружби, але й не було якогось недовір'я одні до одних.

Вертають з обіду — Клим Роснецький і Володимир Ґоцький

ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОЛОНУ

І ВРЕШТІ ЗВІЛЬНЕННЯ

Ми покладали багато надій на цей день. Снували багато всяких плянів. А вийшло все сіро, скучно, а навіть доволі трагічно. Про всякі приготування до звільнення ми були заздалегідь повідомлені з Централі СУБ. Не в усіх таборах така церемонія відбувалася в один час. У канцелярії тривала гарячкова праця. Треба було приготовити списки, всякі формулярі так, щоб до комісії люди виїздили, але, щоб і праця в полі не припинялася.

У першу чергу нас повезли до Лестеру де урядувала лікарська комісія всяких спеціялістів. Все це відбувалось у просторій школі. Нас важили, міряли, а потім ми парадували перед лікарями, які нас розпитували про стан здоров'я, обслідували по черзі, оглядали мов худобу на продаж. Біля кожного лікаря був наш перекладач так, що з тією справою не було клопотів, бо в нашому таборі було їх досить. Возили нас кожного дня по 100 чоловік грузовиками около 50 миль до Лестеру. Загально, комісія з подивом признала, що не сподівалася побачити нас у такому доброму фізичному стані та з такими незначними пошкодженнями. Та все-таки кількох вояків заквалiфікувала як нездібних до праці в полі. Що буде з ними, — покищо нам не відомо.

Потім приїхала скрінінґова комісія з міністерства внутрішніх справ. Провіряли нас кожного окремо в нашому таборі. Випитували докладно про військову службу, про наші політичні погляди, про спеціяльне зацікавлення. Врешті приїхала комісія міністерства аґрикультури, на чолі з урядником нашого місцевого комітету, Ґослінґом, яка займалась оформленням контрактів праці. Ціла та процедура тривала три дні, так, що вже не було часу на офіційне прощання нашого дотеперішнього коменданта кап. Марі. Ходила лише делеґація — А. Гавірко та М. Матчак. Разом з кап. Марі відійшла від нас і решта військової охорони. Наш табір перебрав місцевий сільсько-господарський комітет, а адміністрацію табору ІМКА.

НОВА ВЛАДА — НОВІ ЗВИЧАЇ

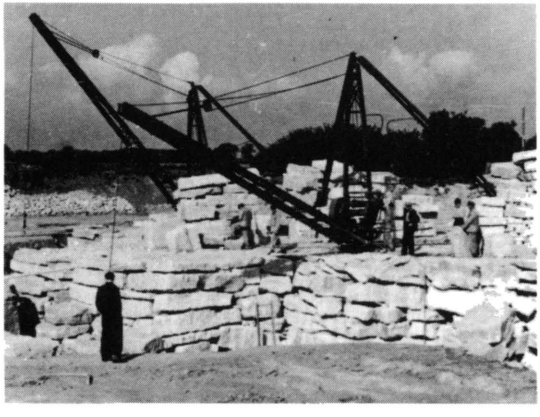
Під військовою командою ми мали внутрі табору повну автономію в найширшому того слова значенні. Коли ж до нас прийшов

новопризначений адміністратор (»ворден«) п. Джонс, тоді все змінилося. Худий, високий, старший віком чоловік, він не виявляв ані енергії, ані інтеліґенції. Своїми співробітниками він зовсім не цікавився. Його девіз — »ощадність«, »суха рутина« а при тому й бажання дещо придбати собі коштом підопічних. Перебрав під свою адміністрацію магазин, змінив меню в кухні, яке зовсім не відповідало нашим людям привиклим до континентальних харчів.

Були поліквідовані всякі канцелярії а теж верстати. Зменшено кухонний персонал. Комендантом залишився у нас далі А. Гавірко з Вітошинським як перекладачем, а М. Матчак як урядник сільсько-господарського комітету. Всі зредуковані працівники стали в таборі прибиральниками бараків активними або в запасі. До тих останніх попав і я. Всі ті кого перебрав на своє утримання сільсько-господарський комітет мусили підписати контракти на працю в аґрикультурній господарці, а таборові працівники підписали додаткові контракти з ІМКА на працю в схемі таборів ІМКА. Так закінчився для нас полон восени 1948 року.

Контракт праці, який ми мусили підписувати був довгий змістом, малозрозумілий і нудний. Був він устійнений з СУБ на підставі зразків і формулярів опрацьованих англійським урядом праці. Тому ми не могли в ньому ані нічого відкинути ані домагатись якихсь змін. Для прикладу подаю в цілості деякі пункти контракту. Ось додаток ч. 6. пункт 2. (Умови затруднення):

»Українець може бути затруднений лише на роботі призначеній для с.госп. робітника. Комітет с.госп. мусить платити йому нор-

Праця в каменоломні біля Вулфоксу

мальну платню і платню понадгодинову працю, не меншу від відповідно мінімальної ставки для чоловічих с-господарських робітників і дозволити їм на платні відпустки згідно з наказами сільськогосподарського уряду платні. Теперішня мінімальна заплата для дорослого чоловічого с-господарського робітника — 4-10 за 48-годинний тиждень праці«.

Пункт 5 (Харч і помешкання): Комітет зобов'язаний забезпечити в його гостелі українця повним харчем і помешканням, за що буде мати право відтягнути з платні відповідну тижневу суму встановлену сільськогосподарським урядом платні. Така сума в теперішній час становить 1-10 тижнево.

Пункт 9 (Одяг і одягові купони) Зроблено спеціяльне заряджения з військовою владою, що українець може отримати комплект одежі в додатку до того, що дозволяється затримати репатріованому воєннополоненому., За цей додатковий комплект, що складається з пари черевиків, блюзи, пари штанів і комбінезону, того самого типу, що звичайно видається воєннополоненим. За одяг він буде обтяжений сумою 2-2-0 за повний комплект, або сумою відповідною до речей, які він вибере собі. Сума та буде вплачена комендантові табору с-господарським комітетом у часі підписування службового контракту. Ця сума буде згодом відтягнена з заробітної платні українця при взаємній згоді. . .«. Контракт цей виготовлений міністерством аґрикультури і рибальства, відділ постачання робочої сили II, бльок 4, Бікенгел Меншен, Лондон В.1.

А ось уривки з додаткової умови працівників гостелевого персоналу.

»1. Комітет затруднить робітника, а робітник служитиме комітетові, як домашний робітник у гостелі згідно з поданими тут умовами.

2. Затруднення буде на час від 25.9.48 до 31.12.48, оскільки не буде раніше припинення Комітетом.

3. Робітник не буде затруднений на іншій роботі, як домашня послуга в гостелі і не буде затруднений іншою особою як вищезгаданим комітетом. . .

3. Робітник погоджується повсякчасно пильно сповняти обов'язки домашнього робітника в гостелі згідно з вимогами Комітету.

5. Погоджується повернути Комітетові, на умовах узгіднених з ним в час започаткування праці, суму 2-2-0 на оплату одягу виданого військовою владою і т.д.. . .«

Підписи дотичних осіб і свідків.

Ще була особиста візита в місцевій поліції для видачі нам осо-

бистих виказок на яких позначено, що ми »неозначеної національности« та що нам не вільно міняти місця праці без згоди уряду праці — й ми вже цивілі, або »камізельники«, як ми самі себе прозивали.

ПРО КЛИМА

Хоч з Климом Роснецьким саме у Вулфоксі ми співжили найближче, та до приязні було далеко. Обидва ми працювали в одній канцелярії й собі взаємно допомагали, або виручали коли була потреба. Обидва ми жили в одній каютці у »бочці« зразу біля нашої канцелярії, обидва ми походженням близькі й також освітою, — але наші зацікавлення були зовсім відмінні й спосіб життя теж. Клим добрий рецитатор, співак, любив веселе товариство. Мене сценічні виступи зовсім не цікавили, а самоту я ставив понад всякі пусті балачки. Тож поза працею, спільною кімнаткою та допомогою у праці, — наші шляхи розходились у зовсім протилежних напрямках. Він до товариства, а я в буйну траву вигрівати-ся, опалюватись чи почитати. Обидва ми майже однолітки. Але між нами ніяких конфліктів не було, так само, як і не було ближчого приятелювання. Ми себе толерували, один одному в дорогу не входили, а в потребі взаємно собі помагали.

Саме у Вулфоксі Роснецький віднайшов свою колишню симпатію ще зі школи. Тепер, коли вона поселилась у Ноттінґамі зі своєю родиною, ми вирядили Клима з нагоди якоїсь там забави, спробувати відновити старе знайомство. Рибка клюнула. Клим повернувся мов новонароджена дитина. Тепер він споважнів. Став замкнутий у собі, зажурений. Бо якже не журитись. Дівчина є, а наречений навіть порядних штанів не має. Та видно, кохання не знає перешкод. Оля не відмовилась від Клима, хоч він їздив до неї у позичених штанах. Дещо пізніше відгуляли ми гучне весілля, але тим разом у Ноттінґамі в домі, де жила Олі сестра, що теж вийшла заміж за дивізійника, але кілька місяців раніше.

МИРОН МАТЧАК

З розумних і цікавих вояків був у нас Мирон Матчак родом з Дрогобича. Дещо молодший від мене, але вироблений громадсько і підстаршина з війська. На мене він робив якесь подвійне враження. Добрий організатор усякої роботи, вмілий керівник не

лише адміністрації, але і в доборі людей до помочі. Працьовитий, солідний, зі знанням англійської мови. Але мав одну недобру прикмету. Був зарозумілий, і це давав відчути тим, що з ним зустрічались. Виглядало, що на кожного дивиться згори. Там де він мав щось сказати, старався, щоб його слово було останнім. Від свого рішення ніколи не відступив, хотів, щоб усі виконували його розпорядки й навіть не намагався брати на увагу думки інших. Взаємини між нами, властиво, були ніякі. Він працював по ділянці сільсько-господарського комітету, а я в адміністрації табору. Знову ж у громадських справах він розпоряджався по своїй волі, а я від тієї ділянки стояв увесь час осторонь. Пізніше наші шляхи зійшлися, коли в нашому таборі офіційно зорганізовано Відділ СУБ. Очолив цей Відділ я, а Мирон був моїм заступником. Мушу з признанням ствердити, що тоді наша співпраця розгорталася якнайкраще, без будь-яких труднощів, навіть у часі, коли політичні чинники повели на Матчака нагінку. Він був знаменитим співробітником, але треба було до нього стосувати відповідну тактику — дискусію, а не наказ згори.

»ЦЕХ« СІМОХ БРАТІВ

Кантину в нас адміністрував Богдан Казанівський. Підстаршина сов. армії, а в нашій Дивізії признали йому теж ступінь підстаршини-юнкера. Молодий, веселої вдачі з великим репертуаром нових »кавалків«. Дуже зрівноважений, завжди ввічливий, наче вродився на пост кантиняра. Не скажу, щоб ми дружили, але я його любив і поважав, бо знав, що він щира та віддана справі людина. Всі знали, що »Казьо« любить випити, але понад усе любить веселе й дружнє товариство. Тому то як лише у Вулфоксі з'явилася »компасівка«, біля Казя згуртувалася група вояків йому подібних. Але це були хлопці дібрані, що вміли випити, але міру знали, а при тому в чергу вміли задержати »фасон«, свою вояцьку гідність. Чи на випивці це кінчалось, чи випивка була лише ширмою для якоїсь поважнішої акції, я донині не знаю. Але я весь час був переконаним, що саме так було. У підборі товариства того своєрідного »цеху«, ані походження ані цензус не грали жодної ролі. Треба було вміти випити, треба було вміти зберегти міру, а в поведінці бути дружньому та вірному товариству.

Коли з табору вибув один із їхнього товариства, Казьо, як старший того »пияцького цеху«, влаштував чергову зустріч, щоб із трьох запрошених кандидатів обрати поповнення до своєї »сімки«.

Кандидатами намітили Гавірка, Клима Роснецького і чомусь мене, хоча досі мене ніхто за келишком не бачив, а від пияцького товариства я тримався оподалік. Скільки ми випили, яких пісень не проспівали, яких тостів не піднімали, вже і не пригадую. Знаю, що »компасівці« не було кінця. Скінчилася одна пляшка, на мій жах ставлять на столі другу, і так аж поза північ. Перший відпав Клим. Хоч і до чарки привик, і товариство любить. Прямо заявив, що мусить прилягти відпочити. Гавірко пив здорово, співав голосно, і згадував прикрі часи. Але своєї комендантської гідности нічим не заплямив. Так співаючи й заснув при столі. Вже один із сімох »братчиків« ліг біля стола, а я все ще тримався. Тих, що поснули, »братчики« перенесли на ліжка, а самі починали нову пляшку. Казьо хотів мене вже проголосити »сьомим братом« та я ще мав стільки свідомости, що якось випросився. Коли ж я хотів поглянути на зорі, то за мною вийшов один з »братів«, щоб я не втік від товариства.

Рано Клим попивав лиш чорну каву, геть посоловів, але ходив. Гавірка я не бачив, але розказували, що мав страшенно підпухлі очі. А я таки здорово розхворівся. Дістав неврозу серця і шлунка. Три дні напихав мене д-р Роздольський якимись пілюлями а Клим і Мирон Кузич на зміну доглядали мене, мов малу дитину. Цехмайстром »пияцького цеху« був Казанівський, господарем Канятин, а кельнером готовим до послуги Стефан Д. З інших пригадую нині ще Мирона Кузича, мого сусіда з бараку. Не можу сказати, щоб моя опінія про пияків, як людей напівпропалих для громади а то й шкідливих, після зустрічі з »сімома братами« вповні потвердилася. Навпаки, я бачив, що більшість з них відіграли позитивну ролю в нашому громадському житті, що коли було треба, то вміли сказати собі »стоп« а про дружність, взаємодопомогу то нема що й говорити. З »сімома братами« не було авантюр пияцьких, не було пияцьких нісенітниць, не було суперечок. Я знав, що коли цехмайстер скаже »стоп«, то це буде на сто відсотків. Коли до нас приїхали старшини, то я не чув, щоб були якісь намагання втягнути когось з них до »цеху«. Знаю, що Казьо спілкував з багатьма старшинами. Чому не втягнув до свого »цеху« когось із своїх приятелів-старшин, я досі не знаю. А були й серед старшин такі, що чаркою не гордували, а часто навіть прямо шукали для цього нагоди.

Хтось подумає, пощо взагалі згадувати про те все. Бо ж відомо, що горілка часто з людей робить тварин, породжує касту продажних людей, зрадників не лише свого народу, але навіть своїх

найближчих. Та про наших таборян »сімох братів« того сказати не можна. Навпаки, вони були дивним винятком у правилі. І тому про них згадую.

А ЯК ЖИТТЯ В »ЦИВІЛЮ«?

Не знаю, як кому, але мені воно, це цивільне життя видавалося скучнішим, ще більш безперспективним, чим раніше в полоні. Бо ж там, хоч чоловік очікував на звільнення, робив пляни, що вибере собі працю по вподобі, що виїде, що зробить, що лиш бажатиме. . . А тепер? Зміна хіба в тому, що розвіялись наші рожеві надії, як це ми влаштуємо собі наше цивільне життя. Що з того, що на папері ми вже звільнені з полону, а насправді стали »цивільними невільниками«, яким не вільно змінити ані місця праці, ні саму працю. Коли без згоди влади і без відома поліції навіть не вільно змінити свого помешкання. Чим же це краще від полону?!

Одинока полегша для нас, що можна свобідніше їздити у вільний від праці час. Почались відвідини друзів у інших місцевостях, відшукування знайомих. Для нас найближчим осередком, де вже пульсувало українське громадське життя, був Ноттінґгам. Там поселилася деяка кількість цивільних українців, головно сім'ї. І те-

От. О. Маркевич служить Панахиду біля могили кухаря Матенка у Стамфорді. Дириґує В. Будний

пер, мов до Мекки, ми їздили туди по неділях спрагнені свого товариства, розваги, прямо шукаючи наших дівчат. Там теж була своя церква, і проживав священик. Там організувались усякі комітети, відбувалися окружні наради та ін.

І ЗНОВУ ПРО СЕБЕ

Як я згадував, із звільненням з полону я став хвилево безробітним працівником табору. Це значить я міг використати свій час по своїй волі до часу, заки мені не приділять якусь працю. Тому мені не можна було виходити з табору довше як на одну добу.

Часом і в таборі траплялася якась принагідна праця. Одного разу помагав перевозити харчі з одного магазину до іншого. Та мене весь час гнобила свідомість, що моє безробіття скоро закінчиться, а мені дуже не хотілося кидати своїх людей з якими зжився, хоч і не дружив. Я, хоч і не брав участи безпосередньо в громадській роботі, то зі мною часто радились, респектували мене, а багато з них й любили мене за мій одвертий підхід до справ, без огляду на чужі чинники. Ось хоч би така дрібничка, як лист від друзів, що працювали в штабі в Аллінґтоні, з нагоди моїх іменин, яких до речі я ніколи не відмічав: »В день Ваших іменин бажаємо Вам 'маєстро' скорого виходу до цивіля, милої дружини, купу дітей (очевидно філятелістів) та 100.000 нових італійських значків. Тримайтесь здалеко від 'компасівки', носіть вигідні капці та будьте обережні на всіх закрутах!«. Лист у дружньому гуморі вартий уваги не своїм змістом, але для мене був сиґналом, що хоч я в таборі тепер сіра людина, далека від громадської роботи, то мене все-таки люди уважають за свого рода центральну особу.

НЕНАДІЙНИЙ ВИЇЗД

По нашому таборі майже віє пусткою і нудьгою. Ті, що працюють, затискають зуби і працюють »пісворк«, щоб заробити деяку »копійку«. Бо й одягнутись треба й поїхати до знайомих кортить та і в гаманці треба щось мати, бо ж табір не вічний. Треба мати якийсь свій запас.

Наші культурники теж ворушаться, комбінують кого намітити на голову та до Управи Відділу СУБ, який треба буде оформити під осінь. Наші »підтягачі«, що між ними царствує Клим, вічно

натякають на Андрія Гавірка. »Тільки Гавірко має вйтівську вдачу, йому бути головою«. Та наші »культурники« (Матчак, Будний, Стасів) невдоволені такою пропозицією. Будний причепився до мене й ніби поважно, ніби жартом каже »Тим разом панцю Вам не вдасться так легко висмикнутись«. А знаючи моє критичне ставлення до сотн. Богдана Панчука почав мене переконувати, що конче треба мати на місцях таких людей, щоб уміли критично ставитись до різних ходів сот. Б. Панчука. У розмові, я погодився помогти в праці Відділу, але категорично відмовився бути його головою. На голову найкраще надавався саме Б. Будний, який знав людей у Централі, знав систему праці, як теж знав слабі місця сотн. Б. Панчука. А енергії Будному не бракує. Крім того він матиме повну підтримку серед людей які знають його як дириґента й організатора хору, та вповні доцінюють його працю. Я був весь час осторонь громадської роботи, і до мене люди не матимуть довір'я і хто зна, чи підтримають.

На тому ми закінчили нашу розмову, але мене сама пропозиція очолити Відділ, який стояв у самому осередку культурних працівників, поважно насторожила. Якщо це думка Будного, то може якось перемелеться, але якщо це думка всього активу, то мені буде дуже важко відмовлятись, а навіть незручно. Починати працю від одвертого конфлікту з головою Централі СУБ сот. Б. Панчуком з одної сторони, а з нашим комендантом А. Гавірком з другої, було б незручно. Бо він напевно розцінить мою згоду на головство нашого відділу СУБ як особистий наступ на нього і на його владу. Та цілу ту проблему розв'язав несподівано приказ мені ще того самого дня перед вечером виїхати з групою 12 людей табірного персоналу до нашого попереднього табору в Горблінґу. Сам Гавірко відшукав мене десь у бурянах і, заступаючися, як звичайно, ріщенням вордена повідомив мене про те доручення. Було видно, що він сподівався, що я буду відмовлятись і просити мене не висилати. Але тим разом я прийняв це доручення якось з полегшею. Бо цей ненадійний виїзд розв'язував для мене складну проблему головства Відділу СУБ та певного двостороннього конфлікту. А конфлікт передбачався неминучий, бо моя вдача така, що чужим промахам потурати не зможу і не хочу. Що моя висилка в інший табір була ділом А. Гавірка, який бажав мене позбутись з табору, як можливого конкурента на пост голови Відділу СУБ у таборі, — я не мав найменшого сумніву. Бо ж адміністратор ворден Джонс ані не знав наших людей, ані нами зовсім не цікавився. Знав Гавірка та ще шефа кухні, бо з ними мав щодня

до діла. А решта людей його зовсім не цікавила. Отже листу на висилку мусив виготовити лише Гавірко. Ще я не встиг від'їхати, як у таборі вже заговорили, що Гавірко вислав Ґоцького з табору, щоб позбутися конкурента на голову Відділу СУБ.

Десь около год. 5.00 ввечері під'їхала автомашина на яку ми навантажили наші достатки та знайомими дорогами помчали до Горблінґу. Навіть попрощатись з товаришами »з другого етапу нашого полону« не було часу. Лиш кількох з найближчих бараків прийшли нас попрощати. Встиг я попросити Клима Роснецького, щоб припильнував мою доволі багату пошту з усякими газетами та, щоб інформував мене про розвиток подій в таборі як теж про всі розпорядки з Централі СУБ.

Жалко було за товаришами з якими зжився за тих два роки в одному таборі. Та рівночасно почуття полегші, що ота напружена атмосфера, моя по суті деґрадація по адміністраційній лінії з заступника коменданта, начальника канцелярії на звичайного прибиральника, врешті кінчаться. Що буде далі — невідомо. Бо нам сказано, що їдемо до Горблінґу, щоб там працювати в таборовому персоналі. А хто буде жити в тому таборі, яка наша роля, про це нічого нам не сказано. Їдемо в невідоме, хоч знайоме нам вже з попереднього побуту. Їдемо з вірою, що мусить бути краще, як було досі.

ЗНОВУ В ГОРБЛІНҐУ

ГОРБЛІНҐ ЧЕКАЄ НА НАС

Хоч ззовні горблінґський табір виглядав так само, як перед 10 місяцями, зате всередині ми побачили велику зміну. Ярусні ліжка в бараках зникли. На їх місці були ліжка з сітками, м'які нові матераци. Біля кожного ліжка осібна шафка з дзеркалом, а що два ліжка була комода зі шуфлядками. Долівка заслана новим лінолеєм, щоденно почищеним.

Головна дорога в таборі

Муровані бараки біля входу, де колись приміщувалася англійська команда та різні бюра — тепер займає помешкання вордена та всякі бюра публічного вжитку. Є простора світлиця з великою залею, гостинні кімнати звані »салонами«, приміщення для бібліотеки з просторою залею-читальнею з м'якими фотелями, канцелярія с-госп. комітету та всякі магазини. А в самому кутку гостинний барак, ще кілька кімнат для евентуальних гостей. Всюди чистенько й чепурно. В таборі самі німці зі східньої зони, які не хочуть вертатись додому. Частина з них шукає можливостей репатріюватись до Західньої Німеччини, а частина рішена залишитися в Англії на постійно. Отже шукають і чекають.

Нас дванадцять примістили у великому бараку, розподіленому на дві частини. У бараці мешкають 7 німців з табірних штафовців. Всі вони вже цивільні особи, але ще в одягу воєннополонених. Різниця лише в тому, що наші мундири перероблені, допасовані, а

німці й далі носять на своїх мундирах номери та латки. Табір покищо не мав постійного адміністратора — вордена. Його заступає асистент із сусіднього гостелю у Сліфорді, поляк Романскі. Людина старша, дуже зрівноважена, нікому не накидав своїх розпорядків. Зате в таборі постійно живе дистриктний інспектор таборів ІМКА на середню Англію, п. Пері. До таборового життя він не втручається, завжди в роз'їздах і провірках. У його канцелярії працює старша англійка місс Ко та молодий хворовитий німець, дуже поганий тип, готовий усіх обмовити, на всіх робити доноси. Самі німці його вистерігаються і бойкотують.

ПЕРШІ КРОКИ, ПЕРШІ ОБОВ'ЯЗКИ

Як тільки ми примістились у призначеному нам бараку (всі в задній частині), окремо від німців, пішов я до канцелярії по ближчі вказівки та інформації. Романскі прийняв мене дуже ввічливо, а коли зорієнтувався, що має до діла з людиною інтеліґентною, то навіть з певного рода респектом. Заявив, що він рішати не може, бо через тиждень буде на місці новий ворден, тож лишає все до його вирішення. Тимчасом сімох наших людей призначив до помочі в кухні, бо там великий брак кухонного персоналу, а двох до порядкування бараків. Сказав, що скоро табір буде знову в повному стані, і треба від німців перебрати всі обов'язки.

Ще того самого вечора німець, шеф кухні, розподілив працю між наших людей. Коломиєць став його заступником, два мали приготовляти бутерброди, два мити посуд, а два стали кочегарами. Я попав між бутербродників. Праця була влаштована так: зразу після вечері ми приготовляли потрібні харчі. Коли все було на столі відповідно приготоване, покраяне м'ясо чи сир, тоді нарізували ручною машинкою хліб. Один різав, а другий зараз мазав маргариною накраяний хліб. Потім той, що краяв накладав на хліб м'ясо та приправи, стулював разом і готові бутерброди (канапки) накладали на окремі таци. Праця тягнулася десь до півночі, а часом і довше. Зате цілий черговий день бутербродники мали вільний, бо людям видавали готові бутерброди вже самі кухарі разом зі сніданням. Персонал мав свою їдальню. По їжу персонал приходив, коли мав вільний час або охоту. Ніхто нас не контролював. Персонал мав ще ту вигоду, що коли робітники в полі на полудне мали сухі бутерброди, зрідка лише господар дозволив чай, тоді ми в таборі в полудне мали звичайний обід.

Хоча після Вулфокської кухні, в Горблінґу кухня була таки

старомодна, мало практична, то відносини були зовсім можливі. Та в кухні я попрацював лише дві доби. Магазинер — німець виїздив додому, то ж Романскі звелів мені перебрати від цього німця магазин. А як приїде новий адміністратор то він і так мусить мати когось до помочі. До моїх обов'язків тепер належало: щоденно видавати кухарям нові стирки та фартухи, а раз у тиждень кухонний одяг. Також кожної суботи виміняти людям постіль, білля й рушники. Раз у тиждень брудну постіль здати до пральні й відібрати випрану. А крім того приймати все таборове встаткування від від'їжджаючих, та видавати все потрібне новоприбулим. На початку праці було справді багато, та коли все внормувалося, — завжди було ще багато часу.

Якби мені колись хтось запропонував бути перекладачем, то я його прямо висміяв би. Бо такого »дерев'яного язика« і такої неохоти до чужих мов, як у мене, трудно знайти. Може для декого буде виглядати неймовірно, але наприклад у гімназії, я скоріше говорив по-латині, як по-польському, бо проф. Гоза був дуже вимогливим. По-польському я почав трохи говорити коли вже кінчав гімназію. Німецьку мову вивчали ми ще в початковій школі, а коли до нас прийшли 1939 німці, то я з великим трудом міг з ними порозумітися. І це після 10 років навчання в школі! Мені бракувало потрібних слів. Німецької скороговірки зовсім не міг розібрати. Щойно в Ріміні, читаючи німецькі газети, а в Англії розмовляючи з полоненими німцями, набрав дещо вправи. Англійську мову я почав вивчати ще в польській в'язниці 1938 року, а продовжував у Ріміні — та ніяк не виходило. Коли ж ми прибули до Шеффілду — цілими ранками й вечорами гриз самоучок — та нічого з того не вийшло. І ось тепер, коли до мене заговорить інспектор Пері, чи новий адміністратор Сінклер, то я їх розумію, бо говорять поволі, нескладними реченями. Але коли защебече скороговіркою місс Ко — то я лиш з чемности головою притакую, а потім німця питаю, що вона хотіла.

Німці таки покидають табір. Одні переходять на приватні помешкання до фармерів, інших переводять до різних таборів, а репатріянти виїжджають до табору Бері Сан-Едмунд, де приготований для них перехідний табір. Тимчасом висилають усе, що лише можуть до західньої як і до східньої зон. Каву, какао, чай, шоколяду, крадені коци та білля, шини (опони) до роверів і масово крем »Нівеа«, якого в нашій кантині було повно. До нас прислали посилення персоналу з Вулфоксу. Є вже нас 17 українців. Але вже другого дня трьох перевели до другого гостелю під Борне, а

чотирьох десь аж під Ґрантгам. Приїхав новий адміністратор, молодший, рубашний. При війську служив десь на Далекому Сході й там зустрічав росіян. Тепер закидає часом деякі слівця і дуже гордий з того. Розуміє теж по-німецькому, тому мені легко з ним розговоритися. Але з його поведінки бачу, що це людина фальшива, небезпечна. З однієї сторони нібито дуже вирозумілий і навіть співчуваючий, але з другої сторони виглядає без усяких моральних принципів. Я зовсім не був би здивований, якщо б за ним виявились якісь проступки кримінального характеру. Покищо жартуючи закидає мені брак чогось там, але це нічого серйозного. Та я потерпаю, що такі жарти можуть скоро стати дійсністю. Тому живу весь час під психічною пресією.

ПОВОЛІ УСУСПІЛЬНЮЮСЬ

Богдан Будний інформує мене про всі новини з нашої Централі СУБ. Зараз першого дня у Горблінґу повідомив я всі редакції, щоб надсилали мені пресу на мою нову адресу. Тепер додатково замовив ще деякі видання для нашого нового Відділу, який скоро буде оформлений. Наші хлопці радо погодилися вплачувати членські внески до СУБ, а крім того ще й дали гроші на передплату газет. У мене тепер справжня читальня.

Через тиждень наш новий осередок СУБ був зголошений до Лондону. Маю лише клопіт з Бардалем. Газету радо він читає, але членського внеска не платить. Дивна якась людина. Ніби розумний, цікавиться всім, а в громадському життя стає »дуба«. Та ми його не примушуємо. На основуючих Загальних Зборах мене обрали головою Осередку. Решту членів ми не обирали, бо відомо, що до нас скоро приїдуть наші колеґи з Вулфоксу, а тоді доберемо кого треба буде, або прямо приєднаємося до існуючого вже там Відділу СУБ, що його головою є Б. Будний.

Тимчасом у голові снуються всякі думки. Тепер я властиво прибиральник (»старший замітач«), а що буде, коли приїде решта? Чергова деґрадація? Сам себе провіряю де я себе краще почував, чи у Вулфоксі, коли я був великою »шишкою«, другим по комендантові, чи як мене називав Клим »сірою еміненцією«, чи тут у Горблінґу, де я серед чужого оточення »старший посмітюх«? Прибиральник, який має більше за всіх праці, від найбруднішої до суто канцелярійної, і який теж найбільше наражений на всякі нападки чи провокації. До моїх обов'язків належить теж топити в печах в адміністрації та інспектора (нікому іншому того обов'язку

не хочуть дати) сортувати й видавати постіль та одяг, а теж вести інвентарні книги магазину і кантини. У Вулфоксі я мав нагоду проявити себе у в громадській роботі, чого я не робив, бо були інші охочі до тієї праці. тут я зразу став діяльним і теж нічого не роблю, бо мої колеґи це переважно старики або молоді, хворовиті люди. Чи це вистачаюче оправдання? Підозріваю, що в мене наступає занепад суспільно-громадської наснаги, яка була в мене в 1930 до 1939, а пізніше повільно заникла.

Але пригляньмося, що ми осягнули за тих кілька перших тижнів у Горблінґу. Перше, це оформлення нашої громадської клітини серед чужого оточення. Домоглися визнання тієї клітини місцевою англійською адміністрацією, яка не могла, чи не хотіла розуміти пощо це нам і, що ми хочемо тим осягнути. Добре, що інспектор п. Пері був поінформований про існування СУБ, і він, здається, вплинув на п. Сінклера, щоб не робив нам ніяких труднощів. Налагоджено постачання преси з цілого світа та кольпортаж »Української Думки« (10 примірників).

Німці з табірного персоналу прийняли нас з полегшею, як звільнення з їх переобтяження працею. Тепер матимуть більші можливості приготовитись до виїзду до Німеччини. До нас поставилися, коли не приязно, то зовсім коректно. Були між ними різні типи, різних політичних поглядів, різного походження та освіти. Від наших людей не було ні одного випадку скарг на якусь дискримінацію чи на погане ставлення зі сторони німців. Одинока неслава залишилася по них, що всі вони здорово крали, що їм лише попало під руки. Але не у колеґ, а в англійців, або в магазинах. Їхні дні побуту в Англії були полічені вже на тижні, тому часу не гайнували. Одного разу до мого магазину зайшов німець-прибиральник з проханням, щоб дати йому дві-три пішви на подушку. Я витріщив очі і сказав йому щось про чесноту німців. У суботу, коли я змінював постіль, з бараку в якому жив цей німець здав її в порядку. Коли ж у понеділок я приготовляв до пральні брудні речі, то замість пішв знайшов самі дрантиві шмати. Ні однієї цілої пішви. Очевидно, про цей випадок я не зголосив англійцям. Але коли зустрів Романского, що часом приїздив у якихось справах до п. Пері, тоді розказав йому про ту справу й запитав чи раніше щось такого трапилося, та, що він зробив. Романскі стенув плічми й ніякої відповіді не дав. Сказав, що згідно з правильником ІМКА кожного року можна списати 20% інвентара.

Деякі німці, що не мали змоги виїхати до Німеччини, підписували контракт на працю на ще один рік і переселювалися до ферме-

рів на приватні помешкання. Вони часто забігали до своїх колег у гостелі, щоб поговорити, порадитися. після кожної суботньої візити, я запримітив, то брак стола, то посуду, а одного разу пропала шафа та фотель. Але я не мав на своєму обліку таборового майна у бараках, лише самі записи магазинів, і вдавав, що нічого не знаю. Тим більше, що часто адміністратор, чи навіть інспектор брали від мене ключі, вибирали з магазину, що їм було потрібне, а мені навіть не зголошували. То ж я вирішив, що в такій ситуації ніякої моральної відповідальности я не маю за таборове майно. Тому теж я уважав, що про всякі браки не треба нікому зголошувати. З другої сторони, очевидно, якщо колись хтось зробить контроль, тоді я впаду жертвою. Коли ж навіть мене не посудять, то неслава за всі крадіжки впаде на наш український табір. Це мене мучило, а розв'язки не міг знайти.

Заразою серед німців і злим духом серед англійців був хирлявий німець, що працював перекладачем у канцелярії інспектора. Коли ж останнні німці готовились до виїзду, цей німець поробив усякі старанння, щоб залиитися надалі в нашому таборі. А що інспекторові вже не потрібно було перекладача німця, то він поручив його дистриктовному урядовцеві с.госп. комітету п. Ґреґорі, який мав канцелярію в нашому гостелі. Було б нещастя для наших людей, коли б при с. госп. комітеті в ролі дорадника (бо перекладачем він не міг бути) залишився той фальшивий німець. Тому я пішов прямо до п. Ґреґорі й як знав так сказав, що коли цей німець залишиться на праці в його канцелярії, то він повинен знати, що до тижня матиме повні руки всяких клопотів із загальним страйком включно. Добре, що п. Ґреґорі зрозумів і німця до себе не прийняв. Мені розказував М. Матчак, що п. Ґреґорі таки провіряв, чи справді міг би бути такий страйк.

Місс Ко кинула працю в канцелярії інспектора, а німець покищо залишився. Мало того, він переконав п. Пері, що має знайому яка добре знає англійську мову і може заступити місс Ко. Пері мав тоді багато праці, бо одні гостелі ліквідувалися, інші треба було відкривати, тож радо прийняв німку з Гамбурґа. Обоє німці так опанували п. Пері, що він властиво робив усе, що вони йому підсунули. Вони теж зорієнтувались, що я їм теж перешкоджую в їх плянах, бо п. Пері часто мене запитував про наші потреби, тощо. Тому німка рішила підкласти мені свиню. Одного ранку інспектор, ніби так з нехотя, запитав мене чи я не з'їв шинку в його магазинчику. Я доволі шорстко відповів, що мені вистачають харчі з кухні, а як треба то з кантини можу дістати що мені потрібно.

Тоді він розказав, що йому пропали около 5 фунтів шинки, а до його помешкання лише я заходжу, як постороння людина. Тоді я заявив йому, що в такому разі мені не залишається нічого іншого як перестати ходити до його помешкання нагрівати лазничку, а рівночасно я віддаю ключі від магазинів адміністраторові аж до вияснення тої справи. Топити в лазничці адміністратора та інспектора призначив одного із прибиральників, а коли я заявив адміністраторові, що передаю ключі від магазинів, то він зовсім байдуже сказав: »повісь їх у канцелярії на стіні«. Коли ж я спитав його кому передати справи магазинові, тоді він, як дитина, спитав мене: »А пощо передавати?« Чи знав адміністратор щось про шинку чи не знав — годі було вгадати. Та хоч ключі висіли в канцелярії, він далі доручував мені вести всі справи, як раніше.

Як я не старався прослідити, хто вкрав шинку, то таки нічого з того не вийшло. Щойно приїхали наші хлопці з Вулфоксу, а з ними наш новий перекладач, П. Ґошко, то він зовсім припадково довідався про те, як обоє німці старалися мене здискредитувати в очах англійського адміністратора, викравши шинку з магазинчика інспектора, й вину за крадіжку накинути на мене. Але тоді в таборі не було вже німця з приятелькою ані інспектора. Справа частинно виявилася раніше. Раз спитала мене інспектора жінка, чому я не приходжу більше до них гріти воду в лазничці та топити в кухні. Я заявив, що інспектор посудив мене про крадіж, чим глибоко образив мене як людину, якій вони довір'яли. Варто при тому згадати, що раніше вона мене часто запитувала про наші звичаї, про змагання а все це я при ранішньому чаю. За кілька днів інспектор сказав мені зайти до канцелярії де сказав прямо, що я, мабуть, його неправильно зрозумів, бо він ніколи не думав зле про мене, а лише згадав так про крадіж. Просив далі приходити топити, бо з нового працівника його жінка дуже невдоволена тому, що він всюди брудить. З магазинами вийшло інакше. Коли приїхала автомашина з пральні, то наш адміністратор наложив шапку на голову й пішов на пиво, а мені лише пальцем показав де висять ключі. І я далі працював так, як і раніше.

ВРЕШТІ ПРИЇХАЛИ НАШІ ХЛОПЦІ

Вкоротці, як виїхали останні німці, адміністратор дав мені доручення приготувати бараки на 240 людей. Наступного дня, тобто 12.12.1948 р. приїхали грузовики з людьми й в таборі загуло... Виявилось, що Гавірко, Борущак і ще дехто залишились у Вул-

фоксі як »нахкомандо«, тобто до часу цілковитої ліквідації табору. Йшлось у першу чергу про людей, що працюють у каменоломах, які мусять знайти собі приватні помешкання.

Зразу після приїзду нового адміністратора, прийшло з ним до першого зудару. Він приказав шефові кухні готувати страви англійські з перевагою риби, три-чотири рази в тижні. Наш шеф кухні, Кочержук, зразу заявив йому, що наші люди звикли до континентальних страв, а риби прямо не терплять, тому в нашій кухні риба є лише в пісний день, тобто в п'ятницю. Адміністратор пішов на пораду до інспектора, й вони врадили перевести наш персонал до інших гостелів, а в нашому, чисто українському гостелі скомплектувати персонал з англійців і ірляндців. Кочержук та інші люди з персоналу може були б і від'їхали без спротиву, але таким нехтуванням наших дрібних домагань і намаганням розбити нашу національну групу обурився весь загал.

Негайно, після приїзду решти наших людей із Вулфоксу, була скликана громадська нарада, яка прийняла такі рішення: Мені доручено звернутися до Централі СУБ, щоб перед Централею ІМКА поставили домагання, щоб у наших таборах були наші харчі і наші страви. Матчак, через п. Ґреґорі з с.госп. комітету мав поробити заходи, щоб с.госп. комітет звернувся до інспектора ІМКА з проханням, щоб таким дрібними справами не дразнити людей, які на англійській землі ставлять свої перші кроки. Грижак, у товаристві двох чоловік мають піти до адміністратора переговорити справи кухні і кухарів, заявляючи, що відмова в тій справі буде потрактована робітниками як зла воля з його сторони, може викликати непотрібні нікому ферменти і негодування та відмову вийти на працю. На тій же нараді рішено переорганізувати Відділ СУБ формально та чимскоріше нав'язати контакт з робітничою профспілкою. Бо з вісток з других таборів, а теж і з поведінки наших англійців виглядає, що вони хочуть з нами поводитись як з чорними невільниками. Адміністратор прямо погрожує, що за відмову йти до праці, зразу відішлють відмовників до Німеччини, як людей небажаних в Англії. Отже нам треба мати правну оборону, якої сам СУБ дати нам не може.

Всі три інтервенції помогли. С.госп. комітет поставився зовсім прихильно до наших вимог і обіцяв нам помогти. СУБ обіцяв інтервенювати не лише в справі харчів і кухарів, але теж у справі наших рокових Свят. Одинокий адміністратор нічого не обіцяв. Але ані Кочержук, ані інші особи з персоналу в той час не були переведені нікуди. Кочержук був не лише фаховим кухарем, але

теж людиною яку всі шанували й мали до нього повне довір'я, як до шефа кухні.

ПОЛІТИЧНЕ ОБЛИЧЧЯ ТАБОРУ

Я зумисне зупинився в моїх споминах над усякими дрібними справами чи особистими, адміністративними, щоб показати відносини в нашому таборі, де все ще діяла вояцька дружба, солідарність помимо особистих упереджень та політичних непорозумінь. Загальна національна справа та добре ім'я українця на чужині були завжди в увазі всіх наших рішень. Справою політичного обличчя таборовиків я досі не займався, бо як час військової служби так і полону не давали нам можливості розгортати ширше, чи взагалі займатися політичною роботою у площині всяких партій чи груп. Національне добро — це була наша політика і наша дія. Щойно після звільнення з полону, переходу »з могили« до »камізельників«, розв'язував нашим хлопцям руки теж у тій ділянці. В Дивізії ми знали яких політичних поглядів був кожний наш старшина. Серед сірої вояцької маси ми знали, хто займався в цивільному житті політичною роботою та який пост він займав. Та все це не міняло факту, бо всі ми були колеґами в частинах, друзями по зброї та прямували до тієї самої ідеї. Тут і там помічалися якісь розходження, часом доходило до сварок, але всі гордо вживали ім'я »дивізійник« чи пізніше »рімінець«, і назовні були спаяною одною ідеєю цілістю. Мабуть, тому до нас мали не лише упередження але й респект всякі цивільні »партаймахери«, які старалися нас втягнути до своїх середовищ, або використати для своєї особистої користи.

Політичне обличчя нашого табору було доволі широке. Від двох гетьманців, до завзятих УНР-івців, радикалів, соціял-демократів, УРДП, до націоналістів усіх відламків. Найчисленнішою та найактивнішою групою у всіх секторах нашого таборового життя були »бандерівці«. Назву лише тих яких я знав ближче: Д. Бартків, А. Бідось, В. Головатий, Ковалисько, Марків, Р. Старосольський, Ф. Стасів. Доволі сильною й активною була група »мельниківців«. Згадаю лише Барчука, Дебрина (буковинець), М. Савицького. До їх симпатиків зачисляю ще М. Матчака та К. Роснецького, а навіть А. Гавірка, хоч насправді вони з тією політичною групою нічого спільного не мали. Доволі численною в нашому таборі була група пов'язана з УНР — це саме всі »варшавяки«. Серед варшавяків були щиро віддані УНР з Гамонівим на чолі, а

були ще й такі, що симпатизували з бандерівцями, як наприклад Біленький.

Цікавими в нашому таборі були взаємини між членами поодиноких груп. Факт — керма нашого громадського життя була в час переходу на цивільний статус у руках Матчака, Стасева, Будного — найчисленніша в таборі, але найрухливіша група не захопила впливів у Відділі СУБ. Коли ж обирано Управу Відділу, то представники всіх груп мали в ній своїх представників. Така розв'язка показалася правильною й корисною, бо з місця невтралізувала всякі розлами, інтриґи та ін. Правда, що така комбінована Управа не давала монополю одній політичній групі для проведення якихось акцій, але теж була доброю школою взаємного пізнання, пошанівку та співпраці для загального добра.

Про інші угрупування не згадую, бо вони себе активно не проявляли. Лише по пресі можна було замітити хто має які політичні симпатії.

ЗМІНИ В АДМІНІСТРАЦІЇ

Десь унедовзі після конфлікту у справі таборової кухні, нашого адміністратора перевели кудись на північ. На його місце прийшов п. Бері, не такий шорсткий у поведінці і менше загонистий як попередник. Бері був одружений, у нього були двоє дітей у шкільному віці. Колишній офіцер, середнього віку. Сам був великим ентузіястом співу і культурних імпрез, тому дав нам вільну руку, а часто й допомагав в організації духовного життя. Саме з ним приїхав перекладчик Павло Ґошко, українець, з польського корпусу, родом із Стрия. Взаємини між ним і нашими хлопцями укладалися якось дивно. Він почував себе українцем, але як член союзної армії (Андерса) уважав, що його роля є не лише посередника, але й ініціятора перед адміністратором у всіх наших справах. Виходило це якось так, начебто англійські вимоги чи бажання, в нього були важливіші за наші справжні потреби. Тому й зарисувався в таборі новий конфлікт. Мусив я витратити чимало часу, щоб переконати Ґошка, що для його власного добра краще буде, коли він обмежить свої обов'язки до завдань перекладача, а перестане бути дорадником одної чи другої сторони. Коли ми щось будемо потребувати, то самі до нього звернемось через Управу Відділу СУБ. На щастя п. Ґошко цю пораду прийняв і більше не справляв нам труднощів, а навпаки, часто нам помагав. Цей конфлікт був би для нас прикріший, бо обидві сторони були

українцями, свідомими українцями, лише носили чужі мундири. Пізніше п. Ґошко очолив у нашому таборі нову ланку, бо й сам був не лише завзятим але й добрим шахістом. Коли ж і сам переконався в нещирості по відношенні до нас англійців, яких він раніше особливо цінував, то почав уникати їхнього товариства, а весь свій час присвячував або шахістам, або нашим футбольникам.

Після деякого часу забрали від нас адміністратора Сінклера. Ми знали, що він крав, що лише міг. І не тільки крав, але містифікував вломи. До табору почала приїздити поліція, брали відтиски пальців, міряли підошви черевиків тощо. Нікому конкретного закиду не зроблено, але підозріння таки лягло на наш табір. Тоді ми самі взялися провіряти справу. Кочержук потвердив, що Сінклер часто вантажив з магазину чай, м'ясні консерви тощо, й кудись вивозив. Одного разу з кантини пропали кілька тисяч папіросів. Стало ясно, що один злодій того всього спожиткувати не міг. Якби були спільники, то хтось у таборі таки був би щось про це знав. Отже підозріння впало на адміїністратора. Бо з табору ніхто такої кількости не міг би винести непомічено, щоб їх продати англійцям. Це міг зробити лише хтось, що має можливості вивозити крадене з табору й продавати англійцям. Почали ми стежити нашого адміністратора куди він їздить, і з ким спілкує. Одного разу, коли інспектора не було в таборі, Сінклер пішов до магазину, забрав три стінні годинники на авто й поїхав кудись. Ми знали вже, що він часто заїздить до корчми »Під трьома вишнями«, що при головному шосе. У сусідного фермера працював наш чоловік, тож йому доручено стежити за адміністратором. І справді, ввечері він розказав нам, що Сінклер виніс якісь речі з авта, заніс до корчми й поїхав далі. Ще через кілька днів Кочержук повідомив нас, що адміністратор забрав до авта з магазину цілу скринку чаю — 96 фунтів (а чай тоді ще був на пайок) і кудись відвіз. Ми зразу повідомили про це поліцію і подали куди товар відвезено. Другого дня рано адміністратор виїхав від нас і більше ми його не бачили. Пізніше хтось читав у газеті, що була судова розправа і його судили, але докладних даних ми так і не дізнались.

ШИРОКА ДІЯЛЬНІСТЬ НАШОГО ВІДДІЛУ СУБ

Описав я зумисне про всякі прикрі події в нашому таборі, бо вони не лише абсорбували наш час і нашу енергію, але теж і кра-

ще віддзеркалювали ходи на »другому етапі« нашої життєвої мандрівки, чим сухі звіти про прооблену працю, про всякі імпрези та всякі похвальні рецензії.

Зараз після першого конфлікту з нашим адміністратором та інспектором про збереження нашої кухні в таборі, ми приступили до переорганізації Відділу СУБ. Будний категорично відмовився бути далі головою Відділу, бо ця праця займає йому багато часу й він не може присвятитися хорові так, як він це плянував. Прийшла тоді до мене делеґація — Будний, Стасів (як речник бандерівців) та М. Матчак, як незалежний, і почали мене переконувати, що мені найкраще та найзручніше бути головою Відділу СУБ. Я відмовлявся не лише для годиться, але прямо тому, що не почуваюся в силі вести таку працю. Мої арґументи були такі:

1. Я мало репрезентативний, слабий промовець, і не маю амбіції для такого обов'язку.
2. Слабе, а радше незнання англійської мови позбавляє мене можливости репрезентувати нашу організацію назовні.
3. На громадській праці не багато визнаюсь, весь час стояв осторонь, тож прямо не випадає тепер прийняти такий відвічальний обов'язок.
4. Я в персональному конфлікті з теперішнім головою Централі, сот. Б. Панчуком. Не вмію сліпо приймати доручень, ані їх виконувати безкритично. Це може створити непотрібні конфлікти в майбутньому.

Всі мої застереження делеґати відкинули. Коли буде потреба репрезентувати назовні, то зробить це хтось з Управи. Голова сам не потребує нічого робити, бо всю працю зроблять референти поодиноких ділянок. Голова потрібний не для роботи але для ведення Відділу, для координації праці між референтами і між політичними угрупованнями, а назовні з сусідніми Відділами та Централею. Тому звертаються до мене, бо уважають, що в таборі я одинокий, найліпший на такий пост. Прийшлось мені погодитись, але зі своєї сторони я поставив передумову. З хвилиною, коли зауважу брак співпраці, чи одвертий спротив деяких членів Управи проти прийнятих більшістю голосів постанов — з місця резиґную. Мої застереження були прийняті, а відтак вибір нової Управи на Надзвичайних Загальних Зборах — це була вже лиш формальність. Управу Відділу СУБ обрано в такому складі: Голова — В. Ґоцький, заст. голови і реф. зовнішніх зв'язків — М. Матчак, секретар — Д. Бартків, скарбник — В. Головатий, культ-освітній — Ф. Стасів, реф. Інвалідського Фонду — М. Савицький, церковні зв'язкові

для православних — М. Палінський, для греко-католиків — Г. Чеканський. Деякі референти мали ще додаткові обов'язки. М. Палінський завідував ще майном (бібліотека, музичні інструменти, спортове приладдя). Григорій Чеканський — улаштуванням капліці та догляд за церковним майном.

Після ліквідації таборів воєннополонених, залишилося багато всякого майна придбаного полоненими, чи англійськими військовими чинниками для потреб таборян: бібліотека, спортове встаткування та приладдя, гучномовці тощо. Бібліотеку залишено нам безплатно. Спортове встаткування закупили частинно самі футболісти — одяг, частинно наш футбольний клюб, сітки, брамки, м'ячі, пінґ-понґові столи та ракети. Музичні інструменти купила наша Централя в Лондоні та передала нам в опіку. Ми розв'язали цю справу в той спосіб, що піяніно, гучномовці та посилювачі затримав для свого користування Відділ СУБ, а інструменти закупили по приступній ціні самі музиканти. Отож треба було всім цим майном завідувати й розчислятись, з одного боку з Централею, а з другого боку з тими, що розкупили ці інструменти. Матчак, крім зв'язків з англійцями, був ще в Управі референтом спортових справ. Інші члени, хоча не мали точно визначених обов'язків, завжди мали повно всякої праці. Наприклад, Грижак дбав про нав'язання взаємин з робітничою профспілкою, і був репрезентантом та збірщиком внесків до профспілки. Дмитро Бартків, крім секретарства був представник СУМ. А Б. Будний, хоч офіційно не належав до Управи, часто брав участь у наших нарадах, коли обговорювалися справи намічених імпрез, або справи пов'язані безпосередньо з працею нашого хору.

ЯК ПРАЦЮВАЛА УПРАВА ВІДДІЛУ СУБ

Сходини Управи Відділу відбувалися часто, звичайно, раз у тиждень. Наради велися ділово, бо люди, після цілоденної праці в полі були перетомлені, тому не витрачали зайвого часу на зайву балачку.

Засідання відбувалися завжди в тій самій кімнаті, затишно влаштованій, світлій, нагрітій так, що люди могли спокійно фізично відпочити. Завжди починалося від зачитання актуальних напрямних Централі, часто лиш у важливіших виїмках. Потім обговорювались наші можливості та способи реалізації завдань. Тоді голова призначував завдання поодиноким референтам. Друга частина сходин — це відчитання протоколу з попередніх сходин

та поправок чи доповнень. Опісля перевірка проробленої праці поодиноких референтів. Тоді обговорювано всі проблеми та велась дискусія про можливості кращого виконання різних завдань. Третя частина — це вільні побажання, пропозиції чи цікаві інформації.

В той спосіб ми розв'язували пляни Централі, достосовуючи їх до наших можливостей та потреб. Деякі пляни приходилося відкидати зовсім як нереальні в наших умовинах, зате поодинокі референти часто проявляли свою ініціятиву. З признанням мушу ствердити, що помимо того, що Управа складалася з людей різних політичних профілів, різного виховання, освіти, а теж темпераментів — поважніших розходжень не було, хоча нераз дискусія велась доволі гостро. При тому мушу підкреслити, що в такому Відділі СУБ, голова справді небагато мав праці. Допильновував виконання наложених обов'язків, розподіляв обов'язки та координував цілу працю.

Зараз після приїзду з Горблінґу, Б. Будний як дириґент хору почав розглядатися за приміщенням для праці з хором. У порозумінні з адміністратором хорові приділено окрему кімнату поруч із світлицею, яку Будний зараз же пристосував до потреб хору. На стінах були портрети наших музиків та велика таблиця для науки сольфеджо. Довкола вигідні м'які складані крісла. В одній частині проби хористи сиділи навчаючи сольфеджо чи історію музики, а в часі властивої проби вже стояли. Проби відбувалися двічі в тиждень, точно у визначеній годині й тривали не довше як дві години. За весь час праці з хором я не чув про випадки непослуху чи нарікань на перевтому. Хлопці радо вчились і нотного письма, і гармонії та дещо з історії музики, а при тому розучували весь час нові твори. Годиться згадати, що в хорі постійно співали два футболісти, Дичковський і Маслій — а вони теж ладнали спорт з музикою без труду. Але конфлікт виник ззовні.

Стасів, після відходу від культурно-освітньої референтури М. Матчака, був тепер прямо диктатором у тій ділянці. А що в нього енергії не бракувало, в праці був завзятцем, а теж брав активну участь у політичній праці (по бандерівській лінії), тож часто намагався пов'язати директиви свого проводу з громадською роботою у площині СУБ. Майже на кожних сходинах треба було його переконувати, що громадську субівську роботу мусимо вміти поєднувати з потребами політичних партій так, щоб з одної сторони не подвоювати праці, а з другої, щоб не спричиняти спротиву інакодумаючих. Тому доцільніше на форумі Управи Відділу обгово-

рити всякі розбіжності й знайти розв'язку таку, щоб усім була сприємлива, а не дразнила нічиїх почувань. І хоч нам це вдавалося лагодити для загального добра і спокою, все таки дійшло до внутрішнього конфлікту. При орпацьовуванні програми всяких свят та імпрез дійшло до гострого конфлікту з диригентом хору. Прийшов до мене Б. Будний з заявою, що на найближчих сходинах Управи Відділу він поставить справу гостро та вимагатиме цілковитого усамостійнення хору, подібно як футбольної команди. Як причину він подав, що Стасів, як культурно-освітній референт, вимагає, щоб хор співав те, що він скаже. Часто це заледве тиждень перед імпрезою, отже хор не має часу на повторення навіть навченого вже раніше вимаганого репертуару. Взагалі Стасів намагається накинути хорові весь репертуар не питаючи про це диригента й зовсім не орієнтуючись, як проходить вивчення пісень. Коли ж від Будного Стасів дістав вимогу в такій справі, то почав серед хористів вести акцію, щоб таки провести в дію свою вимогу. Будний заявив, що з хором він працює на основі свого педагогічного досвіду та, що він не погодиться, щоб лаїки музичні йому диктували. Він поставив вимогу, що про кожну заплянованy програму він мусить знати принайменше два-три тижні заздалегідь і разом зі Стасевим намітить програму хорового виступу. Якщо того не буде, то залишаться дві альтернативи. Або Будний кине хор, або хор відлучиться зовсім від Відділу СУБ.

Я знав, що Будний живе музикою, має глибоке, естетичне відчуття та він в музиці одинокий фахівець у таборі. Хор він трактував не як співочу групу яка має виступати публічно час від часу й на кожний поклик, але як музичну одиницю, і бунтувався проти всякого насилля з програмами. Тому й працював багато для збагачення музичного знання хористів, для вироблення в них естетичної любови до рідної пісні. Часто, коли хлопці були перетомлені, Будний вів з ними гутірки про музику, українських музиків і композиторів. Довго в ніч ми говорили й мені вдалося переконати Богдана, щоб не загострював конфлікту поки я не переговорю цих справ особисто з Стасевим. Ситуація клопітлива. А що буде, як Стасева не вдасться переконати про те, що таки його підхід нікому користи не принесе. Безумовно, Стасів дуже вартісна людина в громаді — прямо рушій усіх починів, а Будний тонкий спеціяліст по своїй ділянці, у нас прямо незаступимий. Втратити котрого небудь з них — непростимий гріх супроти нашої громади. Стасева ще може заступити Д. Бартків чи навіть М. Матчак, а Б. Будного немає кому заступити. Втрата Будного, це втрата хору.

Тому я вирішив стати в захист Будного й хору. Чи Стасів мав до мене респект, чи може промовив здоровий розсудок, але після довгої з ним розмови, обіцяв мені не втручатися в справу хору, а навіть піддав думку, щоб хор цілковито усамостійнити. Тим разом переміг здоровий розсудок.

Але пізніше виник знову інший конфлікт. На одному з засідань Управи Стасів висунув проєкт відбути свято 30 червня та подав готовий проєкт програми. Хтось з членів Управи звернув увагу, що це може подразнити мельниківців, які не визнають проголошення віднови державности 30.6.1941, і що це може довести до розламу в нашому Відділі. Але Стасів впирався, наводячи всякі аналогії до Крут, Базару чи 1 Листопада 1918 року. Дискусія загострилася і грозила розбиттям Відділу. Щоб прохолодити настрій я перервав нараду обіцюючи продовжити її наступного вечора, коли люди передумають спокійно ту справу. Щоб не дійшло до розламу, прийшлося знову витрачати час на розмови. Мельниківці не займали гострої постави, але застереглись, що не допустять до того, щоб накидати громаді плянів Стасева, хоч би вони були й найкращі. Знову ж від Стасева я довідався, що він поступитися в тій справі не може, бо має виразні інструкції свого проводу. Тоді я подав йому пропозицію, щоб для влаштування Свята 30 червня покликати Громадський Комітет, до якого увійдуть теж представники СУБ включно зі мною. Ще того вечора я переконав Будного, щоб він добровільно зголосився до співучасті хору в тому святі. Будний неохоче погодився на цю пропозицію, бо ж у хорі співали хлопці без різниці на їхню політичну приналежність — отже могли бути теж певні розбіжності. Та я впевнив Будного, що він має великий авторитет у хорі, щоб перебороти всяке негодування в тій справі.

Під час продовження засідання все втихомирилося, розділено обов'язки, запевнено участь СУБ у імпрезі й конфлікт проминув.

Продовж мого головування наш Відділ розгортав щораз то ширшу й цікавішу працю. Його імпрези втішалися популярністю не лише в нашій околиці та між своїми, але й серед англійців, далеко поза осідком нашого табору. Наш хор, наші шахісти та відбиванкарі, не говорячи вже про футбольну команду, брали активну участь у всяких змаганнях, а хор часто здобував нагороди в змаганнях з англійськими хорами.

КУРС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Одним з перших виявів діяльности нашого референта зовнішніх зв'язків, було організування курсів навчання англійської мови. Курси ці зорганізовано в порозумінні та при допомозі англійських місцевих шкільних чинників. Раз у тиждень до нашого табору приходили два місцеві вчителі та проводили лекції для охочих. Курсантів поділено на три групи, по 25-30 осіб у групі. Одна група заавансованих а дві для початкуючих. Матчак спровадив потрібну кількість підручників-самоучків, а вчителі приносили всякі помічні матеріяли — мапи, образи та ін. Курси почалися зараз після Різдва, а закінчилися навесні. Чимало курсантів скористали з тих курсів.

ГУРТОК ШАХІСТІВ ТА ІНШІ

Рівночасно з курсами англійської мови розпочав свою посилену працю гурток шахістів, що його очолив перекладчик Павло Ґошко при допомозі завзятих шахістів Г. Чеканського і Дякова. Відбулися внутрішні таборові змагання до яких приступили 22 шахісти. Потім наш гурток брав участь у шахових змаганнях із англійцями з околиці. Не було в гуртку сильних змагунів, як Медведчук чи Гладкий або Старосольський, які виїхали. Але все-таки були кілька добрих шахістів — Головацький, Ґошко, Дяків і Чеканський.

Теж гурток ентузіястів столового тенісу, стук-пук чи пінґ-понґ не припиняв своєї дії. Грали переважно наші футболісти а при них теж деякі молодші таборяни. Для столового тенісу була відведена окрема кімната, давніший »калабуш«. Там тепер довкола стола стояли складані крісла, а посередині добрий стіл. Підлога цементова але завжди почищена. У бічній кімнатці приміщувалося спортове встаткування. Діяла теж секція відбиванки. На спортовій площі вони виступали рідко, бо не було противників. Зате кількаразово виїздили до всяких »гай-скулів« з пропаґандою, з показовою грою того спорту, тоді ще маловідомого в Англії, зокрема на провінції. Пізніше грали вже з балтійцями, або учнями »гай-скулів«, які почали впроваджувати в себе той гарний спорт. Ентузіястами цього спорту в нас були Німилович, брати Дичковські та Мигаль.

НАША ФУТБОЛЬНА КОМАНДА

Після того, як приїхали наші хлопці з Вулфоксу до Горблінґу, наша таборова площа зароїлась футбольниками та їхніми прихильниками. Почались правильні тренінґи, але із змаганнями не виходило. Прямо трудно було знайти противника. Вправді в околиці були кілька таборів з українцями, що мали свої футбольні команди, але з переходом до »цивіля« всі ці табори або ліквідувались, або були в стадії переорганізації, тому всяка праця в них була хвилево припинена. Після довгих дискусій вирішено включитись у розгри місцевої футбольної ліґи нашої округи. Передумова — потрібно було оформитись статутово, зголоситись до розгривок та вплатити членський внесок.

Тому, що сезон 1948-49 вже пройшов, рішено ждати до літа 1949 року, а в між часі вести відповідне приготування. Перше, це оформлення статутове з тим, що головою клюбу мусив бути англієць. Друге — це розбудова матеріяльної бази, щоб оплатити витрати з доповненням устаткування і вплати членського внеску до ліґи. А третє, це доповнити наш клюб змагунами, бо склад команди був послаблений. Всі три проблеми розв'язано задовільно. Клюб названо »Україніян футбол кляб«. Його очолив п. Е. В. Нілд. Він був окружний керівник с-госп. комітету, людина нам прихильна. Секретарем був М. Матчак, скарбником Садівський а господарем Крамарчук. Матеріяльну базу розбудовано в цей спосіб, що зібрано внески серед членів клюбу до якого вписалися масово болільники футболу.

Склад команди поповнено двома новими грачами. Десь з маленького гостелю під Оакгамом, завдяки старанням п. Нілда, спроваджено В. Лесюка, кол. грача станиславівського »Пролому« та київського »Динамо« й урешті нашої репрезентації в Ріміні. З польського гостелю у Валії приїхав до нас молодий Ківчак, що мав брата в нашому таборі. При видатній допомозі голови п. Нілда, вдалося вирівняти та продовжити нову таборову площу, яка тепер набрала справжнього вигляду футбольної площі. На всіх тих приготуваннях пройшов зимовий сезон.

Щоб одначе не гайнувати часу, наші футболісти розіграли в між часі багато змагань з нашими сусідніми таборами. Найкраще зорганізованим і найрухливішим був табір у Татершалі. Там опинився повний склад нашої рімінської театральної групи, там теж було ядро, яке зорганізувало СУМ у Великій Британії. Була там і непогана футбольна команда. Табір цей немовби перегукувався з

нашим, своїм розмахом праці та своїми спроможностями. Багато слабшим був табір у Спалдінґу. Там була теж футбольна команда, відбиванкарів а навіть шахістів. Третій табір у Веллінґборо, хоч чисельністю дорівнював нашому, організаційно був найслабшим. Там було мало інтеліґентних чи громадсько вироблених людей. Оце й був прямий наслідок того фатального поділу »по азбуці«, що його застосовано при поділі в Шеффілді.

Футбольні змагання з тими таборами були звичайно получені з якимись іншими імпрезами, так, що відвідувачі гостювали звичайно в таборах цілу неділю, від ранку до вечора. Були Богослуження, спортові або футбольні змагання після обіду, а ввечері імпреза або танцювальна забава.

НАШ ПЕРШИЙ ПРОТЕСТНИЙ СТРАЙК

Ще зовсім не пройшов наш конфлікт з адміністратором у справі наших кухарів, а вслід за тим харчів, як уже назріла інша, важливіша річ. Централя СУБ повідомила нас, що англійці вивозять із Шеффілду не лише всіх тих, що не хотіли підписати контракту на працю в сільському господарстві у Великій Британії, але теж групу т. зв. »бед боїв«, тобто людей покараних за якусь провину під час їхнього перебування в таборах воєннополонених, а що найважливіше, велику групу наших інвалідів і непрацездатних хворих — до Німеччини. Сам факт вивозу тих людей саме до Німеччини, яка і без того, знищена війною, не могла прохарчувати своїх громадян та дати їм якусь працю, — викликав у нас обурення. Це ж означало, що наших вояків передадуть як непотрібний елемент большевикам, або вони примиратимуть голодовою смертю без праці й опіки. Адже можливостей еміґрувати кудись тоді ті люди не мали ніяких. А вже вивіз до Німеччини наших інвалідів ми вважали прямим зломанням обіцянок даних нам перед виїздом до Англії та порушенням чисто гуманних принципів.

Діяти треба було негайно. Наші діячі в Централі поробили все, що могли. Ось уривки з репортажів англійської преси. »Манчестер Ґардієн« від 29.12.1948 р. писав. »Нещасні українці«. В Лондонському бюрі їх Союзу була сьогодні лише мала надія врятувати від депортації 250 людей. Ґ.Р.Б. Панчук, голова СУБ, сказав нам: »Вони їдуть на загладу або на чорні ринки европейського дикого поля, бо до Німеччини вони в ніякому разі не належать. Німці будуть їх трактувати як непотрібний баляст, як ворогів. Але в часі, коли сім тисяч їх земляків залишаються тут працювати,

вони мусять виїхати, бо міністерство праці закваліфікувало їх як непридатних до праці«... Далі Панчук пояснив: Люди ці, це жертви несправедливости або непорозуміння. 71 з них відмовились підписати контракт праці. Але вони просили, щоб їм дозволено працювати там, де перебувають їх рідні, себто в іншому графстві. 73 закваліфіковано як нездібних до тяжкої праці. Чи не можна тих кількадесять осіб затруднити в якійсь іншій галузі? А 36 названо як »злочинний елемент« лише тому, що вони були покарані за провини того рода як: вихід без краватки за браму табору, або за перетримування хліба в бараку. Того рода злочинців у згаданій групі є напевно більше половини... Покищо уряд не спроможний дати ясної відповіді на наші прохання і протести. Міністерство праці твердить, що вони мають до діла лише з людьми, які підписали контракт праці. Всі інші їх не обходять, бо заборона їм залишитись у цій країні вийшла від міністерства внутрішніх справ, а це міністерство заявило, що ці люди, це колишні полонені, отже залежні від міністерства військових справ. Знову ж це міністерство відпікується, що з хвилиною підписання контрактів на працю, воно не несе жодної відвічальности за долю тих людей...

Той же сам »Манчестер Ґардієн« від 30.12.1948 писав у згаданій справі: »За державою завжди залишалося право депортувати тих чужинців, стосовно яких були певні застереження. В нашій країні використовувалося таке право дуже рідко й неохоче, й то лише в індивідуальних випадках. Вістка про те, що около 300 українців мають вивезти до Німеччини, проти їх волі й без офіційного повідомлення у тій справі, була така неприємна для пересічного англійця, що зовсім природно піднеслися протести, які стали ще голоснішими, коли стало відомо, що призначені на депортацію жертви почали голодівку. У висліді, міністерство внутрішніх справ поступилось. Група около 80 людей буде вивезена в Німеччину, але ця група буде обмежена до тих, які добровільно зголосилися на виїзд, і тих, що як полонені мали незадовільну поведінку. Інших 250 залишаються тимчасово, аж поки їх справа не буде вияснена основно, як також залишаються всі хворі, що перебувають у лікарнях аж поки вони не виздоровіють«...

Централя СУБ видала такий комунікат у цій справі.

»В останній хвилині ми дізналися про жалюгідну й обурюючу постанову британського уряду від дня 31.12.48, вивезти до Німеччини на невідому долю кількасот непрацездатних полонених і тих, що перебувають у лікарнях. Ця постанова була схвалена

британським урядом після того, як уряд: а) запевнив українське суспільство за посередництвом СУБ у своїх найкращих намірах стосовно долі українських хворих та інвалідів колишніх полонених. б) заспокоював, що полагодять цю справу в порозумінні з Централею СУБ. в) висловлював своє задоволення з високого відсотка працездатних робітників. г) прийняв до відома та одобрив ініціятиву СУБ, що провів збірку на фонд допомоги хворим та інвалідам, і знав, що українське громадянство готове прийняти на себе повну відповідальність за матеріяльне забезпечення долі колишніх вояків-інвалідів.

На основі цього складається враження, що уряд свою постанову ухвалив вже раніше. . . щоб ця заскакуюча акція уряду не викликала розголосу та протестів серед гуманно настроєної частини англійського суспільства та протестів серед українського робітництва, англ. уряд вибрав час Різдва, коли весь християнський світ втішається святом спокою та радости й любови.

Глибоко вражені тим фактом, ми, провідники обох Церков, і єдиної громадсько-суспільної організації українського робітництва на цьому просторі, відчуваючи обов'язок боронити людські права українського робітника у Великій Британії, поспішаємо повідомити про це загал українського громадянства й закликаємо подати повну підтримку всім нашим заходам перед урядом в обороні наших братів. Щоб дати доказ єдности та солідарности в акції закликаємо:

а) дня 28.12.48 о год. 12.0 в полудне стриматись від праці на знак протесту проти настанови уряду депортувати непрацездатних.

б) вранці цього дня перед виходом на працю провести загальне маніфестаційне віче всіх робітників осередку.

в) на вічі подати до відома загалу наш комунікат та схвалити резолюцію співчуття з покривдженими, та солідарности з нашими заходами на цьому терені, й готовости допомогти потерпілим.

г) своїм безпосередним зверхникам, англійцям, вручити залучену листівку в якій вияснено справу та становище українського суспільства до долі хворих та інвалідів.

ґ) свою єдність задокументувати підписами під меморандум в англійській мові та вислати його на вказану адресу.

Хочемо ще раз звернути увагу українського громадянства, що йдеться про долю кращих синів українського народу, які віддали свої сили, своє здоров'я в обороні загально людських принципів волі та в обороні своєї Батьківщини. Обороняючи їх право на

життя, ми відстоювали теж наші людські права й нашу людську гідність. Протестаційний невихід на працю, це засіб для того, щоб домогтися в англійської влади справедливости леґальним шляхом.

Ми віримо, що британський уряд, зміною своєї постанови, дасть вияв своїх гуманних інтенцій, а тим скріпить підстави нашого довір'я. Про цілість справи ми повідомляємо всі українські установи в світі і ми впевнені, що від них отримаємо належну підтримку у наших стараннях у британському уряді. Рівнобіжно до акції серед українських установ, ведеться акцію серед британських установ та організацій. Віримо, що й серед британського суспільства знайдемо не лише співчуття але й немалу допомогу.

о. митр. прот. І. Губажевський,
Голова Ген. Церковного Управління УАПЦ у В. Британії

о. декан Йосафат Жан — ЧСВВ,
Голова Церковної Ради УГКЦ у В. Британії

Богдан Панчук,
Голова Союзу Українців у В. Британії

Акція ця знайшла серед наших людей стовідсоткову піддержку, широкий відгомін не лише в пресі, але й у парляменті та в урядах. У висліді всі наші хворі, інваліди й непрацездатні залишились з нами. Лише тих, які мали за собою кримінальні проступки не вдалося врятувати, — їх вивезено до Німеччини, як »небажаний в країні елемент«.

»Дейлі Майл« за 31.12.48 помістив нотатку розчислену на сенсацію проілюстровану знімкою під таким наголовком: »Українці в кайданах виїздять до Німеччини. Їх очеркують як 'десперадос', а багато з них були покарані за насильне ломання законів. Разом з ними виїжджають теж 45 українців, які добровільно бажають получитись із своїми. 32 особи заковані у кайдани під сильною військовою сторожею виїхали з Шеффілду до Німеччини. Решта, около 150 українців призначених раніше до депортування, які почали голодовий страйк, залишаються. Вони перервали голодівку, коли їх повідомлено, що лише особи з поганою поведінкою будуть вивезені. . .

Вчора вранці людей означених як небезпечні, викликано до олкремого приміщення, де військова поліція наклала їм кайданки ще заки вони зорієнтувались у чому справа. Сніжило, коли з табору Лодж Мур виїздив конвой зложений з поліційного радіовоза, трьох автобусів, чотирьох автомашин військової поліції, двох авт

війська, амбулянсу та авт поліції. Конвой наблизився до малого перестанку на північ від Шеффілду, де знова було змасовано багато поліції. Закованих ще раз провірено та відокремлено від решти, й зараз же відвезено до Гарвічу. Решта, яка зголосилася добровільно на виїзд до Німеччини всіли на інший поїзд. Нам вдалося устійнити, що їх відвезено до табору в Мінстері«.

»Українська Думка« з того часу писала: »Справа полонених у дзеркалі англійської преси«. Постанова уряду про депортацію кол. українських полонених до Німеччини, як це згадувалось у попередньому числі »У.Д.«, викликала голосний відгук на сторінках англійської преси. Всі центральні періодики, включно з комуністичним »Дейлі воркером«, — заговорили про цю подію. Їм у слід пішли провінційні щоденники, широко звітуючи та коментуючи подію під такими голосними заголовками: »Українці в Британії апелюють до короля«, »Полонені до короля — рятуй нас від депортації«, »Загроза страйку«, »Розгра за 300 полонених« і т.д. Загально в тих вістках широко використовувано матеріяли доставлені пресі нашою Централею, коментувалося в прихильному дусі поставу нашої громадськости, як теж самих призначених до депортації, зокрема відмічувано факт проголошення голодівки загроженими в Шеффілді. Як правильно відмітив щоденник »Таймс« . . .»прихильному відгукові англійської преси та громадської думки треба завдячувати відкликання постанови уряду у тій справі«.

А ЯК БУЛО У НАС В ГОРБЛІНҐУ

У нас ціла та акція була дещо змодифікована. Щоб не псувати добрих взаємин з нашим місцевим с.-госп. комітетом, ми заздалегідь повідомили п. Ґреґорі про наш протестаційний страйк так, що він мав змогу попередити про це фермерів, а при тому спопуляризувати нашу акцію, бо ж першим питанням кожного фермера було »чому не прийдуть нині?« В той спосіб ми заставили англійців робити нашу роботу. А вже опісля хлопці на роботі давали пояснення. Також не відбуто віча, бо на ширших сходинах загалу було з'ясовано цілу справу, акцію намічено й розділено обов'язки, хто що має робити.

ПОВОЛІ, ДУЖЕ ПОВОЛІ СТАЄМО »КАМІЗЕЛЬНИКАМИ«

Марудні спроби наших зарадних хлопців роздобути цивільний одяг ще під час перебування на статусі »прізонерів« не дали ніяких успіхів. Пригадую, як нашому кравцеві Лущанцеві вдалося купити »на чорно« (без приділу) кусок доброго матеріялу на одяг, тоді цілий табір збігався оглядати сукно, мов якесь чудо.

Приходили деякі »клямоти« в посилках з Америки чи Канади, але були це переважно речі які не годилися до вжиткування, через свою американську крикливість, чи моду, тому йшли в більшості »на базар«. З тих посилок можна було лише використати сорочки, светери, краватки чи хустинки. Ще далеко до звільнення з полону, знайшли собі дорогу до нас спритні пакістанці. Продавали з авт сорочки, скарпетки, хустинки чи рушники. Після звільнення з полону, тих об'їздових купців намножилось мов грибів по дощі. Восени 1948 року поїхав я з колеґами до недалекого Ґрантгаму й купив собі цивільний осінній плащ. А перший цивільний одяг я замовив собі у фірмі Буртона під Великдень 1949 року. Хоча матеріял був доброї якости то англійські кравці ніяк не могли мені допасувати одяг. Тричі пороли та поправляли й все таки вийшло недобре. Я взяв одяг, такий як був, трохи надівав його, а потім викинув геть, бо соромно було його одягати.

ПЕРШИЙ ВЕЛИКДЕНЬ НА ВОЛІ

Хоч усі таборові імпрези обговорювалось на нарадах Управи Відділу СУБ, але самою організацією і підготовою займались окремі референти. І так влаштування Свят-Вечора, Спільного Свяченого належало до компетенції М. Матчака, з чого він добре вив'язувався. На засіданнях Управи намічено лише загальний плян і розподілено обов'язки між референтами, а виконання цілого пляну належало вже Матчакові.

Про Свят-Вечір у нашому таборі я багато сказати не можу, бо я вже цей Вечір рішив провести разом із моїм двоюрідним братом, що як ДіПі (переміщені особи) прибув до Англії і поселився в Брадфорді, де працював у текстильній індустрії. Хотілося не лише в родинному колі провести це родинне свято, але зблизька подивитися як живуть наші справжі »цивілі« та ще й у великому місті. Пам'ятаю, що з приготуванням Свят-Вечора в таборі було

чимало всяких клопотів, бо Централя ІМКА відмовилася піти нам назустріч, не доставила нам того, чого ми просили (олії, маку, меду). Щойно в останній хвилині п. Нілд, десь серед фермерів роздобув цілий казан соняшної олії та кілька кілограмів меду. Пшеницю та мак хлопці роздобули приватно теж у фермерів. Так, що Свят-Вечеря була традиційна, при ялинці та колядках. Були теж гості. Зате Великдень заповідався шумливіше. До програми крім Богослуження та Спільного Свяченого входили ще футбольне змагання між »штафом« а »соломкою«, як ми прозивали наших фермерських працівників.

Учасники — змагуни табірного футбольного матчу

А ввечері великий концерт. Приїхали до табору багато гостей. Було радісно, весняно. Поволі забувалось життя в полоні та півголодовий пайок, забувалась невесела дійсність »добровольця сільсько-господарського робітника«. Та радісний настрій попсував трагічний випадок. Під час футбольних змагань змагун »штафу« Мирон Чмир з Бібрки, зударився з кимось із »соломки«. Гра не переривалась. Але після змагання Чмир у лазничці почав жалітись на прикрий біль у голові. Не пішов до кухні працювати на вечірну зміну. Коли ж під час перерви в концерті я заглянув до нього до бараку, то він уже був напівпритомний. Терпів страшний біль голови. Негайно викликано санітарне поготівля з Ґрантґаму, бо в таборі тоді ми не мали свого лікаря, а сільський лікар виїхав

на відпустку. Поки приїхала санмашина з Ґрантгаму, поки в лікарні знайшли спеціяліста, то вже було опівночі. Викликали спеціяліста з Лондону, та операція черепа вже не помогла. Ще тієї самої ночі наш люблений Мирон Чмир помер у непритомності. Так на ґрантгамському кладовищі виросла нова могила, вже друга з черги, кол. дивізійника, який пережив усі фронтові страхіття, пережив рімінський табір і аж на другому етапі смерть забрала його з-поміж нас, молодого чоловіка, на 31 році життя. Не знаю його військової кар'єри ані його родинного статусу. Знаю, що серед нас був людиною тихою, спокійною але повною посвяти. Любив спів і музику. Співав весь час у хорі та грав на саксофоні в джазовій оркестрі. У хорі був бібліотекарем та постійно помагав Будному в переписуванні нотних партитур. Його, така ненадійна смерть, схвилювала весь наш табір та попсувала святочний настрій.

Похорон бл. пам. Мирона Чмира
в Ґрантгамі

ЧИМ ЖИЛИ НАШІ ХЛОПЦІ

Вони працюють виключно на фермерських роботах. Часами їх видають до мельорації, але це сезоново й хвилеко. Постійної групи немає. Недалеко від Горблінґу є два табори »ляндармі«. Це дівчата з міст зголосилися до праці в сільському господарстві. Наші хлопці скоро нав'язали з ними приятельські взаємини. На перего-

ни бігають до них наші »дон жуани«, частенько теж запрошують їх до нашого табору. Табори »ляндармі« зорганізовані на військовий лад. Дівчата уніформовані, мають свою комендантку, яка допильновує ладу та дисципліни. Тому, що молодих англійців по селах немає, а вони вирвані з родинних домів та оточення — відчувають симпатію до наших хлопців, що знайшлися в подібних обставинах до їхніх та ще й з додачею, що позбавлені батьківщини — нічого теж дивного, що їх, як і наших кавалерів єднають подібні умовини життя та тяжка праця на фермах. Перші зв'язки встановлено ще за часів полону. Але це були знайомства випадкові, секретні. Тепер, коли ми стали цивільними особами, ці зв'язки стали зовсім явними, тим більше, що послабилась у таборах дисципліна, бо їхні табори мали вже розв'язувати. Постійним місцем зустрічей була корчма у сусідньому Білінґборо, якої пів милі від нашого табору. Часто теж я знаходив багато попелу в коминках нашого »сальоника« та недокурків. Довго не міг зорієнтуватись звідкіля там це береться, бо ввечері небагато людей сиділи в сальонику. Аж після деякого часу, хтось мені відкрив таємницю, що це закохані пари часто посиджували там до ранку.

Поволі й місцеві дівчата почали привикати до наших хлопців, з якими часто працювали на фермах. Почались романси. До наших постійних приятельок належали: поштарка з Ґорблінґу та її сестра, а також шоферка та кондукторка автобусу, що курсував між Білінґборо а Ґрантгамом. Брати Кочержуки, Жук, Федорко, Федоришин, Маслій та Дичковський, могли багато розказати про ці взаємини. Багато отих знайомств пізніше закінчилися одруженням (Федорко, Федоришин, Божовський, Палінський) та інші. Ходили наші хлопці й на сільські забави та частіше простоювали попід стінами, бо місцеві дівчата під пресією батьків сторонили від чужинців, а ще й тому, щоб не дразнити амбіції молодих англійців, що здемобілізовані повернули з військової служби. Та найголовнішою причиною було, що наші хлопці мало, або й зовсім не вміли танцювати по-модерному.

ПОТРЕБА РОДИТЬ ЧИН

Потреба заставила нас влаштувати курси англійської мови. Помогли вони чи не помогли — це суті не міняє. Курси відбулись і дали людям підставу до засвоєння хоч би частинно лише мови, а тим самим до безпосереднього порозуміння з місцевими фермерами, дівчатами чи урядовцями.

Тепер виникла нова потреба — хлопці хочуть навчитись танцювати модерні англійські танці, щоб не пасти задніх. Запрошено з недалекого містечка Сліфорду фахових інструкторів. Кожної п'ятниці наша світлиця шуміла від тих »ван-ту-трі« або »слов, слов, слов«. Та крім інструкторки не було жінок, і хлопці скоро втратили зацікавлення танцями. Багато танцювати навчились наші кавалери від своїх симпатій з »ляндармі« — та це були одиниці. Тому на зголошення на курси танців спочатку були численні, а через брак жінок і незрівноважену інструкторку, спадала фреквенція так, що курс прийшлося припинити. Та і тих кілька лекцій хлопцям вистачало, щоб вловити ритм і сенс модерних танців.

ІНСПЕКТОР БЕРІ ТА МОЇ ОБОВ'ЯЗКИ

Коли інспектором таборів ІМКА на Мідлянд став п. Бері, що мав повне зрозуміння до всяких наших виявів культурно-освітньої роботи, ми часто в його особі мали доброго порадника а то й помічника. Пригадую, як улітку 1949 він спровадив до нас струнну оркестру з Ноттінґаму. Це були аматори, любителі музики. Наша театральна заля була заповнена, хоча неділя була гаряча. Мелодії зразків сучасної англійської симфонічної музики мінялися з виступами солістів інструменталістів та вокалістів. Програма була поважна, не розвагова, а проте наша публіка заховувалась взірцево, реаґувала ентузіястично. Хоча концерт був поважний, а музика чужа нам по духу, то наша музикальна обдарованість вичувала красу чужої нам музики. Були потім подяки, були квіти, а після концерту перекуска влаштована нашим хором. Коли ж гості від'їхали, п. Бері два дні повторяв мені, що не може зрозуміти, як оця назовні, ніби сіра маса, так живо реаґувала на доволі тяжкі та поважні речі. Жалів, що не було змоги, щоб наш хор міг виступити в Ноттінґамі. Та інспектор мав свої доручення »згори« а вони були такі, щоб незамітно але постійно просувати в дію процес нашої чимскорішої асиміляції. Це була дія продиктована пляново. Отже новий інспектор, здобувши собі наше довір'я, почав переводити в життя свої намічені пляни надіючись, що тепер ми не поставимо йому спротиву, як це було з попередником. Пішли перші зміни-переведення. Наразі до менших таборів де були теж наші люди, отже ми не мали ніяких підстав противитися. З часом переведено персонал до чужих таборів. А на їх місце приходили до нашого таборового персоналу чужинці. Спочатку були це бі-

женці з різних національностей повоєнної Європи, а згодом теж прибули ірляндці чи навіть англійці.

Відійшов від нас адміністратор злодюжка Сінклер, скоро прибрали кудись теж його заступника, Джонсона. Перевели на пост асистента адміністратора десь під Кембрідж нашого перекладчика П. Ґошка. Хвилево обов'язки адміністратора сповняв сам інспектор. Очевидно, вся робота тепер впала на мене. Під осінь прийшов до нас з великим шумом новий адміністратор, кол. капітан англ. військ в Індії. Його дружина, по походженні індонімка. Мали двоє дітей і двох собак — тор'єра і ямника. За ними приїхало з Індії все їхнє майно в 12 великих скринях. Треба було призначити двох людей для розпаковки тих тих скринь, провітрення килимів і тигрових шкур тощо. Наш адміністратор, привиклий до домашньої обслуги в Індії, ніяк не міг пристосуватись до самообслуги. Добре, що говорив по-німецькому, тож легше мені було з договоритися. Очевидно, що годі було говорити з ним про адміністраційні справи. Все тепер впало на мене. Його спосіб життя був менш-більш такий: Рано вставав залежно від погоди, скоріше, або пізніше. Натягав гумові чоботи, брав рушницю, свистав на собак і мандрував полями. Щоденно його собаки знімали страшний рейвах по сусідських фермах. Все, що рухалось, це для них була здобича. Кури, качки а то й овечки. Потім фермери приходили із скаргами й адміністратор мусив платити за шкоду заподіяну фермерам. Вертав до хати між год. 10.00 а 11.00 дня. Ліз у гарячу ванну й жінка подавала йому сильну чорну каву. Щойно аж поголившись та скупавшись приходив до канцелярії. Проглянув пошту, часом дав якесь розпорядження та ішов поспати. А після обіду звичайно з дружиною, часто теж з дітьми кудись виїздив чи до театру, в кіно, або до знайомих. Тож крім усяких магазинових обов'язків мені припали ще всякі звіти, запотребования, приймання нових людей та приділювання їм праці. Це останнє було для мене найтрудніше, бо мої мовознавчі здібнощі були нікудишні. А нам почали присилати людей різномовних, часто без знання німецької мови, російської чи англійської.

Першим нерімінцем, що його прислали до нас був кол. упівець, Гуменюк. Людина хворовита, замкнута в собі, неймовірно вразлива. В кожному слові дошукувався якоїсь провокації чи охоти йому докучити. Але по суті це була добра людина, а при тому повна посвяти. Я намагався зблизитись з ним, щоб помогти йому прижитися у нашу буйну рімінську »гавфу«. Але всі мої старання не мали успіху. Він прямо уникав людей і жив листами з друзями,

які остались в таборах у Німеччині. Одинокий його виступ назовні, це була організована ним збірка грошей на закуп пеніцеліни для наших упівців, що залишилися по лікарнях у Німеччині. Акція започаткована Гуменюком дала поштовх до іншої акції проведеної вже нашими суспільниками — Стасів, Бартків, Головатий. Це була збірка одягу для наших упівців, що пробилися на Захід. Пригадую, що пожертви давали навіть інакодумаючі, без одного слова спротиву.

Потім прислали до нас молодого хлопця, чи придурковатого, чи може, симулянта, латвійця. Ніякої чужої мови він не знав. Я цілий тиждень мусив з ним морочитися, щоб переконати його, що він мусить щось робити, щоб дістати їсти. Вся розмова відбувалася »на міґи«. Призначив я його до порядків у їдальні, бо там ніяких пояснень не треба було давати. Потім попали до нас двох угорців у середньому віці. Один пілот-летун, а другий інженер-нафтовик з науковими працями. Мені вдалося переконати їх, що їм не місце в табірній обслузі та щоб робили старання дістати працю по фаху, тим більше, що обидва знали кілька европейських мов. Летун знав дуже добре англійську мову, тож справді легко знайшов працю на цивільному летовищі — початково в ролі

Табірний кухонний персонал. Зліва направо: Кочержук — шеф кухні, Вол. Гоцький — магазинер, Човганський — помічник кухаря, В. Коломиєць — кухар, Н. Федоришин — бутербродник, Кочержук (молодший) — бутербродник. Наперед сидить В. Кривокульський — кухар

кухаря, а з часом став інструктором. Інженера після трьох місяців викликали до Лондону й він дістав працю по своєму фаху.

Цікавим типом був старий румун — по професії електромеханік. Для нас він був цінним здобутком, бо в цілій околиці не було фахівця-електрика. А аварії траплялися часто. Під час свого побуту в Австрії він займався контрабандою, зразу золотом, доларами а потім перекинувся на наркотики, які серед американців мали великий попит. Добре знав німецьку мову, а нашу розумів, бо часто бував серед наших людей на Буковині. Був дуже товариський, приступний, а тому всі його любили.

Врешті прислали до нас якогось кухаря-англійця. Він зразу хотів диктувати й хотів бути шефом кухні. Але Кочержук ділитись з ним владою на кухні і не думав, а англієць уважав нижче своєї чести підпорядковуватись чужинцеві, тож сам скоро попросився, щоб його перевели до іншого табору. Разом з ним відійшов другий англієць-злодійчук, що працював, як помічник кухаря. Як опісля виявилося, то суперінспектор приготовив місце для Кочержука, щоб завести в нас англійську кухню. Чекав лише, поки англієць переберe урядування в кухні. Та з того нічого не вийшло.

Присилали до нас всяких інших людей та вони довго не були в таборі. Бо в нас треба було таки працювати. Наш табірний персонал працював як у себе дома, для своїх, без примусу, з доброї волі, у свідомості, що працює для своїх товаришів. Чужі того ані не відчували, ані не могли зрозуміти. Бо до табірного персоналу призначали переважно людей хворовитих, непрацездатних. Одного разу прислали до нас ірляндця з Ліверпулю. Старий, збідований, дуже апатичний. У Ліверпулі жила його родина — жінка і семеро дітей. До нас перевели його за різні крадіжки. Інспектор дав мені доручення не призначати його до такої праці де б він міг входити до бараків чи магазинів. Отож приділив я його як замітальника. Він возив ручним візком сміття з-під бараків, і довозив до кухні, лазні та бараків вугілля. Я попередив його, що про нього є недобра опінія, і люди будуть дивитися йому в руки, знаючи його минуле, що він злодюжка. Я запевнив його, що люди йому співчувають і допоможуть втриматись на праці, але він сам мусить на себе вважати. Та він лиш покивав головою і пояснив мені, що все це ні до чого. Бо ж відомо, англійці не люблять ірляндців. Ходив далі пригноблений але свою працю виконував дбайливо. За три тижні його несподівано переведено до якогось малого гостелю. Правподібно, інспектор довідався, що наші люди перевели збірку й накупили на свята для його дітей купу всяких подарунків. Коли

ірляндець під канцеляпією ждав на транспорт, інспектор послав його з якимось дорученням до кухні, а мені в тому часі звелів переглянути його клунки. На превелике моє здивування знайшли там два новісенькі таборові простирала. »От і маєш ірляндця. Ти роби йому добро, а він тебе обкраде« — пояснив мені п. Бері.

ЗАБЕПЕЧУЄМО НАШИХ ІНВАЛІДІВ І НЕПРАЦЕЗДАТНИХ

Я вже згадував, що англійці внаслідок нашого протесту, хвилево залишили частину хворих, непрацездатних та інвалідів. СУБ деяких примістив на працю, а непрацездатних зібрано в нашому шпиталі, що продовжував якось ще існувати. Здоровіших інвалідів, у порозумінні з Централею ІМКА призначено до табірного персоналу в різних наших гостелях. До нас прислали тоді П. Пилипенка, здорового парубка з південної України, але з відрізаною рукою. По-англійському він нічичирк. Прямо зі шпиталя, де йому приобіцяли приготовити по певному часі протезу — прислали його до нас. Адміністратор спочатку хотів його кудись позбутись, як непрацездатного. Але ми виступили одностайно в захист Пилипенка. Обґрунтували, що йому легше буде прижитися в більшому гостелі, де хтось може помогти, чим у малому. Ми теж натякнули, що дістали доручення з нашої Централі заопікуватись тою людиною, тим більше, що Пилипенко не знає мови. Коли б його зразу кудись перевели, це могло б викликати певні ускладнення. І так Пилипенко залишився в нашому гостелі аж до його ліквідації. Потім його перекинули до такого ж великого гостелю в Йоркшір. Він доглядав у нас лазню і туалети. Топив у »бойлері«, довозив кокс, змивав щодня долівку, чистив мідяні труби та закрутки. Жив собі в комірчині, що притикала до таборової фриз'єрні з вікном на нашу спортову площу. Плекав городець, доглядав котів, що плодились у кущах при площі. Вирощував помідори і бакун. Жив самітно, мов на баштані, але людей не цурався. В часі свят чи якихось спортових імпрез улаштовував у себе скромні гостини для знайомих.

МОЇ ДОДАТКОВІ ОБОВ'ЯЗКИ

Табірний персонал (штаф) поділявся на три групи. Адміністратор з своїм асистентом, і перекладчик. До цієї групи можна залі-

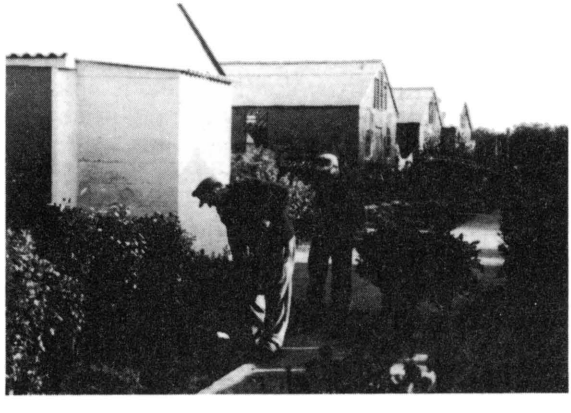
чити працівників с. госп. комітету, бо їхня була часто канцелярійного характеру. Потім обслуга кухні: шеф, два кухарі, два помивачі, два кочегари та один бутербродник. У нас шефом був Кочержук, кухарі Човганський та Коломиєць, помивачі Лисечко і Цибульський, кочегар Бардаль та Семенюк, а бутербродник — молодий Кочержук, і Федоришин — таборовий фриз'єр. Третю групу становили прибиральники. На одного припадала праця в чотирьох бараках. Окрема людина робила порядки в їдальні, інші в лазничці та туалетах, а ще одна в установах публічного вжиткування — сальон, кантина, бібліотека, спортова заля та гостинні кімнати. Цей останній обов'язок виконував у нас Б. Будний. Лазнею завідував Пилипенко, а в бараках постійно працював Лотоцький, інші змінювались частенько. Десь хлопці розказали, що наш сусід, фермер Лойд, має можливість, поза континґентом, продати нам 100 пляшок молока. Хтось мусить тим зайнятись. Треба рано від шофера відібрати молоко, розвести по бараках, а в суботу зібрати гроші і заплатити фермерові. Кухарі відмовились зайнятись цим ділом, а люди були спрагнені свіжого молока. Тож узяв я на себе цей обов'язок. Зразу я замовив 120 пляшок денно (на 248 осіб у таборі) а кухня зуживала щодня три великі банки. Та взимку потребування зменшилось до 100 пляшок. У кожному бараці був »молочар« який розподіляв молоко і збирав гроші, а я лише розчислявся з фермером. Клопотів з тим не було, лише щоденно треба було розвести по бараках пляшки з молоком. Часто, коли хтось з персоналу захворів, або був переведений, а заступника ще не прислали, треба було самому його заступати. Часом я не мав навіть часу написати листа.

НАШІ ГОРОДИ

Довкола табору та між бараками в яких жив табірний персонал, були великі городи. За часів полону вони були обсаджені чи обсіяні всячиною, бо тоді до кухні треба було всякої городини, а на ринку не можна було її дістати. Тоді двох людей доглядали травників та квітів у таборі, а два постійно працювали на тих городах. Був тоді придуманий доволі кумедний обов'язок — для одного старичка хворого на легені, але пристрасного курця. Він весь час тупцював між грядками, мав гумові рукавиці і власноручно знищував гусінь на капусті, калафіорах, а теж слимаків на салаті і помідорах. При тому, проходячи попід бараки англійського персоналу, підбирав теж »цюки«. Так поєднував корисне з пожиточним.

А »цюків« бувало чимало, бо жили там понад 30 офіцерів та вояків. ІМКА в городах і квітах зовсім не була заінтересована, тому квітів доглядав радше з аматорства, наш Лотоцький. А городиною займався с. госп. комітет. Раз прислав трактора, щоб зорати землю, то знову залишив одну команду на день, щоб докопала та поробила грядки. Городником призначено Григорія Чеканського, який любив городництво й мав теоретичну підготову ще з України. А його проворність і вроджена інтеліґенція, помогли йому вести ці городи взірцево. Посаджено капусту, калафіори, цибулю та редьківку, а у затишку салату. Перед вікнами адміністратора, біля канцелярії були грядки з ліком та салерою. Одиноко під хатою інструктора, на стрижених травниках пишалися два великі кломби квітів. Літо випало посушне, тож треба було підливати грядки. Та ми використали протипожежні гидранти. Вечорами ми пускали сріблисті струмені високо вгору, щоб дрібними краплинами спадали на грядки.

Чи сусідам наші »протипожежні вправи« не сподобались, чи справді в той час був брак води у водопроводах, але одного дня впала до табору поліція й наробила руху, що без дозволу і без причини вживаємо протипожежне встаткування. Гостро заборонила вживати гидранти. А що городи великі а робочої сили обмаль, тож годі було поливати город. Та рослини вже настільки закріпилися, що посуха їм нічого не вдіяла. Врожай був прекрасний.

Огородники — Цибульський і Оленич при праці в таборі

Городина з наших городів ішла в першу чергу до нашої кухні, але теж чимало її цілим грузовиком п. Ґреґорі або п. Ґудейкер відвозили кудись до Лінколну. Врешті, коли виросла капуста, то до нас приїздив великий грузовик з Манчестеру й кожного вівтірка Чеканський мусив добирати собі когось до помочі, щоб вантажити нарізану попереднього вечора капусту в міхи. Очевидно всі розчислення йшли до каси с. госп. комітету. 1949 року цей комітет придбав немалу копійку завдяки праці Чеканського з допомогою цілого персоналу.

МОЯ ЩОДЕННА РУТИНА

Першими в нас вставали кочегарі. Гріли воду в величезних казанах на сніданок і чай. Це починалося в 4.00 год. ранку, бо кухні дуже поволі нагрівались. Около год. шостої приходив службовий кухар, засипав чай та варив поридж і смажив бекон. О год. 7.00 видавали сніданок, уже всі кухарі. Щойно після видачі сніданку приходив шеф кухні, давав розпорядок на цілий день, і вибирав з магазину харчі.

Я вставав около год. 5.30 рано. Випускав на прогулянку собак адміністратора, підсипав вугілля в коминку в салоні та розпалював вогонь у його кухні, а теж у лазничці. Наводив порядок у канцелярії, викінчував денний звіт за минулий день. Після сніданку розвозив молоко по бараках і видавав кухарям свіжий одяг, рушники та фартухи. Часом треба було теж видати все потрібне новоприбулим людям — та це траплялося рідко. Від год. 10-12 я зникав з очей адміністратора. Йшов грітись до сонця, або замикався в котромусь магазині та писав листи чи порядкував свої марки, що їх почав збирати ще в Ріміні.

Після полуденку часом треба було щось видати чи прийняти до магазину, заготовити вугілля до помешкання адміністратора та наших світлиць. Треба було часто виготовити звіти — харчевий, магазиновий, одяговий чи кантини. Коли вертались люди з праці в полі, заходив до кухні на обід. Тоді теж видавав розпорядок людям з персоналу на наступний день. Перед обідом-вечерою звичайно мав я знову змогу на годину вийти з гостелю. Йшов або на прохід у поле, або збирати ягоди. Часом помагав поливати городи чи вибирати городину для нашої кухні. Після вечері хлопці йшли в села чи до корчми, або в кіно, що приїздило кожної середи. До нашого табору приїздила кінопересувка теж, але в п'ятницю. Ані в село, ані в наше кіно я не мав змоги піти, бо, або сидів у той час

у кантині — продавав, або мусив ждати на харчі, що їх доставляли о год. 5.00 Тоді вечір був спокійний. Але часто треба було ждати до год. 9.00 а то й до 11.00 ночі.

Раз у тиждень, звичайно в понеділок, відбувалося засідання Управи Відділу СУБ, що займало цілий вечір. Я мав не лише впорядкувати, огріти кімнату але теж приготовити потрібні матеріяли та розложити програму з годинником у руках. Бо кілька членів Управи Відділу працювали в полі і хоч на засіданні могли трохи фізично відпочити. Часто заходив я на проби хору, хоч не музикальний й безпосередньо хором не цікавився. Приємно було побути на пробі, помічаючи з якою увагою хлопці сприймають науку свого дириґента та вчителя співу.

Зразу жив я у спільному бараку для табірного персоналу. Барак був перегороджений заслоною з коців на дві частини. Менша на 4 особи, а більша на 12. У більшій приміщено нас, а з нами жив один німець. Цей здоровило був зі Східньої Прусії. Син багатого фермера. Його весь світ не обходив, щоб тільки довго можна поспати і добре поїсти. Дуже любив коней. Та на лихо його забрали на військову службу в час війни й приділили до маринарки. Розказував, що не міг стерпіти служби у морській фльоті, тому при першій нагоді здався в полон. У бараку, рано годі було його добудитись, бо вечером просиджував у лазничці поза північ. Його голення тривало дві або й більше годин. Робив це поночі, щоб не утруднювати іншим доступу до одинокого там дзеркала. Чому ця процедура в нього так довго тривала й чому він брався до неї з якимсь острахом, — я таки й не дізнався. Але Фриц дивував усіх немало. Ця людина мала якийсь інтуїтивний смак музики. Коли чує в радіо музику Моцарта чи Баха, цілий перемінюється в слух, переживає глибоко красу, на обличчі зарисовується якась екстаза. Для німців Фриц був пришелепуватим чудаком, а для нас цікавим об'єктом спостерігань.

Як тільки німці виїхали, нас чотирьох переселилися з великої частини бараку в меншу. Там примістились два кухарі — Човганський та Коломиєць і я з Будним. Коли ж не стало в нас адміністратора, а заступав його сам інспектор п. Бері, він звелів мені перенестися до маленької кімнатки, відгородженої коцом від канцелярії, щоб усе хтось був біля телефону. Та скоро інспектор залишив наш табор і виїхав до Ноттінґаму, а до нас прибув адміністратор з Індії (прізвище призабулось). Тоді я чимскоріше втік зі свого приміщення. Раз, що було таке маленьке, що крім ліжка й крісла нічого більше там не вміщувалося та ще й без вікна. А по-

друге, що я зовсім хотів вирватися з-під постійного контролю адміністратора й не хотів сидіти за нього ще й при телефоні. Переселився я до бараку куховарського. Це був мурований будиночок, мав дві кімнати, кухонку й туалету. В одній кімнаті мешкали брати Кочержуки а в другій помічник кухаря Кривокульський. Я прийшов на місце кухаря, що його перевели до іншого табору. Там жив іще другий кухар, Коломиєць з Поділля. Довший час працював у реставраційній майстерні в Київській Лаврі, як столяр. Тепер теж був у нас майстром на всі руки. У вільний час від праці в кухні він займався столяркою, кравецтвом, то римарством. У нашій кухонці був навіть столярський верстат власного виробу. Кривокульський пройшов кампанію »Тотенкампф« під Варшавою, звідки його прислали до нас. Сам з Тернопільщини. Теж добрий столяр, різьбар та спеціяліст по будові речей. Коломиєць виготовляв портфелі, валізки та течки. Кривокульський ліпив касетки та різьбив їх. Зараз через доріжку був подібний барак, де була таборова фриз'ерня. Там жив Федоришин, який теж працював бутербродником у кухні. А в осібній кімнатці від футбольної площі примістився Пилипенко. Решта жила в тому ж великому бараку, де нас приміщено зараз по приїзді до цього табору.

НАШІ ФУТБОЛІСТИ

Щоб мати можливість з кимось грати треба було нашим футболістам включитись у місцеву аматорську ліґу. Оформивши статут і всі інші урядові справи, впорядкувавши грище, наші футболісти стали виступати як Українян Юнайтед Футбол Кляб, або в скорочені »Юкси«. В Лінколншірі були дві ліґи і саме в одній наші почали змагатись за мистецтво ліґи Раскінґтон. Тут належали такі сільські клюби: Білінґборо, Білінґгай, Діннінґтон, Гекінґтон, Гелпрінґгам, Лесінґгам, Раскінґтон, а крім того летуни зі школи в Кранвел та персонал шпиталю у Басби. Рівень противників був дуже різнорідний. До найсильніших належали: Діннінґтон, Раскінґтон, Басби та Кранвел. Решта, це були слабі команди. Пригадую такий випадок, що противник не міг вставити складу й вийшов грати з 7 грачами. Щоб рятувати ситуацію, трьох наших болільників футболу натягнули їхні сорочинки і помогли їм програти з вислідом 4-1. Тим противником був Білінґгай.

Наші »Юкси« скоро здобули симпатію болільників футболу в цілій околиці. Тому на змагання з »Юксами« приходили звичайно багато більше глядачів чим на інші. Наші їздили автобусом на

змагання часто 20-30 миль. Автобус на 50 осіб, а грачів усього 12-14. Решту займали наші болільники, і в той спосіб оплачували грачам кошти подорожі, бо прибуток із змагань був дуже мізерний. Спортові площі були всілякі. Від взірцевої у Кранвел, де після змагань була до диспозиції лазничка і смачна перекуска, до жахливих, як у Білінґгай чи ще гірше у Лексінґгам, де площа була на похилому горбі, дуже нерівна. Наша таборова площа належала до кращих, але була кілька метрів закоротка.

Наша одинадцятка виступала тепер у такому відновленому складі: Семенюк, В. Дичковський — Маслякевич, П. Маслій — Романів — Хоптяк, Божовський, — Л. Дичковський, — Ківчак — Федорко — Лесюк.

В році 1949-1950 наша команда вийшла на передове місце в Раскінґтон лізі, але мистецтва не могла захопити. Стала віцемистцем. Грала теж за чашу Ґрантгаму. Дійшла до фіналу але програла несподівано до зовсім слабої команди й до того на місцевому грищі у Білінґборо. Це була найприкріша поразка нашої одинадцятки до того з зовсім незамітним противником із Ріппінґале під Ґрантгамом. Прийшлося вдоволитись самими жетонами. Зате другий сезон, який ми вже докінчували з Сліфорду, куди нас перевели, »Юкси« таки здобули чашу мистця округи.

ШИРОКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХОРУ

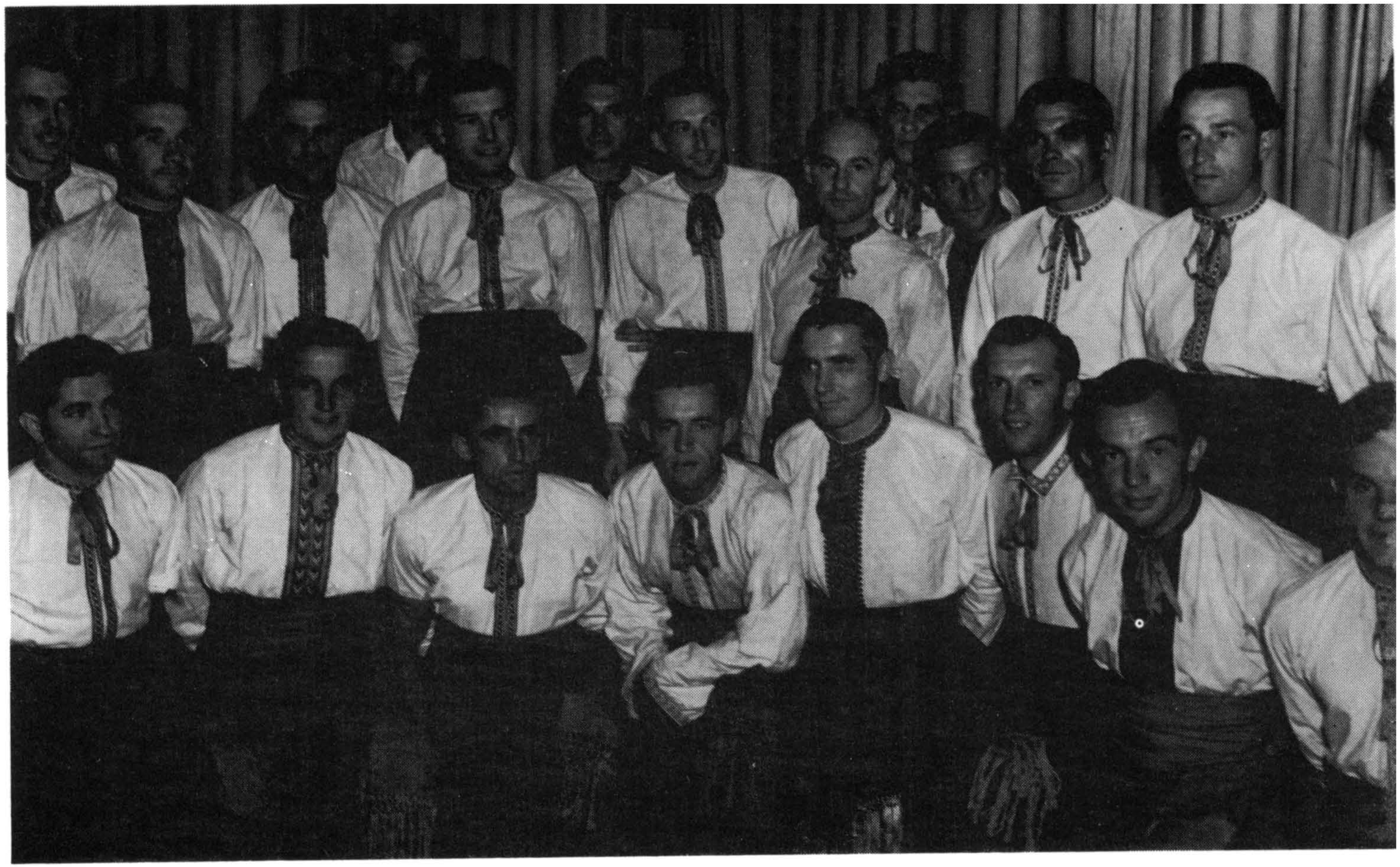
Систематична праця хору — виховна та відповідно ведена, на що Будний зокрема звертав увагу, давала добрі наслідки. Репертуар нашого хору постійно збагачувався, вироблялися голоси, набирали »шліфу«. При хорі постала власна струнна оркестра. Будний підшукав серед англійців акомпаніяторку й почав запроваджувати до репертуару більше скомпліковані твори. Крім концертів у таборі та участи у всяких академіях у нашому таборі, а теж як і в сусідніх українських таборах, — часто співав для англійців у Кранвел, Доннінґтон та в інших місцевостях. Знайшлась теж опікунка нашого хору, леді Ельвіс, яка сама їздила з хором, зокрема по лікарнях чи всяких добродійних імпрезах.

Врешті на Новий Рік (1950) хор був запрошений до співочого конкурсу у Скантopпі та до міжнаціонального виступу по радіо з колядками. Закипіла інтенсивна праця, бо крім якоїсь пісні до конкурсу, треба було приготовити теж одну англійську пісню. Саме тут наша акомпаніяторка виявилася добрим дорадником дириґентові у підборі та способі виконання програмової пісні. З

Актори постановки »Бо війна війною«

Скanторпу хор повернувся з тріюмфом. Срібна чаша була в наших руках, а широка рекляма та численні признання в пресі й в радіо були доброю реклямою для нашої справи. Відпоручником та промотором а рівночасно заповідачем був бл. п. проф. Проць. Але без неприємностей не обійшлося. Наші »приятелі« — поляки хотіли наш успіх скапіталізувати собі, але конферанс'є хору, П. Маслій, в дотепний спосіб спростував невластиве насвітлення »браці полякуф«. Після конкурсу відбувся міжнародній новорічний баль. В антрактах наш хор співав колядки в різних европейських мовах — англійській, німецькій, литовській, чеській. А о год. 12.00 кожна національна група висловлювала в рідній мові побажання своїм рідним по радіо. Після того успішного виступу наших хористів якби хто на сто коней посадив. А Будний снував далі пляни. Маючи добру акомпаніяторку, рішив поставити на сцені »Наталку Полтавку«. До співпраці запросив пані Дубляниці — матір і три доні — всі музикально обдаровані і з добрими голосами. Оркестри не вдалося зорганізувати, тому Будний обмежився до фортепіяно і скрипки — пані Дубляниця і сам диригент. Жіночі ролі виконували Марійка, Ліда та Дарка Дубляниці та ще одна пані з Ноттінґаму. Чоловічі: Бучинський — тенор, Маслій — баритон, Ростецький — баритон-бас і Федорів — бас-профундо. Проби з жінками відбувалися в Ноттінґамі, а з чоловіками та хором у Горблінґу. Потім, на час відпусток пані Дубляниці приїхали на два тижні до Горблінґу. Мешкали в місцевого пароха англіканської церкви, а харчувалися в нас у таборі. Проби відбувалися щовечора, а в суботу, приїздили обидві старші пані з Ноттінґаму.

Хор В. Б. Будного в Горбліпському таборі. Сидять зліва направо:
М. Стефанишин, І. Чижевський, В. Грижак, М. Мац, В. Бойчук,
П. Маслій, Л. Дичковський, Сіврук. Стоять: Я. Бучинський,
В. Гнатів, В. Садовий, М. Саранчук, Скорець, А. Смаль, В. Б. Будний,
К. Роснецький, Б. Окпиш, С. Саїк, В. Федорак, С. Микитин, Окпиш

»Наталка Полтавка« в нас у таборі, а пізніше в Ноттінґамі та Лестері — це був великий черговий успіх хору та праці Будного. Успіх не лише моральний але й мистецький, про що згадували місцеві газети. Від того виступу сестри Дубляниці стали майже невід'ємними членами нашого хору. На всяких виступах співали жіночі терцети, мішані дуети а теж були й сольові виступи Марійки, що мала добре вишколене й мелодійне сопрано. Завдяки великій тактовності та уважливості Будного, як теж його найближчих — Бучинського та Ференца, панни Дубляниці мали завжди супровід і опіку. Це не був молодечий романс, бо Ліда мала вже нареченого, інж. Клюфаса, а Марійка хор. Гузара, — це був джентельменський жест для наших симпатичних панночок.

Актори постановки »Наталка Полтавка«. Сидять — акомпаніяторка англійка і диригент хору В. Б. Будний. Стоять: Клим Роснецький, Федорак, Л. Дубляниця Петро Маслій, М. Дубляниця, Бучинський

ТАБІР ПОЧИНАЄ ПОРОЖНІТИ

Хоч 1949 рік не позначився жодним більшим переміщенням робітників, то люди весь час відходили. Зразу по кілька осіб персоналу перевели до різних таборів у Мідлянді, то знову деяких людей забрали фермери до себе. Давали помешкання, харчі, а за-

На Різдво приїхали »з колядою« хористи з Скантопу

плату далі виплачував с. госп. комітет. Отже, хоч вони жили приватно, але були далі на обліку нашого табору. Восени 1949 до нас приїхав організатор міжнароднього музичного фестивалю, щоб договоритись з нашим хором про виступ, (а він рівночасно був адміністраційним директором фірми, яка споруджувала у Скантопі велику електрівню). Він натякнув, що табір скоріше чи пізніше буде ліквідований, і була б велика шкода, коли б наш хор перестав існувати. Він теж подав пропозицію, що може затруднити всіх хористів на згаданій будові, яка потриває щонайменше два-три роки. Обіцяв, як звичайно, »золоті гори«, всякі полегші, тощо. То ж наші хористи почали роздумувати, що робити. Жаль було покидати своїх людей, (три футболісти співали в хорі, два брати Дичковські та Маслій). Довго радились хористи, а ще уважніше поставився до справи Будний. Врешті рішили таки їхати, бо табір не вічний, праця на »соломці« таки в'їлася людям в печінки, зате праця на будові давала багато кращі зарібкові можливості, до того працю по фаху кільком шоферам та можливості скоріше змінити працю на іншу.

Прощали ми наших співаків з великим жалем. Футболісти приобіцяли, як тільки влаштуються на новій роботі, приїздитимуть регулярно на змагання. І тим разом слова дотримали. Не лише біжучий сезон закінчили грати в красках »Юксів з Горблінґу« але ще наступний сезон грали теж, коли нас уже переведено

до сусіднього Сліфорду. Приїздили самі та ще зорганізували доброго грача Малицького, який кожної суботи приїздив з ними 35 миль на мотоциклі до нас на змагання. Наші футболісти із Скантopпу покупили мотоциклі і це вможливило їм брати участь у змаганнях нашої команди.

Виїзд В. Лотоцького до Ноттінґаму. Зліва направо: Вол. Ґоцький, Слизяк і С. Лотоцький (у капелюсі)

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ЦЕНТРАЛІ СУБ

У перших Загальних Зборах нашої Централі СУБ, у яких ми, кол. полонені, вже могли брати активну участь, відбулися в 1949 році. З нашого Відділу їздили делеґати на ці Збори. Мене ж тоді у Вулфоксі не було, тому я не був учасником цих Зборів, що на них знято з головства сотн. Богдана Панчука. Це був хід зовсім правильний на мою думку, але у висліді він довів до двоподілу, чи радше прискорив цей процес. Велика кількість прихильників сотн. Богдана Панчука та ненависників бандерівців вийшли з СУБ, і створили нову громадську організацію.

На чергові загальні Збори я вже їздив як делеґат із шести іншими делеґатами нашого Відділу СУБ у Горблінґу. З делеґатів пригадую Стасева, Чеканського, Кочержука та Ковалюка, — інші призабулись. Першу ніч я спав у нашій церкві »на стриху«. Тоді там, крім пароха, працювали в канцелярії проф. О. Монцібович,

як фінансовий референт адміністрації УКЦ і п. Петрушевич, як начальник канцелярії. Наступну ніч я спав разом з нашими делеґатами у підземному бункері з часів війни, на Савт Кляпгам, де знайшли приміщення понад 2000 делеґатів та гостей з членства СУБ. Та ніч у глибочезному (320 сходів) тунелі підземної залізниці, замінених на бомбосховище в часі частих налетів на Лондон, а зараз використаних на дешевий готель, — залишив у пам'яті незатерте й глибоке врження на все життя. Там теж була кантина, в якій можна було поснідати, а ввечері напитися гарячого чаю.

Настрій Загальних Зборів був напружений. Очікувано гострого виступу зі сторони програного Панчука та його приятелів, тому була проведена мобілізація якнайбільшої скількості делеґатів, щоб закріпити минулорічні ухвали про усунення Панчука. Від такої напруженої атмосфери я відвик. Зустріч з сотнями давних знайомих, шум великого міста та нічліг у бомбосховищі — викликали в мене прямо »морську хворобу«. Так і не дослухав закінчення Зборів, ледве живий вернувся до нашого затишного табору.

ПРОФСПІЛКА ТА ОПІКА ХВОРИМИ

Спроба інспектора накинути нам англійську кухню, забравши від нас наших кухарів, помимо наших старань через нашу Централю в Лондоні, виявила, що нам треба мати на місці когось, щоб міг нам у тій справі помогти. Централя від нас далеко, не знаючи всіх деталей, не завжди могла успішно інтервенювати. Та й не всі справи залежали від директив центральних установ, а були вирішувані в низових клітинах. Багато нам помагав у розв'язуванні наших проблем місцевий, прихильний нам с. госп. комітет. А що буде, коли б так трапився конфлікт з комітетом? Хто тоді нам допоможе та дорадить?

Тому вже на перших наших Загальних Зборах Відділу обрано до Управи людину, яка добре володіла англійською мовою, щоб збирала інформації про англ. профспілку та нав'язала контакт з місцевим секретарем профспілки. У нашій околиці діяв відділ транспортової профспілки, при якій існувала теж секція сільсько-господарських робітників. На перший заклик зголосилися в нас 60 членів. Одержали вони виказки й вплачували реґулярно членські внески, що тоді становили 7 пенсів тижнево.

Двічі прийшлося нам викликати терміново секретаря профспілки. Перший раз, коли наш адміністратор відмовив нашим людям відпустку на наші свята. Загрозив звільненням з праці, коли вони

виїхали б на той час. Справу ми виграли. Двох наших поїхали до своїх родин на свята. При тій нагоді ми ще довідались, що ІМКА зобов'язана платити людям кошти подорожі на відпустку. Про ці справи наші інспектори чи адміністратори досі мовчали.

Другий раз ми користали з допомоги профспілки, коли працівник персоналу Цибульський захворів тяжко на приступ ревматизму й утратив можливість ходити. Адміністратор погодився платити йому повну зарплату п'ять тижнів, а опісля виповість йому контракт праці. Отже грозило, що Цибульський залишиться на самому пайку для безробітних. Ми арґументували, що Цибульський до праці став у повному здоров'ї, що й ствердила лікарська комісія, а працездатність утратив на праці внаслідок невідповідних умовин праці й що йому належиться не тільки безплатне лікування але на випадок утрати працездатности, — якесь відшкодування. Секретар профспілки в тому випадку почав виразно крутити. Не хотів інтервеніювати, радив знайти приватного адвоката, і справу передати в суд. Але Цибульський був одним з перших членів профспілки, то ж крутійство секретаря нас обурило, а до профспілки охолодило зовсім. У між часі Цибульського відіслано до спец. клініки в Ноттінґгамі, а після підлікування він отримав легку працю. Після цього випадку ми таки зовсім охололи до робітничої профспілки. Деякі члени відмовились платити членські внески на знак протесту, що секретар профспілки обстоював інтереси працедавця а не робітника. І більше ми не користали з їхньої допомоги.

Перерва в часі праці на полі

Годиться згадати ще одну справу. Трапився трагічний випадок з Ільчишином, що працював у каменоломах. Та команда залишилася у Вулфоксі, але була на обліку нашого табору. Часто відвідувала нас, хоч це було около 200 миль, і бували на всіх наших імпрезах. Ільчишин — молода людина, високий, пристійний, життєрадісний. По фаху шофер. На каменоломі розторощило йому обидві ноги. Одну мусіли ампутувати, а другу якось поскладали й лікували. Але Ільчишин усвідомляв собі, що він каліка на все життя. Попав у цілковиту апатію. Тоді то наш Грижак розгорнув дуже живу і благородну акцію. Постійно відвідував його з товаришами в лікарні, розважав, і зайнявся вповні справою відшкодування, реабілітації та придбання відповідної протези. Все це треба було відвойовувати, бо сам Ільчишин у своїй апатії про ніщо не дбав. Прийшлося »пост фактум« шукати свідків, збирати документацію потрібну для дальших старань. Працедавці були вдоволені, що справа припадає порохом забуття, бо людина пошкодована, не знаючи законів, нічого домагається за своє каліцтво. А коли зорієнтувались, що тією справою занялися приятелі Ільчишина і, що справа може піти на судову дорогу, погодилися допомогти добровільно, щоб не передавати справи в суд. Побоялися, що коли виявиться їхня цілковита інерція у початках, їх цілковитий брак зацікавлення каліцтвом людини незнаючої законів, — то можуть бути небажані наслідки — позбавлення взагалі концесії на каменоломну продукцію. Це втручання в справу Ільчишина нашого референта профспілкового руху, мало різносторонні позитивні наслідки. По-перше, це підтримало на дусі самого Ільчишина, приспішило його лікування, по-друге, забезпечило йому добру лікарську опіку й можливість дальшої праці по фаху. А по-третє, переконало деяких наших скептиків, що організація і солідарність, зокрема на чужині, це велика справа. Бо лише завдяки організаційній допомозі можна домогтися якихось бажаних вислідів у чужому світі.

ДЕЩО ПРО КОТІВ

Як лише нас привезли із Шеффілду до Горблінґу, ми вже застали декілька котячих сімей, що їх залишили нам у спадку німці. Були їх там три родини, тобто три кішки з малими котенятами. Та прикрасою всього табору була тигроподібна анґора »Манька«, яку доглядав Гамонів. Спала з ним у бараку, а вранці бігала за ним, мов собака до кухні, де він працював. Сиділа на сонці під кухнею

і спокійно чекала, коли він вертатиме до бараку. В дощові дні залазила до »бойлерні« (при кухні в комірчині були кітли для нагрівання води). Там лежала біля теплого кітла. Коли »Манька« придбала четверо малих котенят, то молока їм не вистачало, а поридж не дуже смакував. Тоді мама весь день тащила з полювання то птаха або дикого кролика. А коли в пустому крилі шпиталика завелися щурі, вона цілими ночами зводила з ними бої. Приходила тоді покусана, пошарпана, але все приносила своїм малим пару молодих щурів. Коли ми переїздили до Вулфоксу, разом з клунками перевезено теж більшість котів. Лише ті »нічиї«, напівздичавілі жили в кущах і годувалися здобиччю з полювання, або часом з кухонних відпадків. У Вулфоксі майже кожний барак мав свого кота, а кіт свого опікуна. Бо бараки розположені між полями й були пристановищем для мишей. Тепер ті коти завзято полювали за мишами.

Потім наші старшини привезли зі собою кілька котів. А виїжджаючи до Шеффілду не було змоги їх забрати. Та »Манька« далі була королевою між котами. Хоча тепер Гамоніву було з бараку до кухні добрих три чверті кілометра дороги, то вірне звірятко відбувало з ним щоденно дорогу туди й назад, аж до кінця його виїзду з табору. Перевозити котів військові чинники забороняли, але наші хлопці завжди знайшли і на це спосіб, щоб не розлучатись із своїми приятелями та годованцями. Та у Вулфоксі їх стільки намножилось, що фізично неможливо було їх доглянути. Мабуть, було їх около 50.

Коли Гамонів виїздив до Шеффілду, як інвалід, то »Маньку« перебрав під свою опіку Матчак, що жив із Стасівим в одній кімнаті. Та »Манька« була не сама. Мала троє малих. Зробилась дуже докучлива. Часто тричі наніч просилась на двір а вертала з щуром, кроликом або мишею. Як виходила, тоді дряпала сплячого, щоб її випустив, а коли повертала з добичею, кричала під вікном, щоб її впустити в хату. Врешті обом нашим »культуртреґерам« увірвався терпець, і вони вигнали »Маньку«. Тоді вона перемістилася до нас, тобто до сусідньої кімнати, де я жив з Климом Роснецьким. У нас справа була проста, бо ми на ніч лишали відчинене вікно так, що вона не потребувала нас будити. Коли ж мене вислано з кількома працівниками персоналу до Горблінґу, я не знаючи що далі буде зі мною, бо їхав у »невідоме«, — залишив »Маньку« Климові. По кількох тижнях решта наших хлопців з Вулфоксу переїхали до Горблінґу, й привезли зі собою яких десять нових котів, але »Маньки« між ними не було. Клим мав бага-

то роботи в канцелярії та з документами, й виправдувався, що в останніх днях кішка кудись переселилась.

Десь через три тижні відвідав нас Гавірко, що залишився в Вулфоксі аж до цілковитої ліквідації табору. Між іншим згадав, що сусідні фермери подали скаргу, що здичавілі коти з табору душать їм курей та голубів. Тому окружна рада прислала до табору »щуролова«, щоб вигубити здичавілих котів. Той »щуролов« цілий день сидів у таборі, спостерігав за котами, давав їм якусь приманку й налічив 27 старих котів. Обіцяв приїхати через тиждень, і потруїти їх, бо іншої можливості немає. Жалко мені зробилось за »Манькою«, тимбільше, що пещена анґора прив'язана до людей, напевно перша піде на приманку »щуролова«. Найближчого пополудня поїхав я автобусом до Вулфоксу, приманив »Маньку«, дуже наполохану, на м'ясо. Пізнала мене. Всадив її до коробки з одним малим котеням і щасливо привіз до Горблінґу.

І ось іду вранці розпалювати в адміністратора, а »Манька« дріботить за мною, але коли переконалася, що собаки адміністратора дуже брутальні, проводила мене лише до магазину. Там сідала на безпечній віддалі від собак, і чекала, аж я вертатиму за яку годину часу. Тоді вже безпечно ми крокували до кухні. А там на нас уже чекав теплий смачний поридж.

Ще поки я привіз »Маньку« до Горблінґу, до мене пристав якийсь малий, рудий котик. Чи від удару по хребті, чи внаслідок ревматизму, як твердили знавці, не міг ставати на задні лапки. Передними йде-біжить, а зад тягне за собою безвладно. Жаль мені було того звірятка. Взяв я його до себе до бараку. Вимостив вигідний теплий кошик, примістив зразу біля печі, кормив і доглядав його. І на радість нас усіх у бараку, котик десь через місяць став на ноги. Ходити ходив, але вискочити, ані зіскочити не міг. А виріс на великого кота. І прийшлось мені тепер доглядати трьох наразі. Рудзік-ангора, »Манька« теж, а вже її синок »Крук« зовсім чорний вдався і з короткою шерстю. Тамті милі, привітні а Крук страшний забіяка. Всі коти в таборі від нього тікали. Але скоро його постигла смерть. Якось був приволікся погризений, пошарпаний з переломаними ногами, й не було ради — ветеринар його приспав. »Маньку« та Рудзіка забрав я до Сліфорду, коли ми зліквідували табір у Горблінґу.

ПО ТАБОРІ ВІЄ ПУСТКОЮ І СМУТКОМ

Коли від нас виїхав до Скантopпу на працю в електрівні хор і деякі їхні приятелі та рідні, табір наче завмер. Остались ще фут-

болісти, але теж здекомплектовані. Бо ж виїхали Будний, Бучинський, Грижак, брати Дичковські, П. Маслій та багато інших. Навіть у Матчака послабився запал до праці, а вже Стасів по виїзді свого однодумця В. Головатого, теж щораз менше міг присвячувати уваги СУБ, бо був закиданий своїми організаційними справами, з якими прямо не давав собі ради. Чимало вини за це падало на Бідося, який як провідний діяч ОУН на Мідлянд, навантажував працею свого земляка, Стасева, знаючи його запал і посвяту. З уваги на рухливе в нас суспільне життя, з нагоди всяких імпрез у таборі, приїздили до нас (довірочно) люди на організаційні відправи а деколи на всякі вишколи, що тривали по два-три дні. Завдяки довіреному персоналові, нераз і 30 осіб з-поза табору діставали в нас безплатно харч. Ті люди були приміщені звичайно в одному з опорожнених бараків, і там же відбували свої наради чи відправи. Бідось мав стільки довір'я до мене, що або сам мене завчасу повідомляв про майбутню »конференцію«, звичайно особисто, бо в той час не було місяця, щоб він не відвідав нашого табору у своїх організаційних справах. У той час можна було з ним теж переговорити про всі цікавіші справи на терені цілої Англії, а теж про наладнання нормальної співпраці між ОУН а СУБ. Тоді теж можна було відповідно насвітлити всякі труднощі, які траплялися в нашій суспільній праці в нашому таборі, що гальмували працю або викликали різне негодування між людьми. Такі розмови звичайно мали позитивний вислід.

Коли ж наради ОУН відбувалися в нашому таборі в суботи, чи неділі, то все було гаразд, бо в той час у нас завжди були багато гостей. Та гірша справа була коли такі наради чи вишколи відбувалися пізно восени чи під Різдво, серед тижня і тривали по три дні. Тоді не лише табірний персонал випитував мене обережно, що роблять у нашому таборі чужі люди, і чому вони замикаються в бараку. Приходилось мені видумувати всякі причини, бо не з усіма можна було бути одвертим. Щастя, що наш адміністратор був настільки занятий своїми справами, а зокрема пристосуванням до нових, уже не колоніяльних умов життя, що до табору майже не заходив. Рідко коли приходив до кухні, щоб замовити собі їжу, бо його дружина теж до куховарства відчувала нехіть. Часто траплялося таке, що просила мене вранці, щоб приготовити їм чай, а дітям до школи бутерброди.

»ОТЕЦЬ ЗАЛИВАЙКО«

Капеляни у нас часто переміщувалися. Деякі жили у нас, а потім їх переводили кудись, а нас відвідував інший священик. Най-

довше нас обслуговував о. Олександер Маркевич, парох Ноттінґаму, що його прозивали ближчі знайомі »отець Заливайко«. Він утішався у нас великою популярністю, бо привозив зі собою багато гумору, бадьорого настрою, а часто теж любив »пустити качку« для жарту, щоб нас у чомусь потішити. Саме через це його й прозвали »отець Заливайко«.

Вмів він вчутися в душу нашого »селепка«, вмів відчути чого тій душі в даний час потрібно. Любив випити чарку при нагоді, а коли трапив у нас на танцювальну забаву, то обов'язково мусів потанцювати кілька танців з 12-літньою донею нашого адміністратора, як із справжньою дамою. Вмів теж відчути настрої дня і завжди його проповіді були сповнені щирим патріотизмом, так близьким душі таборовика, патріотизмом, що випливав з нашої християнської вікової свідомості. Добре пригадую його проповідь у неділю, коли ми влаштовували »Свято Матері«. Поглянувши на обличчя людей, я бачив, що половина присутніх зовсім одверто плакали. Та о. О. Маркевич відвідував нас лише раз у місяць, а то й раз у два місяці, бо парафію мав дуже велику — Ноттінґам, Дарбі, Лестер, Лінколн, Маркет Рейзен та Скантерп, що мали свої (випозичені) церкви. А крім того у терені існували тоді ще з 15 таборів з українцями, де були свої каплички.

Ані в Горблінґу ані у сусідньому Білінґборо не було католицьких костьолів. Найближча католицька церква була у Сліфорді, дев'ять миль від нас. Тож коли о. О. Маркевич не міг служити в нас, наші миряни заповнили автобус і їхали на Богослуження до Сліфорду, а на обід були вже в таборі. Найревнішим учасником тих поїздок був у нас Німилович, що не пропустив ані однієї неділі, щоб не поїхати на Богослуження. Нераз, у негоду коли й собаку жалко було вигнати на двір, він збирав хоч п'ять-десять охотників і їхав на Богослуження. До місцевих англійських церков наші хлопці чомусь не ходили. Часом на свята зайдуть, і то більше з цікавости як з потреби молитви. Зате в нашій каплиці часто можна було побачити вечором, або в неділю після обіду людей на молитві.

ПРИХОДИТЬ ПОПОВНЕННЯ

Десь у вересні 1949 року повідомив мене адміністратор нашого табору, що до нас приїздять 60 ірляндців — сезонових робітників. Їх треба буде примістити в окремих бараках і добре стерегти, бо

серед них є злодії. А наш табор у той час налічував лише 180 осіб. Виїхав хор, виїхали кільканадцять осіб на приватні помешкання, а теж кільканадцять осіб табірного персоналу.

Приїзд тих 60 ірляндців поповнив чисельний стан табору знову до повного числа 240 осіб. Та з прибуттям ірляндців збільшилися клопоти табірному персоналові. Ми ірляндців прийняли тепло, бо їхня доля така близька нашій. Наша прихильність була й тому, бо англійці до ірляндців ставились з погордою, як до людей нижчої раси і кляси. На праці траплялися випадки, що фермери не дозволяли робітникові ірляндцеві переступити порога своєї хати. По-друге, в таборі ми почувалися господарями, тож хотіли до новоприбулих поставитись з питомою нам гостинністю. Та адміністратор наказав суворо відсепарувати їх в окремих бараках, а теж призначити для них у їдальні окремі столи, щоб зменшити можливість непорозумінь. Зразу ми дуже нерадо виконали це зарядження та пізніше дякували йому за таку настанову.

Ірляндська група складалася з кількох стариків під 60, кількох у середньому віці з військовою виправкою, а решта це були молоді хлопці від 15 до 20 років. Колишні військовики зразу відокремилися від решти, втримували порядок і поводили себе пристійно. Старики були брудні, а молодики — один жах. Збиранина невихованої босячні, розгуканої, без крихітки самодисципліни. Не вміли пошанувати ані себе й нікого зі свого оточення. Вже при видачі їм постелі, я зауважив, що вони пробували красти прямо з-під рук що попало. Коли ж один з них поцупив простирало, я викликав адміністратора, й він загрозив, що коли ще щось подібного трапиться, то він з місця вишле їх до Ірляндії. Потім мали ми авантюру в кухні. Ірляндці привикли до картоплі і »кебіджу« вареної без солі. Тому всяку смачну ярину, як помідори, квітну капусту чи горошок висипали під столи. Так само робили, коли до м'яса замість картоплі, кухарі подавали клюски (з бараболі й муки). Після переговорів прийшлося нашим кухарям варити подвійну їжу. Одну для наших людей, а окремо для ірляндців. Їм давали окремо м'ясо з сосом на тарілках а в окремих мисках картоплю та капусту, щоб брали скільки хочуть. Наші прибиральники відмовилися прибирати ірляндські бараки. Часами аж гидко було їм там порядкувати. Крім усяких недоїдків, було повно болота, січки, часто блювотина по кутах. Наші прибиральники пішли на страйк. Адміністратор прийняв дві прибиральниці зі села, а наших прибиральників перекинув до іншого гостелю. Зі старих прибиральників залишився лише городник Лотоцький. Ірляндці ніколи не

купались (крім військових). Заходили до лазнички лише підголитись. А молодик раз у тиждень намочить рушник, тримає його згорненим у шафі, а рано протер ним очі, і ввечері очі та руки. Старші у вільний час просиджували біля печей. Молодь лише повечеряє, — жене в село, до корчми, чи лихо їх знає куди. Вертають коло півночі вигукуючи чи виспівуючи, п'яні до нестяму.

До найприємніших забав ірляндців належало у заболочених черевиках чи чоботах скакати по застелених ліжках. Бо чоботи скидали з ніг перед самим спанням витрушуючи з них болото, січку чи полову. Наші хлопці прямо з праці бігли до лазнички, обмили та почистили взуття, потім самі купались і щойно тоді йшли до бараків переодягатись, щоб чистими вже йти на вечерю. Для ірляндців не існувала чистота чи смітник. Усі недогризки, всі кістки кидали там де сиділи. Після їх виїзду додому по трьох місяцях, я висортував більше попалених простирал, подушок, коців, чим за цілий рік, коли нас були в таборі 600 осіб. На щастя перед Різдвом вони виїхали, а кількох, що залишились, перевели до якогось іншого табору.

МОТОРИЗАЦІЯ ТАБОРУ

Коли у Вулфоксі ровер навіть у самім таборі був потрібний, то іншого роду моторизації ще не було. У Горблінґу вже й роверів не було потрібно, бо був догідний, на всі сторони автобусовий транспорт. Та наші механіки натрапили десь в околиці на цвинтарище авт та моторів. Почали тащити це добро до табору. У будинку давного шпиталика тепер постала правдива слюсарсько-механічна робітня. Не лише вечорами але часто й ночами там хтось довбав, монтував. Врешті загуркотів у таборі перший мотоцикл. Найзавзятішим аматором того спорту був Коваль. Два місяці мозолився, щось пилував, монтував, малював, і нарешті виїхав на площу своїм власним мотоциклем. Продав його якомусь англійцеві за ф. 15-0-0, і таки наступного дня взявся монтувати знову інший. В таборі постала прямо гарячка на мотори. Гнатів купив десь новий мотор, разом з Ковалем допасували все решту, Гнатів доробив коляску до свого мотору. За ним взялися до монтажу брати Дичковські. Маслякевич, що працював у фермера під Борне, а що суботи мусив приїздити до нас на змагання, — купив готовий мотоцикл. І так почалося. . .

РОЗВАНТАЖУЮТЬ НАШІ МАГАЗИНИ

Влітку 1949 року наш інспектор ІМКА на Мідлянд, що раніше жив у нашому таборі переселився до Ноттінґаму, а до нашого табору майже не приїздив. В таборі залишилися три бараки повні всякого кухонного, одягового та меблевого встаткування. Тепер цей інспектор час до часу подавав телефонічні директиви стосовно переміщень персоналу чи відтранспортування дечого з цього залишеного майна. Так, що до моїх щоденних обов'язків додавалася ще й відправа людей чи майна. Приїздить грузовик забрати 100 ліжок, матераців та подушок. То знову забирають 25 шаф, 25 комод та 25 крісел. Іншим разом треба приготовити кухонний посуд для табору на 25 осіб. Та коли почали забирати встаткування з бараків і з нашої кухні, я зголосив про це адміністраторові, що встаткування нашого табору декомплектується. Він зовсім спокійно сказав: »Нема нічого вічного під сонцем. Я вже шукаю собі працю, і раджу тобі те саме зробити, бо до весни наш табор закриють«.

І справді, люди щораз частіше відходять, переважно на приватне помешкання, чи до міст. З нашого великого й добре зорганізованого табору залишилися вже кількадесять осіб. А навесні почався справжній »ісход«. Люди виїздять переважно на північ до промислових осередків. Лише Лондон і далі закритий для поселення чужинців. Ліквідація наближається стомилевими кроками. Городи необроблені, бо Чеканського ще раніше забрав п. Ґреґорі для догляду городів його брата.

ЛІКВІДАЦІЯ ГОРБЛІНҐУ

До Ноттінґаму виїздить від нас Стасів і Семенюк (батько, бо син поїхав до Сканторпу). Переміщують нашого незмінного шефа кухні Кочержука. І врешті у березні 1950 року заїхали грузовики забрати наших таборовиків до Сліфорду, де при Бостон Ровд був табір балтійських робітників. У Горблінґу ще залишилася ліквідаційна команда: Коломиєць — відвічальний за кухню і харчові магазини, Лотоцький — відповідальний за мешканеві бараки та їх устаткування, і я з ключами від усіх бюр табору.

Ще перед виїздом людей до Сліфорду ми провели ліквідацію нашого Відділу СУБ та розподіл придбаного майна. Все церковне устаткування ми перевезли до церкви в Ноттінґамі. Радіофонічне устаткування — голосники, посилювачі та нерозпродані інстру-

менти передали Централі СУБ у Лондоні. Багату, тримовну, бібліотеку враз із полицями, шафками та столиками забрав Стасів до Ноттінґгамського Відділу СУБ. До Сліфорду ми рішили перекинути лише наш СУБ-івський архів, бо там наші люди на спілку з переміщеними з табору Велінґборо створили вже свій Відділ СУБ — отже ми вважали, що це буде наче продовження існування нашого Відділу. Хоч наші люди виїхали, а нас осталися всього три, то праці в нас повно. Щоденно наспівали нові інструкції в справі розвантажування магазинів та ліквідації майна. День за днем прийшлося вантажити грузовики всяким добром, що його розвозили по різних гостелях а то й приватних клюбах (м'які фотелі, столи, дзеркала та стінні годинники). Клюб залізничників у Ґрантгамі закупив усе влаштування нашого сальону й кантини.

Врешті покинув нас адміністратор, що переїхав кудись в околицю Кембріджу, на подібну працю. Залишився я у двійку з Коломийцем Віталієм, бо старий Лотоцький знайшов собі приватну працю в Ноттінґгамі (там наша церква) і виїхав теж. Час до часу приїздить до нас поляк Ружинскі з табору в Сліфорді, привозить нам платню та нові напрямні. Відвідують нас часом наші люди, що живуть приватно в околиці у місцевих фермерів. Майже щодня приходить Слизяк на чай, часом забігає Божовський та лехто із Сліфорду. Вони інформують нас як улаштувались наші люди на приватних помешканнях і як проходить життя в Сліфорді.

Транспорти меблів порідшали, тож маємо час не лише вигріватись до сонця але й добре скучати, бо виходити з табору не можна, кожної хвилини можуть приїхати відборці й треба знову щось вантажити на грузовики.

Так просиділи ми до половини травня. Ще спалили на спортовій площі все залишене — постіль, поламані меблі й переїхали до своїх людей до Сліфорду. Ключі від порожних бараків та магазинів передали місцевій громаді.

Ще перед звільненням з полону, нас у Вулфоксі відвідували зрідка спритні купці-пакістанці. Вони під'їздили до табору, а самі з валізками повними всякого добра, заходили до бараків. Продавали переважно ґалантерію. До Горблінґу вони заїздили рідше, бо табір був розташований не на відлюдді, але радше в селі. Зате ми мали змогу часто бувати в довколишніх містах — Ноттінґгам, Ґрантгам, Сліфорд чи Борне, або Лінколн. І тут нас відшукали наші давні »приятелі« поляки. Приїздили до нас возом навантаженим ковбасами, сирами, м'ясними та овочевими консервами, континентальним хлібом і всякими солодощами. А наші хлопці

таки стужились за смачним хлібом і за ковбасою. Зразу купували небагато. Та коли розсмакувались, то п. Барщ з Дрогобича (який добре говорив по-українському), загортав що п'ятниці від 30 до 50 фунтів лише з одного нашого табору. А тих таборів по дорозі відвідував у п'ятниці й суботи від вісім до десяти. Тож не треба бути бухгалтером, щоб не обрахувати, що на самих наших таборах п. Барщ, за два роки торгівлі, доробився чималого майна. Треба признати тим спритним купцям — п. Барщеві та його шваґрові, що весь час вони говорили по-українському, ні разу не завели розмови на слизькі політичні теми, не одному полагоджували приватні справи в Лондоні, і то безплатно. Коли ж наш табір ліквідувався, то саме вони перевезли до Централі СУБ у Лондоні все те, що ми призначили Централі, а теж до Ноттінґаму наше церковне встаткування. Все це зробили вони за »спасибі«. Обслуговували вони наші табори аж до 1952 року. Коли я кидав працю, вони також перевезли до Лондону деякі мої речі — книжки, постіль та марки. Потім обидва відкрили свою харчову крамницю на Чізіку в Лондоні. Наші взаємини так налагодились, що п. Барщ радо залишав у нашій кантині деяку скількість свого товару »в комісовий продаж«. Хлопці мали ту вигоду, що не мусили чекати до п'ятниці, а кожного вечора могли в кантині щось собі купити з харчів, якщо зайшла якась несподівана потреба. Надвишку з того комісового продажу ми давали щотижня на інвалідський фонд, як пожертву від »Н.Н.«. Ціла та трансакція була засекречена від адміністрації ІМКА, яка постачала нашу кантину всім потрібним. Оскільки не помиляюсь, за чотири місяці з прибутку від продажу тих комісових речей, перейшло на інвалідський фонд около 12 ф.

Треба ще згадати, що з нагоди всяких імпрез у нашому таборі, чи з нагоди приїзду більшої скількості гостей, ми влаштовували приватний буфет своїм коштом, поза рамками таборової кухні. Чай, морозиво, сухарі та всякий лимонад. Алькоголевих напоїв ми не продавали, щоб не ламати офіційної заборони на терені табору вживати алькоголь. Інша справа, що люди охочі до чарки навозили собі приватно цілі наплечники напоїв. Прибутки з того буфету теж збагачували нашу інвалідську касу.

У СЛІФОРДІ

У половині травня відвідав нас інспектор п. Бері. Провірив усі закутки у таборі, наказав нам позакріплювати наглухо всі вікна,

а двері замкнути на ключі, які відвіз до управи громади, а нагляд над бараками передав старому Джімові.

Мені й Коломийцеві казав інспектор приготовитись до виїзду й ввечері особисто відвіз нас до Сліфорду, до табору на Бостон Ровд.

У Сліфорді був раніше табір колишніх полонених балтійців. Там, у табірному персоналі працювали кілька наших дівчат, й ми ще з полону їздили туди часом співати Службу Божу, а часом з концертом. Тепер балтійців залишились лише 28 осіб, з того 6 в табірному персоналі. До них перевели щось 80 осіб з табору наших полонених у Велінґборо та около 100 осіб із Горблінґу.

Сам табір розположений за містом, напроти міського парку, при головному шосе зі Сліфорду до Бостону. Бараки дерев'яні, здоровіші за бляшані чи бетонні, але дуже старі. В таборі багато старезних осокорів і лип. Лише від шосе табір був огороджений а від поля, потоку й широчезних сіножатей ніякої загороди не було. На ліво від в'їздової брами були будинки таборового магазину, кухні, мурована лазня, велика світлиця та два мешкальні бараки. На право — велике таборове подвір'я з канцеляріями с. госп. комітету, а вздовж попри дорогу бараки. На кінці площі ще був окремий барак-помешкання адміністратора та окрема лазничка для нього й для жінок, що працювали в таборі. Впоперек, через таборову площу був прокопаний глибокий відпливовий канал з парку до річки. Цей глибокий рів був безводний, але пройти через нього треба було по містку. Зараз за тим ровом був ще один комплекс бараків (колись офіцерські квартири) з окремим туалетами та лазничками.

Коли ж нас привіз інспектор Бері до табору, то Коломиєць зразу пішов по своєму фаху, до кухні. Там шефом був литовець, але всім керувала дуже енерґійна литовка. Тому в кухні чоловікам було трудно втриматися. Для мене приділу не було, тож став я знов »прибиральником у запасі«. Добре, що завдяки знайомству з поляком, асистентом адміністратора, який раніше теж приїздив до Горблінґу, я мав дуже вигідне помешкання, на дві особи, близько кухні, де жили двоє естонців, які кілька днів раніше виїхали до Канади.

Тому, що з Горблінґу приїхали люди менш активні, а радше пасивні в громадському житті, бо всі активні виїхали раніше, а з Велінґборо приїхали люди теж не надто активні, до того ж табір мав характер різнонаціональний, — атмосфера зразу була якась напружена й не така дружня, родинна як у Горблінґу.

У канцелярії с. госп. комітету працював п. Ґудейкер, той сам,

що був у нас в Горблінґу при п. Ґреґорі. Йому помагали М. Матчак та молодий Семенюк, брамкар нашої футбольної команди. Постійного адміністратора немає. Його заступав поляк, який вів усю адміністрацію. Десь у червні до Сліфорду повернувся знову п. Бері, наш інспектор ІМКА на Мідлянд. Він проживав у Ноттінґамі, але не знайшов собі помешкання і зимував у каравані. Незважаючи на протест своєї дружини, яка тужила за великоміським культурним середовищем, він таки переїхав до нашого табору в Сліфорді, відкрив у нас свою канцелярію в якій працював молодий німець, професійний музика. Він учив дружину інспектора сольоспіву, вчив приватно їх сина, провадив працю в аматорському музичному колі, а також у драматичному гуртку. Харчувався разом з родиною інспектора й у життя нашого табору зовсім не втручався.

ДЕЩО НА ГРОМАДСЬКІ ТЕМИ

Ще минулого року на Загальних Зборах Централі СУБ мене обрали до Ради СУБ. Я сам собі не вірив, знаючи, що не маю громадських амбіцій, не знаюсь на громадській роботі та не уявляю чим я міг би помогти в такій праці. Догадуюсь, що це сталося завдяки нашим таборовим активістам, які в той спосіб хотіли мене прямо заставити активно включитися в громадську діяльність. Можливо, теж, що мої постійні листи до Централі СУБ, з усякими критичними заувагами, причинилися до того. Я не пробував відмовлятись з чистого опортунізму.

Двічі в рік мусив їздити до Лондону на довгі й переважно нудні засідання Ради. Мене сердило й до певної міри знеохочувало до дальшої праці оте пустомельство. Говорили всі, про все. Давали всякі поради і пляни, не думаючи зовсім над тим, хто це має зробити й чи можливо це зробити в наших обставинах. Одні повні оптимізму, без усяких підстав, інші скрайні песимісти, зводили все до нуля. Одні еґоїстично боронили своїх плянів, не рахуючись зовсім з думкою інших, інші демагогічно переголосовували найкращі пляни, а частина слухала та позіхала. У тій суматосі різних поглядів, різних підходів, різних характерів, не було авторитетного проводу. Всі чекали авторитетного слова, а його не було. Навіть добрі й реальні пляни губилися в повені слів.

Мені пригадувалися мимоволі часи Центральної Ради, де була теж повінь плянів, ідей, а не було кому їх реалізувати, й не було кому допильнувати, щоб вони були зреалізовані. Відчувалося

брак людини такого маштабу, як був раніше сот. Б. Панчук. Зі своїми думками я не крився і скоро нажив собі ворогів. Бракувало в нас людини, яка не побоялась би взяти відвічальність, яка б не оглядалась на опінію, але сама старалася ту опінію творити, а коли треба могла йти проти хвиль. Бракувало людей, які замість витрачати зайвий час на балачки, творили б факти й вартості на основі заслуханих дискусій чи прийнятих рішень.

В тому часі я ознайомився з багатьма активними людьми з терену. Зорієнтувався, що наша Централя в труднощах, як кажуть, в'яже кінці та й не завжди це вдається. Деякі низові клітини йдуть понад голови Централі. Одні з політичних міркувань, чи вродженого нам »отаманства«, інші знову тому, що в Централі, після відходу сот. Б. Панчука вбачають певне гамування громадської праці. А ще до того розпочався відхід деякої кількості людей, після відсунення від СУБ Панчука, який увів двоподіл, й очолив нову конкуренційну громадську організацію у В. Британії.

Бандерівці мали в терені вже добре налагоджену організаційну сітку. Найкращим доказом того факту були оті Загальні Збори Централі на яких, помимо шаленого й з питомою Панчукові енергією організованого спротиву, листа бандерівців пройшла безапеляційно. Треба пам'ятати, що Панчук, бувши головою Централі, маючи до диспозиції цілий апарат СУБ, мав небуденну в той час популярність серед загалу, широкі зв'язки як серед своїх так і серед англійських кіл та надіючись на своє слідуюче »головство« — розгорнув широку протидію, і все-таки не був обраний головою СУБ.

Хоча бандерівці блискуче перемогли, і головою СУБ обрали свого ставленника д-ра О. Фундака, а секретарем залишився мґр Т. Данилів, великий ентузіяст СУБ-івської праці, але обидва вони були не бандерівці, а радше може й антибандерівці. Отож помимо блискучої перемоги бандерівців, СУБ і далі залишився загальногромадською установою, а не »бандерівською прибудівкою«, як це противники намагалися весь час дискредитувати СУБ, як суспільно-громадську установу.

Знову ж під впливами й керівництвом бандерівців постала організація молоді (Спілка Української Молоді — СУМ). Зразу була вона подумана як секція СУБ, але побоюючись повної залежности від СУБ, перемогла таки думка, щоб СУМ оформити як окрему статутову організаційну одиницю. Ярослав Деременда, Михайло Гринюк, Мирослав Шкавритко та І. Федчиняк надали організації молоді такого розмаху, що заходило побоювання, що СУМ своєю

широкогранною працею може відсунути в тінь СУБ. Ці справи в тому часі широко дискутувалися на всяких нарадах. Справа була в тому, що СУМ втішався повною підтримкою ОУН, у той час коли СУБ не мав такої підтримки.

В тому періоді у Великій Британії оформилася теж комбатантська організація, одна для всіх кол. вояків різних армій — Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії. Вона оформилася теж як окрема статутова організація під проводом сот. Михайла Длябоги — голови і пор. В. Гузаря — секретаря. І хоча в Англії опинилася більшість дивізійної братії, й аж просилося саме на цьому терені оформити Централю Братства Дивізійників, цього чомусь не зроблено, а створено одну, загальну комбатантську організацію. Не думаю, щоб причиною була кинена кимось злобна фраза, мовляв, »Дивізійна голова й мозок у Німеччині, а в Англії самі черевики«. З перспективи минулого часу виявилось, що існування одної загальної комбатантської організації вповні оправдало всі сподівання її основників.

При тому варта згадати, що в тому самому часі почалась масова еміґрація наших людей за океан. Навіть з Централі СУБ виїхали багато працівників — М. Сальський, С. Яворський, В. Каплун, Малюжинський, Гадзевич, Тимкевич, З. Долинка, а дещо пізніше хор. В. Мартинюк, полк. С. Силенко, сот. А. Гончаренко, ред. М. Семчишин та інші.

В мене виринуло питання: »Як мені далі бути?« Як член Ради СУБ нічим для громади причинитись не можу, а бути лише німим свідком отого борсання Централі, в чому я сам позитивного нічого не можу зробити, як також не здобуду для своїх поглядів ніякого розуміння чи симпатій, — я вирішив більше не кандидувати до Ради СУБ. Про цей свій намір переговорив з близькими собі людьми, і на чергових Загальних Зборах СУБ мене вже не було на листі кандидатів до Ради СУБ.

А ЯК РОЗГОРТАЮТЬСЯ СПРАВИ В СЛІФОРДІ?

Ще перед нашим переїздом до Сліфорду, там були вже українці з Велінґборо. Вони створили Відділ СУБ під проводом старшої людини, Іляшенка. Коли ж ми туди переїхали з Горблінґу, то знову багато виїхали людей, куди хто. Виїхав тоді й голова Відділу СУБ, Іляшенко. Не пригадую, чи порядком кооптації, чи надзвичайних Загальних Зборів — головою обрано Д. Барткова, що приїхав з Горблінґу, а до Управи Відділу обрано в суміш — старо-

Панахида у Свято Героїв

жилів і новоприбулих. Пригадую лише, що коли я ще перебував у Горблінґу для ліквідації табору, то приїздив до мене хтось з наших людей із Сліфорду з пропозицією очолити тамошній Відділ. Мені тоді легко вдалося відмовитися, мотивуючи, що тепер я живу поза Сліфордською громадою, і не маю змоги навіть до них навідатися. А що буде після остаточної ліквідації в Горблінґу, то ще невідомо, де мене перемістять. Я переконував висланника із Сліфорду, що ідеальним кандидатом на голову є М. Матчак. Він

Відзначення роковин смерти ген. хор. Романа Шухевича — Тараса Чупринки

має доволі часу, знає добре англійську мову, і має досвід у громадській праці. А нам, чимраз більше уваги треба було звертати саме на зв'язки з англійцями. Та мої переконування багато не помагали.

Коли я переїхав до Сліфорду, там головував уже Д. Бартків. На культурному полі щось робилось, усе якось стандартно, без ентузіязму, на доволі примітивному рівні. Я подивляв Барткова, що в таких невідрадних умовинах все ж таки зумів влаштувати академії, святочні сходини, а навіть концерти з запрошеними виконавцями. Багато в праці допомагали Барткову давніші сліфордці: С. Лаврушка, Видра та Іванусів. З давніших горблінців одинокий Г. Барабаш сповняв обов'язки скарбника Відділу. Матчак до праці не включався, і ніколи не згадав у розмові зі мною чому так сталося. Але в розмові з іншими людьми я дізнався, що зразу по приїзді до Сліфорду хтось із наших людей публічно закинув Матчакові, що він начебто цензурував їхні листи. Матчак прийняв цей закид, як натяк, що громада його не потребує більше, вельми образився й відсторонився зовсім. Скоро після того виїхав з табору, поселився в Дарбі та відсторонився зовсім від громадської праці. Якось при зустрічі з людьми з бандерівської верхівки я порушив цю справу, вказуючи на тенденцію виелімінування з громадського життя нашої інтеліґенції, якої і так »мов кіт наплакав« у Великій Британії, то мене запевнили, що ця справа буде перевірена.

Трапунок з Матчаком для мене був відром холодної води на голову. Я рішив »не пхатись« до громадської праці, з уваги на місцеві настрої, що їх годі було назвати здоровими. Хочу відмітити, що колеґа Д. Бартків у всіх важливіших громадських справах приходив до мене порадитись. Моя свідомість була роздвоєна. З однієї сторони не хотілось відштовхувати а то й вразити людину яка до мене ставилась з повним довір'ям, не хотілось бути отим гамульцем його громадського запалу, а з другої сторони завжди брав сумнів, чи варто витрачати сили, коли в таких обставинах завтра й Бартків може опинитися на громадському смітнику. Так я розцінював тоді місцеві настрої та можливості.

Годиться сказати, що в таких несприятливих умовинах та при бракуючих людських кадрах, Бартків таки зумів улаштувати ряд національних свят. Вправді всі вони були одноманітні, стандартні, але на щось іншого нам тоді важко було спромогтися. Зумів і мене впрягти до кількох виступів, з яких я зовсім не був ані вдоволений, ані не відчував, що сповняю свій обов'язок перед грома-

дою. Це була радше моя данина Барткову за його вперте намагання вив'язатись як слід зі своїх обов'язків. Були в нас теж гості з Лондону з доповідями. Полк. М. Коростовець мав доповідь від СУБ про актуальні наші проблеми, а ввечері на запрошення сліфордського »Ротарі кляб«, говорив до англійців про політичну читуацію, зокрема по відношенні до Москви. Двічі виступали в нас співак — тенор Григорій Шведченко та його невідступний акомпаніятор Казимир Олешкевич. Виступали вони в таборі для наших людей, а потім у міській залі для запрошених англійців та наших людей з околиці. Після тих концертів у таборі влаштовано зустріч з нашими артистами.

Великою подією в нас була спільна Свят-Вечеря в міському готелі Вейт Лайон, де кухарі зготовили наші традиційні страви та обслуга готелю подала їх на столи за якими сиділи наші люди, враз із запрошеними гостями з Гетьманичем Д. Скоропадським на чолі та посадником міста. В залях того готелю відбулося велике прийняття для чужинців з нагоди здобуття чаші нашими футболістами. Обидві ці імпрези мали престижевий характер та не менше пропаґандивний серед англійців. Організатором обидвох був М. Матчак, як секретар футбольного клюбу і як орг. реф. святочного комітету по влаштуванні Свят-вечора. В той спосіб і я мав свого рода сатисфакцію, що мені вдалося таки переконати, що по питанні організації таких імпрез, Матчак у нас був незаступимим. Тим разом спротиву не було.

МОЇ СІРІ ТАБОРОВІ БУДНІ

Недовго прийшлось мені користати з мого »безробіття«. Десь через тиждень після мого приїзду до Сліфорду, прислали нам постійного адміністратора, май. Ватсона. Нашого заступника-поляка перевели кудись на інше місце. Пізніше він повернув на деякий час, але скоро кинув працю в ІМКА і поселився в Ноттінґамі. Про цю людину не можна сказати нічого злого, але теж і нічого доброго. Отака собі »сіра« людина. Отож, коли до нас прибув новий адміністратор, май. Ватсон, людина добродушна та довірлива, а при тому великий любитель чарки та безконечних пригодницьких розповідей, тоді мені знову припав обов'язок одягового магазинера. Коли ж за кілька тижнів виеміґрував до Канади молодий естонець з дружиною, то я мусив перебрати ще і його обов'язки завідуючого кантиною а також догляд за лазничкою адміністратора.

І знову в мене день занятий від ранку до вечора. Люди спочивають по праці а я вганяю з кантини до лазнички, щоб на рано була тепла вода. Вільні хвилини присвячую філятелії, бо в таборі є кілька збирачів, яких треба було привчити обходитись правильно з марками та помагати комплектувати їх альбоми. (Іванусь, Ковалюк, Матківський). Часто теж дописую дещо до »Дивізійних Вістей«, виготовляю дописи до »Української Думки« про наші футбольні успіхи чи таборові імпрези. Із завзятих шахістів залишився одинокий Дяків, але не мав з ким грати. Зате тепер увійшли в моду карти. Були гри, що цілими ночами грали газардово, очевидно за гроші. Але були теж помірковані любителі гри в карти — ремісти чи преферансисти. До тих останніх і я часом присідав, коли не було комплекту.

Табірний персонал був дуже сорокатий. Були особи з різних національностей, а крім того, були кілька жінок. Крім наших хлопців, що приїхали з Горблінґу працювали ще литовці, латвійці, юґослави, чехи, часом теж попадав якийсь англієць чи ірляндець. З жінок-українок були дві прибиральниці — старша Марія (неграмотна) і Віра з Східніх Земель, та одна на кухні Ганя — лемкиня. Були ще дві куховарки — литовка та естонка. Був один старичок латвієць, адвокат, що розмовляв добре по-німецькому, поросійському і дещо по-англійському. Він жив на самому кінці табору, в самітній каютці й мав дивний обов'язок. Він дбав, щоб у протипожежних відрах завжди була вода та свіжий пісок. А таких відер біля кожного бараку були 12. Наші люди часто в пісок кидали недокурки, а воду виливали, змиваючи свої ґумові чоботи. Отож наш адвокат завжди мав повно праці.

Коли до нас прислали двох юґославців, один (музикант-скрипаль) пішов прибирати бараки, а другий, кол. комендант поліційної станиці в Босні, пішов працювати кухарем на місце естонки, яка виїхала. Того старшого, поліцая, дали мені на помешкання. Кілька років старший за мене й цікава людина. Зберігав усі пости та всі свої традиційні свята і звичаї. Їздив до Лондону, коли лише було відомо, що юґославський король буде брати участь у якихось святкуваннях. Справив восени традиційну »Славу« (поминки померлих свого роду). Просив на чарку всіх знайомих і незнайомих. Звався Ілля Драча. Добре мені з ним жилося. На кухні вчинив страшну авантюру, коли кухарка-англійка почала красти. Заявив, що на поліцію не піде, але коли ще раз приловить на крадежі, тоді їй зуби повибиває. Після того випадку його перемістили до Бістеру де були більше сербів. Англійка залишилася, далі кра-

ла, бо наш адміністратор був її постійним товаришем при випивці в корчмі. Як було далі — не знаю, бо під весну я кинув теж гостель, і поселився в Лондоні.

КЛОПОТИ НАШИХ ФУТБОЛІСТІВ

Наша здекомплектована, після виїзду хористів, футбольна команда закінчила свій сезон у Раскінґтон Лізі з трофеями віце-мистця. Після переміщення з Горблінґу до Сліфорду, на перший плян висунулася справа грища. Зараз за нашим табором була добре влаштована спортова площа Сліфордської англійської команди, що грала в нашій Лізі. У них директором був колишній наш одяговий старшина ще з часів полону, прикрий капітан Батерсби. Коли ж наші звернулися до них з проханням дозволити на їхній площі грати футбола, то Батерсби з місця відмовив. Причину ми знали добре — його антипатія до нас, українців. Напроти нашого табору, лише через шосе, був міський парк, де молодь цілими днями вганяла за м'ячем. Наше прохання про дозвіл на винайм площі в суботи теж відкинула міська управа, хоч і ми впливали на поодиноких радних. Допоміг нам п. Нілд. Йому вдалося переконати нашого сусіда, фермера Кокса, який зараз напроти сліфордської футбольної площі мав пасовисько, щоб дозволив по суботах відбувати наші змагання. Фермер погодився за ф. 6.0.0. річно винайняти на суботи своє пасовисько для наших потреб.

Після здобуття трофею — срібної чаші

Тренінґи прийшлося відбувати вечорами в парку, де вступ був вільний для всіх. Душею тренінґів тепер був »Мецьо« Лесюк, але охочих було вже не багато. Лише брамкар Семенюк, а часами Хоптяк Міcько вганяли за м'ячем цілими вечорами, а інші або лінувались, або таки були перевтомлені працею у фермерів, бо більшість тепер працювали »пісворк«. Коли ж змагання були в суботу, то навіть картярі переривали свою гру й були болільниками нашої команди.

В новім сезоні з Раскінґтон Ліґи відпали кілька сільських команд, а натомість прийшли дві нові. »Олд Бостоніянс« студентсь-

Члени УФК — зліва направо: Лесюк, Німилович, Ґоцький і Божовський

кий клюб з Бостону і команда лікарні з Равсби. Бостонці були технічно добрі, але непевні. Склад тієї команди часто мінявся. Деякі змагання з технічних причин не могли відбутись. Ровсби, хоч технічно нашим не дорівнювали, але вислід завжди був непевний, бо вони грали амбітно і дуже завзято. Часто, після змагань, були кілька наших покалічених.

Були теж не малі клопоти з комплектуванням одинадцятки. Брати Дичковські (при чому Левко — капітан дружини) та П. Маслій виїхали з хором до Скантopпу. Маслякевич жив у фермера під Борне. Добре, що вони мали свої мотоциклі і приїздили реґулярно. Зате Федорко виїхав до своєї дівчини до Ноттінґгаму й міг реґулярно приїздити лише час до часу. Тому треба було мати завжди запасових грачів, які у випадку запізнення чи взагалі відсут-

ності когось із постійних грачів, могли б їх заступити. Також Романів — середина помочі, й душа дружини, підшукав собі працю в Лестері й кожної хвилини міг від нас виїхати. Так само брати Ківчаки готувались до виїзду до Брадфорду. Наші скантopпці віднайшли в себе доброго грача, Малицького, і притягнули його до нашої команди. Десь під Бостоном відшукано Мацину, що грав раніше в Спалдінґу. Він погодився приїздити до нас на змагання, але переїхати до нас не міг. Тому до запасу залучено старих грачів, — Ківчака, Німиловича, Осадчука та Влащака, щоб у потребі було ким полатати одинадцятку. Та все ж таки сезон закінчено успішно, здобуттям переходової чаші Раскінґтонської Ліґи, й на підставі тої чаші було добре ім'я »Юкраїніян Кляб« як переможця в 1950-1951 році.

»Українська Думка«, Лондон. У домівці Українського Футбольного Клюбу в Сліфорді стоїть велика срібна чаша. На ній напис англійською мовою »Переможцеві Футбольної Ліґи Раскінґтон... На підставі чаші, поруч багатьох інших здобувців, залишиться нам завжди »Юкраїніян Футбол Кляб«. Чи це не здобуток?...

А далі дещо із статистики. Розіграно 32 змагань. 20 за перше місце Ліґи, а решта за всякі медалі, чаші тощо. Виграно 23, зремісовано 2, програно 7. Разом здобуто 177 воріт при 38 втрачених. Королем був Малицький (27) а другим з черги Д. Дичковський (26)...

Щоб зрозуміти чому ми відчуваємо посвяту та жертвенність наших змагунів, треба взяти на увагу, що в Англії футбольний сезон починається восени і триває цілу зиму аж до травня. Хто знає ближче Англію, той може собі уявити англійські сільські грища повні болота, всякої нечисті, а англійська зимова негода не вимагає теж ніяких коментарів. Ні роздягальні, ні душів, щоб після змагань привести себе до порядку. Роздягальнею нам служив наш автобус, яким ми приїздили на змагання. Треба теж пам'ятати, що лише 5 змагунів жили в таборі, а інші приїздили з далеких місцевостей втрачаючи на їзду робочий день... Англійські місцеві газети кожноразово писали про наші змагання коротші а то й ширші репортажі. »Лінколн Футбол Еко« писала про наші змагання доволі об'єктивно, але між рядками вичувалася нехіть до »чужинців«. »Сліфорд Стандарт« писав ширші репортажі але дуже холодно. Зате »Сліфорд Газет« не приховував симпатії до нашої одинадцятки, за чисту гру, спортову поведінку й надзвичайне завзяття. Часто поміщував знімки і не жалів компліментів грачам. Ось кілька наголовків дописів: »Континентальні знова тріюм-

Український Футбольний Клюб — член Раскінґстонської Ліґи. Лежать напереді: П. Маслій — помічний, Мацина — лучник. Сидять: Мадицький — нападний, Хотняк — лучник, Л. Дичковський — капітан, В. Дичковський — оборонець, Божовський — нападний. Стоять: В. Мигаль — секретар клюбу, незнаний, Гнатюк — запасний змагун, Крамарчук — запасний змагун, Семенюк — брамкар, Романів — помічний, В. Ґоцький — внутрішній секретар, Каліщук — скарбник і господар.
На знімці немає — Маслякевича, Лесюка, Федорова

фують«, »Легше, як кому здавалось«, »Юкс ґуд він«, »Юкраініян він еґейн«. Часто теж були дописи в Ґрантгамських газетах, бо з ґрантгамськими клюбами наші змагались за чаші. На жаль за два роки лиш раз удалося нашій команді дійти до фіналу, який зовсім несподівано програно до зовсім слабого противника.

Говорячи про футбол, варто ще відмітити, що в половині сезону, тобто взимку душа нашого клюбу і організотор футбольного життя, М. Матчак покинув табор. Виїхав до Дарбі де знайшов собі працю у фабриці штучних тканин. Пост секретаря клюбу зайняв тепер В. Мигаль, а я став секретарем по внутрішніх справах. Треба теж відмітити, що судді Роскінґтонської Ліґи були замало об'єктивні, чого не можна сказати про Ґрантгамську Ліґу. Зате дисциплінарна ланка Лінколнської Округи не прогавила ні одної нагоди, щоб »Юксам« не дошкулити різними доганами чи дискваліфікаціями за найменшу провину, чого не було у відношенні до інших клюбів. Расисти!

НЕ ЖИТТЯ А РАДШЕ ВЕҐЕТАЦІЯ

З нашого табору люди виїжджали майже щотижня. Залишилися вже кілька осіб з численної литовської групи. Більшість наших уже виїхала. Коли наші футболісти закінчили сезон здобуттям чаші, то було видно, що продовжувати існування клюбу ще на один сезон вже немає сенсу й нема фізичної змоги. Мигаль виїздить до Канади, туди ж вибираються Дичковські. Ківчаки вже виїхали до Брадфорду. Бартків отримав стипендію на студії і виїхав до Ірляндії, яка одинока, крім Еспанії, признавала рімінські матуральні іспити. В таборі стає скучно і невідрадно.

Виїхав від нас інспектор п. Бері. Дістав працю організатора »Гом Ґард« на Мідлянд з осідком у Ноттінґамі. ІМКА звільнила з праці нашого адміністратора Ватсона. Виїхав до Ротергаму. Виїхали теж усі жінки-кухарки та прибиральниці. Прибув новий адміністратор (прізвище призабулось). Робив, що йому хотілося не дивлячись на потреби людей. Сприяв кухарям — злодіям. Порядних людей з табірного персоналу намагався усунути чимскоріше. Приготовляв собі вільну руку на випадок ліквідації табору.

В таких умовинах не було сенсу залишатись довше в гостелі. Я мав тоді можливість виїхати до Брадфорду, де в текстильці працював мій двоюрідний брат та кузен Ковалисько, який жив раніше в нашому гостелі ще у Горблінґу. Друга можливість — був Лондон, який мене завжди манив. Там працював у СУБ товариш з

війська Володимир Мащак, який весь час заохочував мене кидати гостель та переїздити до Лондону. Навіть помешкання вже приготовив.

І ВРЕШТІ ВИЇЗД

З Мащаком я був у постійному листуванні. Він визначався шириною своїх зацікавлень, умів барвисто розказувати, мав цікаві пережиття з праці з Німеччини. А тому, що я збирав матеріяли до »Дивізійних Вістей«, теж намовив його дещо написати, і деякі уривки з його великої праці »Дивізійні Вісті« надрукували.

Мащак, унаслідок поганого стану здоров'я, був у тій групі людей, яких англійці хотіли виселити в Німеччину. Наша протестна акція застала його вже в транспорті, в Лондоні. Йому дали працю в Централі СУБ. Коли ж Централя проводила редукцію персоналу після відходу сот. Б. Панчука, він був змушений шукати легкої праці поза Лондоном. Працював у Істборні як портер у пенсіонаті, потім змінив працю на городника і сторожа дому в старої пенсіонерки-пиячки в Ювел. Згодом знайшов працю в клюбі в Лондоні, як помічник у кухні. Склалося якось так, що одне з чергових запрошень Мащака приїхати до нього до Лондону збігалося з запрошенням мґра Т. Данилова приїхати до Лондону на працю до СУБ, де були вільні кілька місць, унаслідок виїзду людей за океан. Показалося, що я мав до вибору три можливості: адмініструвати нашу Інвалідську Оселю в Саррей, вести еміґраційне бюро в СУБ, або перейняти адміністрацію »Української Думки«.

Перша і друга пропозиції відпали через моє слабе знання англійської мови. Тому я без надуми скористав з можливості перебрати пост адміністратора »Української Думки«. Ця праця відповідала мені ще й тим, що адміністратор часто заступав керівника книгарні, а в книгарстві я мав досвід ще з передвоєнних часів. У книгарні тоді працювали добрі знайомі, Евген Бірчак та Андрій Чолій. Ще полагодження всяких формальностей з відходом з праці в ІМКА, ще сортування і пакування деяких архівних речей та особистого майна, відправка того всього до Лондону, і врешті мій контракт праці у табірному персоналі ІМКА закінчився в лютому 1952 року.

Повних чотири роки в полоні. Два в Італії, а два вже в Англії, відбув вже після закінчення війни! Потім три роки примусового контракту на »добровільну« працю в ролі прибиральника таборів

ІМКА. Насправді моя праця прибиральника була дуже різноманітна.

Ось такий то шлях нашого брата-дивізійника за право поселитись на »гостинній землі гордого Альбіону«.

ДУМКИ В ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОГО ЕТАПУ

Заходить питання чи тих сім років були змарновані особисто й для нашої загальної справи? Приходиться відверто сказати, що лише у людей злої волі чи в скрайніх егоїстів може бути така думка чи така оцінка тих років.

Бо коли глянемо об'єктивно на тих сім років, то знайдемо там стільки позитивних осягів, як особистих так і загальних, чи це в площині самовияву, дружньої солідарности, роз'яснювальної роботи серед чужинців про наші проблеми, в площині підвищення освіти чи кваліфікацій, вміння ставити моральні вартості вище особистих користей, — то з рукою на серці мусимо сказати, що це не був прогайнований час! Безумовно, що це були важкі хвилини випробування, хвилини росту, а в декого й високих злетів, час здобування досвіду в громадській роботі. Було ж серед нашої суспільності крилате прислів'я: »Дивізія багато більше зробила для нашої справи перебуваючи в полоні, чим у кривавих боях на східньому фронті«. Хоч це абсурд, але певне зерно правди таки в ньому криється.

Наша рішуча і горда постава в обличчі репатріяційних небезпек, наші постійні але одверті домагання, позбавлені всяких крутійств, у захист наших національних принципів, на кожному кроці й при кожній нагоді, як у полоні в Італії так і в праці у Великій Британії, створили довкола нас певного роду респект. Серед англійської публічної опінії ми створили більше симпатій до нашої справи, чим усякі інші заходи.

Серед нас самих зміцнився дух солідарности, посилювалася віра в свої власні спроможності. Сіра, зложена з усяких елементів вояцька маса, в якій різко можна було розрізнити ентузіястів з першого набору, та другого примусового набору, так зв. »кукурудзяників«, — у часі тих сім років злилась в одну цілість в добре зіграну одиницю в громадській праці з твердою і рішучою поставою і глибокою вірою в наші незмінні ідеали, виборення власної держави, де б ми не були, в яких обставинах нам не прийшлось би перебувати.

Цей заповіт ми продовжували та поглиблювали на другому етапі й він залишається таким же незмінним і в третьому.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Альбош, 85
Андерс Владислав, ген. 132
»Андерс«, 59, 64, 68
Андрій, св. апостол, 84
Андрусяк, 53, 54, 66
Андрушків, 93
Армстронґ, майор, 74, 81, 89
Арнд, 96

Бабуняк Ярослав, 71
Бабчук Р. 101
Бадан Борис, 71
Баклан, бул. 105
Баклач Павло, 56
Баланчин, 96
Бардаль, хор. 91, 126, 155
Барабаш Г. 183
Барицький М. пор. 30, 104
Барчук, 80, 131
Батерсби, капітан, 42, 73, 74, 89, 186
Бартків Дмитро, студ. 104, 131, 134, 135, 137, 152, 181, 183, 184, 190
Барщ, 177
Бах Й. С. композитор, музик, 158
Белей, 56
Береза, 41, 73, 100, 102
Бері, адміністратор, 132, 150, 154, 158, 178, 190
Библів Василь, 49
Бідось Андрій, дес. 56, 68, 75, 80, 89, 93, 131, 171
Біленький, 105, 106, 132
Білий, хор. 28
Білик, 49, 67
Бірчак Євген, 56, 64, 72, 96, 100, 101, 102, 191
Богачек, 56
Божовський, 59, 149, 160, 176, 187, 189
Бойчук В. 68, 162
Бондя, 56
Бонко, 71
Будний Богдан В., диригент, 56, 68, 70, 73, 74, 94, 96, 119, 121, 126, 134, 135, 136, 137, 138, 148, 155, 158, 160. 161, 162, 163, 164, 171
Букида, дес. 74
Бучинський Ярослав, 80, 161, 162, 163, 171
Бучко Іван, архиєпископ, 81, 82

Василик, 24
Ватсон, майор, 184
Вересай, 22
Видра, 183
Волинський Микола, 68, 69, 101
Винниченко Володимир, 67
Віра, 185
Вітошинський, 114
Вовк, санітар, 82
Войтович Володимир, 71
Влащак, 188, 190

Габрик, 91, 105, 106
Гавірко Андрій, бунч. 29, 36, 38, 39, 54, 70, 71, 72, 76, 78, 79, 81, 82, 84, 89, 92, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 111, 113, 114, 118, 121, 122, 129, 131, 170

Гадзевич, 181
Гамонів, 105, 106, 131, 168, 169
Ганя, 185
Гладкий, 54, 55, 139
Гладишевський, 71
Гнатів В., 162, 174
Гнатюк Петро, бул., 101, 102
Гнатюки, 105
Гоза, проф. 125
Головатий В., 131, 134, 152, 171
Головецький, 91, 110, 139
Гончаренко Аверкій, сот. 181
Грижак І., 130, 135, 162, 168, 171
Гринюк Михайло, 180
Губаржевський Ігор, о. митр. прот. 144
Гузар Володимир, хор. 163, 181
Гуменюк, 151, 152

Ґослінґ, 113
Ґоцький Володимир, 5, 6, 8, 70, 72, 77, 102, 110, 112, 122, 134, 152, 165, 187, 189
Ґошко Павло, 129, 132, 133, 139, 151

Ґреґорі, 128, 130, 157, 175, 179
Ґудейкер, 157, 178

Данилів Теодор, мґр, 180, 191
Дашів, 59
Дебрина, 131
Деременда Ярослав, 65, 180
Джеджора Іван, 57, 70, 74, 75, 94
Джонс, лейтенант, 92, 94
Джонс, адміністратор, 114, 121
Дзьоба Володимир, о. д-р, 63, 67
Дичковський В., 96, 97, 136, 149, 160, 189
Дичковський Лев, 160, 162, 187, 188, 189
Дичковські, брати, 139, 164, 171, 187, 190
Длябога Михайло, сот., 181
Долинка З. 26, 31, 38, 40, 41, 44, 51, 55, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 70, 72, 73, 77, 84, 86, 100, 101, 181.
Долинський Роман, полк. 35, 53, 56, 57, 103, 104
Дорош Роман, 108

Драбат Григорій, 59, 69
Драча Ілля, 185
Дубляниці, пані, 161, 163
Дубляниця Марійка, 163
Дубляниця Ліда, 163
Дубляниця Дарка, 161
Дунець В., 44
Душинський Володимир, 54, 85
Дяків, 58, 139
Дячишин Петро, о. д-р, 67

Ельвіс, леді, 160

Жан Йосафат, ЧСВВ, о., 51, 53, 144
Жук, 149

Загачевський Євген, 5
Зборовскі Здзіслав, 64

Іванів, 56
Іванусів, 183, 185
Івасиків, 93
Іванців, 93

Ільницький Степан, 31, 41, 47, 52, 69, 75, 82, 85
Ільчишин, 168
Іляшенко, 181

Казанівський Богдан, 77, 85, 104, 112, 117
Каліщук П., 102, 189
Канятин, 118
Каплун Володимир, мистець, 41, 52, 53, 56, 57, 58, 61, 62, 67, 68, 75, 181
Капустинська Марія, 6
Керод Володимр, хор., 56
Ківчаки, брати, 188, 190
Ківчак, 107, 166
Ківчак, (мол.), 140
Кіщук Петро, 56
Клюфас Ярослав, інж., 163
Ко, п-на, 124, 125, 128
Коваль, 174
Ковалиško, 93, 131, 190
Ковалюк Михайло, 108, 165, 185
Кокс, фермер, 186
Коломацький Михайло, 10, 13, 17, 22
Коломиєць Віталій, 124, 152, 155, 158, 159, 176, 178
Коломиєць Петро, 108
Коновалець Євген, полк. 95
Кордуба Емануіл, о. декан, 64, 65, 67, 68, 74
Коростовець Вол., полк., 184
Корчак Богдан, 84
Костюк Степан, 108
Кочан О. 62
Кочержуки, брати, 149, 159
Кочержук І., 110, 130, 133, 152, 155, 165, 175
Кочержук (мол), 155
Крамарчук, 140, 189
Крат Михайло, ген. 51, 52, 104
Кривокульський В., 110, 152, 153, 159
Крук І., 7
Криворучка, 96
Куба, 56
Кудик, 110
Кузич Мирон, 110, 112, 118
Кулинич Корнило, 31, 41
Кульчицький, бунч. 31
Кушніренко І. 58, 68, 70, 75

Кушнір, 91
Кушнірик, хор. 11

Лабич, 59
Лаврушка Семен, 183
Лесюк В., 140, 160, 187, 189
Лещишин, 69
Лисечко, 58, 155
Литвин Ярослав, пор. 31
Литвинович Богдан, 15, 31, 32, 41, 60, 61, 63, 72, 73, 174
Ліщинський Ярослав, 71
Логен, д-р, 52, 85, 92, 96
Лойд, фермер, 155
Лотоцький С., 41, 58, 84, 102, 155, 156, 165, 173, 175, 176
Лущанець З., 45, 110, 146
Лучечко, 24, 69, 82
Людовик XV, король, 35
Люта Володимир, 71

Мадицький, 189
Макух, 69
Малець Віктор, полк, 53, 56, 57
Малицький, 165, 188
Малюжинський Микола, 41, 58, 72, 73, 75, 77, 83, 86, 181
Марі, капітан, 89, 91, 92, 94, 100, 103, 113
Марійка, 59
Марія, 185
Маркевич Олександер, о., 74, 82, 85, 95, 96, 119, 172
Марків О., 24, 31, 41, 69, 80, 84, 131
Мартинюк В., 30, 181
Мартинюк Ярослав, пор., 56, 64
Мартюк, 41, 85
Маслій Дмитро, 56
Маслій Петро, 97, 136, 149, 160, 161, 162, 163, 164, 171, 187, 189
Маслякевич, 96, 160, 174, 187, 189
Матенко, 107, 119
Матківський, 185
Матчак Мирон, 41, 46, 56, 72, 73, 75, 80, 81, 82, 83, 94, 96, 107, 108, 112, 113 114, 116, 121, 128, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 140, 146, 169, 171, 182, 183, 184, 190.
Мац, 162
Мацинга, 188, 189
Мащак Володимир, 191
Медведчук, 92, 96, 139
Мигаль В., 139, 189, 190
Миколай, св. чудотворець, 83, 84
Микитин С., 162
Микулин, 35
Мокляк, 105
Монцібович Олександер, проф. хор., 104, 165
Мороз, 70
Мочарт В. А., композитор, музик, 158

Наконечний Володимир, 71
Немирівський, 24, 41, 52
Нікітін Євген, пполк. 29, 30, 31, 34, 35, 41
Ніл Гектор Мак, 48
Нілд Е. В., 140, 147, 186
Німилович, 107, 139, 172, 187, 188
Новосілець, хор., 38, 40, 43, 51
Ноймаєр, 55

Оглюк Микола, хор. 64
Окпиш Б. 162
Окпиш, 162
Оленич, 156
Олешкевич Казимир, піяніст, музик, 184
Оля, 116
Осадчук, 188

Палінський М., 91, 135, 149
Паньків Володимир, 71
Паньків Ярослав, 41
Панчук Богдан, сот. 53, 58, 67, 68, 69, 73, 77, 79, 97, 121, 134, 141, 142, 165, 166, 180, 191
Пекаруки, 63, 64
Пенсак, д-р, 49
Пері, інспектор, 124, 125, 127, 128
Петлюра Симон, Головний Отаман, 95
Петрушевич, 166
Петрикевич, 56
Пилипенко П., 72, 154, 155, 159
Пігічин, 68, 69
Полляк Н., ген., 56
Попівський Євген, пор. 35
Порохняк, 24, 73, 100

Проць, проф. 161
Пуковець, 93

Рак Роман, д-р, 29, 35
Ратушинський Михайло, о., 59, 62, 63
Ревуцький Володимир, проф. 62, 67, 68, 73
Рихтицький Любомир, хор. 56, 59
Родак, 85
Роздольський,, д-р, 94, 118
Романів, 97, 160, 188, 189
Романскі, 124, 125, 127
Роснецький Клим, 8, 41, 44, 56, 72, 73, 77, 83, 86. 101, 103, 107, 108, 110, 112, 116, 118, 120, 122, 126, 131, 161, 162, 163, 169
Рудий, 58, 75
Рудавські, брати, 84
Рудавський, 29, 41
Рудичів, 51
Ружинскі, 176

Савицький М., 131, 134
Садівський, 140
Садовий В., 162
Саїк С., 162
Самсон, 56, 104
Сандецький, 29, 52, 66
Саранчук М., 162
Світлик, 54, 55
Семеняк, 75
Семенюк (батько), 175
Семенюк (син), 96, 155, 179, 187, 189
Семчишин М. ред., 181
Сендецький, 41, 64, 69, 70, 78, 80
Силенко Порфірій, полк. 181
Сіврук, 162
Сікора, 42, 56, 80
Сінклер, адміністратор, 127, 133, 151
Сірота, 56
Скорець, 162
Скоропадський Павло, Гетьман, 101
Скоропадський Данило, Гетьманич, 100, 101, 184
Скульський, 54, 55
Сливка, 105
Слизяк, 165, 176
Смаль А., 162
Смулка Роман, хор., 57
Соловій, 105, 106
Старосольський Роман, 29, 31, 53, 68, 72, 75, 83, 89, 93, 131, 139
Стасів Федір, 58, 63, 68, 74, 75, 80, 83, 94, 102, 103, 104, 112, 121, 131, 134, 136, 137 138, 152, 165, 169, 171, 175, 176
Стасюк, 110
Стек Ярослав, 71
Стефан Д., 118
Стефанишин М., 162
Стечишин Володимир, 7
Сюська Володимир, 71

Тимків, 30
Тимкевич А., 100, 102, 181
Трейсі Філіпс, 48, 98
Турко, посадник, 67

Федишин, 41, 96, 97
Федорак В., 162, 163
Федоришин Н., 149, 152, 155, 159
Федорів, 161, 189
Федорко, 97, 149, 160, 184
Федчиняк Ігнат, 180
Фельпель, 56
Ферре, д-р, 94
Ференц, 163
Фостун Святомир, май. д-р, 6
Фриц, 158
Фундак Осип, д-р, 180

Хирівський, 64
Хоптяк М., 97, 160, 187, 189
Хреститель Іван, св. 58

Цепинський, 56, 57, 75, 83, 92
Цибульський, 155, 156, 167
Цогла, 58, 68, 70, 85

Чеканський Григорій, 8, 135, 139, 156, 157, 165, 175
Черник, 56
Чижевський І., 162
Чмир Мирон, 147, 148
Човганський, 152, 155, 158
Чолій Андрій, 191
Чорняк, 64

Шведчекно Григорій, співак, 184

Шевців, хор. 87, 88
Шевченко Тарас, 44
Шкавритко Мирослав, 180
Шухевич Роман — Тарас Чупринка, ген. хор. 181

Юркевич Я., 91, 110
Юрків Василь, 71
Юхнович Степан, хор. 64

Яворський Степан, 63, 181
Яськевич Савелій, майор, 27, 31, 32, 35, 52, 53, 56

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Австрія, 6,33,47,59,62, 153
Адріятик, 14,15, 33
Аллінґтон, 87, 89, 93, 94, 120
Альбіон, 192
Америка, 10, 48, 62, 67, 146
Англія, 5, 7, 9, 10, 22, 28, 31, 34, 36, 48, 49, 53, 56. 59, 60, 62, 84, 94, 99, 123, 124, 125, 146, 171, 181, 188, 191
Апулія, 17
Апулійські береги, 17
Аргентіна, 48
Атлантик, 20
Африка, 41

Базар, 138
Балеорські острови, 19
Барі, 17
Басби, 159
Беллярія, 5, 60, 69
Бережанщина, 16
Бері Сан-Едмунд, 125
Бібрка, 147
Біллінґборо, 43, 79, 96, 149, 159, 172
Білінґгай, 159, 160
Біркенгам, 24
Бістер, 185
Боснія, 185
Борне, 79, 87, 125, 174, 176, 187
Бостон, 36, 65, 178, 188
Брадфорд, 146, 188, 190
Бразілія, 10, 62
Брентрі, 5
Бріґ, 106
Бріндізі, 14
Броди, 94

Вайт Сіті, 97
Валія, 140
Вансфорд, 94
Варшава, 33, 159
Велика Британія, 5, 8, 33, 34, 48, 62, 97, 98, 99, 140, 141, 143, 144, 145, 181, 183, 192
Веллінґборо, 94, 141, 176, 178, 181
Венесуела, 62
Венеція, 10, 11, 12, 15, 18
Віндсор, 51
Віттерінґ, 96
Вітгам, 96
Волинь, 8
Вулфокс, 87, 90, 92, 93, 96, 101, 106, 107, 110, 114, 116, 117, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 140, 165, 168, 169, 170, 174, 176
Вулфокс Лодж, 86, 92

Гай Ґаретт, 5
Галичина, 67
Гамбурґ, 128
Гарвіч, 145
Гекінґтон, 159
Гелпрінґтон, 159

Гентінгтон, 96
Голянд, 46
Горблінг, 38,43, 49, 60, 65, 67, 72, 77, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 96, 105, 106, 107, 108, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 136, 140, 145, 148, 149, 161, 162, 165, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 190

Ґібральтар, 18, 20, 56
Ґібральтарська пристань, 19
Ґлязгов, 18, 22
Ґрантгам, 47, 126, 146, 147, 148, 149, 160, 176, 190
Ґрімсбі, 92

Далекий Схід, 126
Дальматія, 16
Дарбі, 172, 183, 190
Діннінгтон, 159
Дісс, 93, 94
Донна Нук, 92
Доннінгтон, 160
Дрогобич, 116, 177

Едінбург, 107
Екстон, 94
Еспанія, 19, 49, 67, 190
Етна, 17

ЗСА, 14
Захід, 67
Західна Европа, 97
Західна Німеччина, 123

Ілі, місто, 5
Індії, 151, 158
Ірляндія, 173, 190
Ірляндське море, 22
Істборн, 191
Істрія, 14, 15
Італія, 5, 27, 32, 33, 34, 36, 48, 59, 62, 77, 79, 99, 191, 192

Йорк, 56
Йоркшір, 154

Калябрія, 17
Канада, 47, 48, 51, 67, 146, 178, 184, 190
Канів, 61
Карпати, 22
Кембрідж, 93, 151
Кестівен, 46
Київ, 24, 96, 159
Кранвел, 159, 160
Крути, 138

Лексінгтам, 159, 160
Лемківщина, 56
Лестер, 96, 113, 163, 172, 188
Ліверпул, 22, 23, 34, 153.
Лінколн, 36, 157, 172, 176
Лінколншір, 46, 86, 106, 159, 190
Ліпарійські острови, 18
Лісбона, 21
Ловборо, 96
Лоджі Мур, табір, 27, 34, 144
Лондон, 6, 27, 36, 41, 47, 49, 51, 53, 56, 57, 59, 61, 63, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 78, 81, 83, 84, 86, 92, 94, 96, 97, 99, 101, 102, 107, 115, 126, 135, 148, 153, 166, 175, 176, 177, 179, 184, 185, 186, 188, 190, 191

Львів, 24
Льос-Анджелльос, 14

Мадрід, 49, 50
Мангайм, 33
Манчестер, 25, 157
Маркет Рейзен, 172
Медика, 59
Мекка, 99, 120
Мессіна, 18
Мессінська протока, 17
Мідлянд, 90, 150, 163, 171, 175, 179, 190
Мінстер, 145
Москва, 184
Мюнхен, 59

Нейборн, 63

Німеччина, 6, 33, 42, 47, 67, 82, 83, 84, 92, 93, 96, 98, 99, 127, 130, 141, 142, 144, 145, 152, 181, 191
Новий Ульм, 13, 59
Нормандія, 22
Ноттінґгам, 116, 119, 150, 158, 161, 163, 165, 167, 172, 175, 176, 179, 184, 187, 190

Оакгам, 95, 96, 97, 106, 108, 140

Падуа, 10, 13
Палестина, 13
Параґвай, 10
Париж, 59
Південна Америка, 34
Піренейський півострів, 19
По, 10
Поділля, 49, 159
Пойнтінґ, 51
Полі, 15
Польща, 27, 33, 34, ,67
Поунтон, 49

Равсби, 187
Раскінґтон, 159, 186, 187, 188, 189, 190
Реджіо, 17
Реджіо Емілія, 62, 77
Рим, 62, 77
Ріміні, 5, 9, 10, 12, 14, 17, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 49, 52, 56, 59, 60, 68, 94, 125, 140, 157
Ріппінґале, 166
Річчіоне, 56
Росія, 74
Ротергам, 190

Савт Кляпгам, 166
Сан Маріно, 14
Саррей, графство, 191
Сіцілія, 17
Скантори, 160, 161, 164, 165, 170, 172, 175, 187
Сліфорд, 36, 38, 56, 68, 85, 124, 150, 160, 165, 170, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 186
Спалдінґ, 102, 141, 188
СССР, 34, 48, 77
Стамфорд, 86, 87, 91, 92, 197, 108, 119
Стрий, 132
Східні Землі, 185
Східна Прусія, 158

Тернопільщина, 159
Татершал, 140

Україна, 34, 66, 74, 154, 156

Фіджі, 12
Форлі, 10
Франція, 7

Чорний ліс, 22
Чехо-Словаччина, 54

Шеффілд, 5, 25, 27, 28, 33, 34, 36, 40, 42, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 60, 63, 64, 70, 102, 104, 106, 125, 141, 144, 145, 168, 169
Шікаґо, 62
Шотляндія, 27, 30, 32, 33

Ювел, 191

Японія, 22

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Автор 2
Горить »Сан Таборіно« 9
Пристань у Венеції 15
Ґібральтарська пристань 19
Загальний вигляд табору в Горблінґу 38
Вигляд житлового бараку всередині 40
Хор українських студентів у Мадріді 50
Рімінські табірні марки 52
Табірна стінгазета »Оса« з Горблінґу 65
Октет із хору »Бурлака« 71
Українська команда табору ч. 80 у Горблінґу 72
Табірна каплиця всередині 76
Сцена табірної площі прибрана на Листопадове свято 76
У табірній канцелярії 77
Розбирають високу дротяну огорожу 80
Майор Армстронґ супроводить Преосв. Владику арх. Івана Бучка 81
Комендант табору Андрій Гавірко вітає Владику арх. І. Бучка 82
Виставка табірної преси в Горблінґу 83
Сценка з Свят-Миколаївського вечора 84
Свят-вечеря команди табору 85
Вигляд табору від в'їздної головної брами 87
За бараками спортова площа 88
Табірна каплиця 88
Табірна кухня і кантина 89
Група санітарів від'їжджають до табору ч. 231 в Дісс 93
Табірна троїста музика 95
Табірна джазова оркестра 95
Англійський священик святить паски 100
За головним столом 100
Спільне свячене у Вулфоксі в 1948 році 101
На футбольних змаганнях у Великдень 102
Автор у часі дозвілля в таборі 109
Мешканці бараку ч. 505 у Вулфоксі 110
Вертають з обіду — Клим Роснецький і Володимир Ґоцький 112
Праця в каменеломні біля Вулфоксу 114
От. О. Маркевич служить Панахиду 119
Головна дорога в таборі 123
Учасники-змагуни табірного футбольного матчу 147
Похорон бл. пам. Мирона Чмира в Ґрантгамі 148

Табірний кухонний персонал 152
Огородники — Цибульський і Оленич при праці в таборі 156
Актори постановки »Бо війна війною« 161
Хор В. Б. Будного в Горблінському таборі 162
Актори постановки »Наталка Полтавка« 163
На Різдво приїхали з »колядою« 164
Виїзд В. Лотоцького до Ноттінґаму 165
Перерва в часі праці на полі 167
Панахида у Свято Героїв 182
Відзначення роковин смерти ген. хор. Романа Шухевича 182
Після здобуття трофею — срібної чаші 186
Члени УФК 187
Український Футбольний Клюб 189

ЗАУВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	рядок	згори/знизу	надруковано	повинно бути
ст. 23	17	знизу	викликаютиь	викликають
ст. 32	16	знизу	перемістити	перемістили
ст. 33	14	згори	законодавна	закодована
ст. 34	9	згори	чстиною	частиною
ст. 44	17	згори	стариими	старими
ст. 45	9	згори	»пертетум	»перпетум
ст. 65	13	знизу	стани	штани
ст. 67	8	згори	Заводі	Заході
ст. 67	18	знизу	запевнилм	запевнили
ст. 69	16	згори	Напевго	Напевно
ст.105	21	згори	виплачувало	виплачувано
ст.121	12	знизу	ріщенням	рішенням
ст.128	17	згори	останнні	останні
ст.128	28	згори	залиитися	залишитися
ст.133	18	згори	адміїністратора	адміністратора
ст.137	4	згори	орпацьовуванні	опрацьовуванні
ст.153	2	знизу	Правподібно	Правдоподібно
ст.154	1	згори	капцеляпією	канцелярією

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУПНЕ СЛОВО 5

ВІД АВТОРА 7

В ДОРОЗІ ... 9
Прощай »Сан Таборіно« 9
Врешті на корабель ... 11
На кораблі ... 11
Загубив орієнтацію в часі ... 12
Ми все ще в порті ... 13
На палубі таки цікавіше ... 13
Море мов дзеркало ... 15
Щоденна рутина на кораблі ... 16
У Мессінській протоці ... 17
Наші »просвітяни« ворушаться ... 18
Беруть наших до праці ... 18
Неділя. 25 травня ... 19
Біля стовпів Геракля ... 20
»Від рідних зір і гнізд відбились давно ми« 21
Причалюємо в Ліверпулі ... 23

У ШЕФФІЛДІ АБО В »ЧИСТИЛИЩІ« ... 27
Прізонерс оф Вор камп ч. 17 — Лоджі Мур ... 27
Отрясаємося з депресії ... 30
Серенада в честь майора Савелія Яськевича ... 32
Дещо про нашу буденщину ... 33
А що пише британська преса ... 33
Дають нові мундири ... 35
Готуємось до виїзду ... 36
Врешті виїзд з Шеффілду ... 36

В РОБОЧОМУ ТАБОРІ В ГОРБЛІНҐУ 38
Томики з макогонами ... 38
Перший день на новому місці ... 41
Неділя, 15 червня 1947 року ... 42
Мій перший вихід поза табір ... 43
За працею не встигаємо лічити днів ... 44
Переймаємо організацію праці по німцях ... 45
Дещо про працю та відносини на праці ... 47
Що пишуть про нас ... 48

Перші ластівки з широкого світу 49
Малі проблеми великого табору 50
25.6.1947 року 53
»Чорна рада« в таборі 54
І знову прийшла неділя 55
І до нас прийшли »полегші« 57
Наростають клопоти 58
Врешті маємо свого священика 59
Сіра еміненція Литвинович 60
Про поляка, кролів і маркирантів 61
Каплун повернувся до табору 61
І знову прийшла пошта 62
А дні пливуть за днями 63
Нарада інтеліґенції 63
Зміна табірної адміністрації 64
Сільська забава та що з того вийшло 65
А небо таке ж саме, як у нас 66
Ще одна візитація 66
Візита сотника Богдана Панчука 67
Тверда рука, м'яка вдача 69
»Бурлака« концертує у нас 70
На новій праці 72
Знову від'їхали до Лондону 73
Нарада у справі святкування першого листопада 75
Нові прикрощі, нові клопоти 77
Допомога хворим 80
Відвідини владики Івана 81
Виставка преси та національного мистецтва 82
Ненадійний виїзд до Німеччини 83
Перші Різдвяні свята в Англії 84
Покидаю й я Ґорблінґ 86

У ВУЛФОКСІ 87

Кучеряве життя у Вулфокс Лоджі 87
Жити стало краще 90
Про наших англійців 92
Дещо про культурне життя табору 94
Поволі включаємося в життя української спільноти
у Великій Британії 97
Перебіг одноденного страйку в нас 98
Великдень з »компасівкою« 99
До нас переїздять старшини 102

»Варшав'яки« ... 105
Відходять нові транспорти ... 106
Звільнення з полону ... 107
Наша поліція ... 108
Дещо про себе ... 108

ЗВІЛЬНЕННЯ З ПОЛОНУ ... 113

І врешті звільнення ... 113
Нова влада — нові звичаї ... 113
Про Клима ... 116
Мирон Матчак ... 116
»Цех« сімох братів ... 117
А як життя в »цивілю«? ... 119
І знову про себе ... 120
Ненадійний виїзд ... 120

ЗНОВУ В ГОРБЛІНҐУ ... 123

Горблінґ чекає на нас ... 123
Перші кроки, перші обов'язки ... 124
Поволі усуспільнююсь ... 126
Врешті приїхали наші хлопці ... 129
Політичне обличчя табору ... 131
Зміни в адміністрації ... 132
Широка діяльність нашого Відділу СУБ ... 133
Як працювала Управа Відділу СУБ ... 135
Курс англійської мови ... 139
Гурток шахістів та інші ... 139
Наша футбольна команда ... 140
Наш перший протестний страйк ... 141
А як було у нас, в Горблінґу ... 145
Поволі, дуже поволі стаємо »камізельниками« ... 146
Перший Великдень на волі ... 146
Чим жили наші хлопці ... 148
Потреба родить чин ... 149
Інспектор Бері та мої обов'язки ... 150
Забезпечуємо наших інвалідів і непрацездатних ... 151
Мої додаткові обов'язки ... 154
Наші городи ... 155
Моя щоденна рутина ... 157
Наші футболісти ... 159
Широка діяльність хору ... 160
Табір починає порожніти ... 163

Загальні Збори Централі СУБ 165
Профспілка та опіка хворими 166
Дещо про котів 168
По таборі віє пусткою і смутком 170
Отець »Заливайко« 171
Приходить поповнення 172
Моторизація табору 174
Розвантажують наші магазини 175
Ліквідація Горблінґу 175
У Сліфорді 177
Дещо на громадські теми 179
А як розгортаються справи в Сліфорді 181
Мої сірі таборові будні 184
Клопоти наших футболістів 186
Не життя а радше веґетація 190
І врешті виїзд 191
ДУМКИ В ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОГО ЕТАПУ 192
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК 193
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК 197
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ 200
ЗАУВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ 202
ЗМІСТ 203